

นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขา พระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์

พ.ศ. 2533

HELL AND HEAVEN IN THERAVADA BUDDHISM

PHRAMAHA SOMJIN SAMMĀPAÑÑO (WANJAN)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF

THE REQUIREMENT FOR THE DEGREE OF

MASTER OF ARTS

(BUDDHISM)

IN

GRADUATE SCHOOL

MAHACHULALONGKORN BUDDHIST UNIVERSITY

UNDER ROYAL PATRONAGE

2533/1990

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในพระบรมราชูปถัมภ์ อนุมัติให้นับวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขา พระพุทธศาสนา

(พระเมธีธรรมาภรณ์)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

---------------------- ประธานกรรมการ
(พระมหาด่วน สิริธมฺโม)

---------------------- กรรมการ
(พระราชปริยัติโมลี)

---------------------- กรรมการ
(พระมหามนตรี ขนฺติสาโร)

---------------------- กรรมการ
(รศ.ดร.สุภาพรรณ ณ บางช้าง)

---------------------- กรรมการ
(อาจารย์สมภาร พรมทา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ พระมหามนตรี ขนฺติสาโร ประธานกรรมการ
อาจารย์สมภาร พรมทา กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

ผู้วิจัย : พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาพระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ :

พระมหามนตรี ขนฺติสาโร, ป.ธ.9, พธ.บ.,M.A.

อาจารย์สมภาร พรมทา, ป.ธ.8, พธ.บ.,อ.ม.

วันสำเร็จการศึกษา : 7 ธันวาคม 2533

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันบางส่วน ทั้งนี้เพื่อนำเสนอทฤษฎีอันเป็นการยืนยันว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งที่เป็นสถานที่ (รูปธรรม) และภาวะทางจิตใจ(นามธรรม) และนำเสนอวิวัฒนาการของแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ตั้งแต่ยุคคัมภีร์พระไตรปิฎกมาจนถึงยุคปัจจุบัน

ในการศึกษา ผู้วิจัยได้แบ่งหัวข้อการศึกษาออกเป็น 5 บท โดยเริ่มศึกษาแนวคิดเรื่องโลกในแง่ที่เป็นสังขารธรรมคือสัตว์สิ่งของที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น และในแง่ที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์สิ่งของเหล่านั้น ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่าง "ปรโลก" กับกำเนิด ต่อจากนั้นจึงศึกษานรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดของบุคคลในพุทธศตวรรษที่ 15-20 และศึกษานรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันซึ่งสะท้อนให้เห็นแนวคิดของคนรุ่นใหม่

ผลของการศึกษาพบว่า คัมภีร์พระไตรปิฎกมีเรื่องนรกและสวรรค์มาก เฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎกเล่มที่ 18 (สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค)เพียงเล่มเดียว กล่าวถึงนรก 46 ครั้ง และ

กล่าวถึงสวรรค์ 75 ครั้ง ข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์เหล่านี้ มักจะเป็นการกล่าวสรุปถึงคติ (ที่ไป)ที่บุคคลผู้ทำความชั่วและความดีจะต้องไปเกิดหลังการตาย ส่วนข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารทั้งในด้านลักษณะและประเภท มีปรากฏเช่นกัน แต่ไม่มากนัก คัมภีร์พระไตรปิฎกยังกล่าวถึงนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจอีกด้วย

คัมภีร์โลกศาสตร์กล่าวถึงนรกและสวรรค์เฉพาะที่เป็นสถานที่อยู่อาศัยเท่านั้น โดยประมวลสรุปแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส ทำให้เห็นว่า แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในยุคต่อมา เริ่มคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ส่วนแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุปัจจุบัน แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายคือ

1. ฝ่ายที่เห็นว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงทั้งในฐานะเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์และในฐานะเป็นภาวะทางจิตใจ การศึกษาจึงควรให้ความสำคัญทั้ง 2 ประการ

2. ฝ่ายที่เห็นว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจเท่านั้นมีอยู่แน่นอน สามารถรับรู้ได้อย่างชัดเจน มีอยู่ในปัจจุบันนี้ และควรให้ความสำคัญเฉพาะนรกและสวรรค์ในแง่นี้เท่านั้น ส่วนนรกและสวรรค์ที่เป็นภพ-ภูมิในชาติหน้านั้นอยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้ จึงไม่ควรให้ความสำคัญและศึกษาตาม

ผู้วิจัยเห็นว่า ทรรศนะที่มีจุดเน้นแตกต่างกันอย่างนี้ น่าจะมีการผสมผสานให้กลมกลืนกัน เพื่อให้อนุชนเห็นความสำคัญทั้งนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ และที่เป็นภาวะทางจิตใจ เพราะนรกและสวรรค์ทั้ง 2 สถานะ เป็นเนื้อหาส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนา มีความสำคัญในฐานะเป็นปริยัติสัทธรรม แม้ว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่อยู่อาศัย จะไม่สามารถนำมาพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์ชัดได้ แต่เมื่อนำทฤษฎีโลก 3 ทฤษฎีปรโลก ทฤษฎีกำเนิด 4 ทฤษฎีเทพ 3 และทฤษฎีอภิญญา 6 มาศึกษาประกอบแล้ว ทำให้สามารถยืนยันได้อย่างสมเหตุผลว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในชาติหน้ามีอยู่จริงในฐานะเป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ

Thesis Title : Hell and Heaven in Theravada Buddhism

Researcher : Phramaha Somjin Sammāpañño (Wanjan)

Degree : Master of Arts (Buddhism)

Thesis Supervisory Committee : Phramaha Montree Khantisāro, M.A.

Mr.Somparn Promta, M.A.

Date of graduation : 7 December 1990

ABSTRACT

The purpose of this thesis is to study the concepts of hell and heaven in Theravada Buddhism by means of the suorces which are Tripitaka scriptures, world science scriptures and some modern Buddhist literary works, to present the theory confirming that the hells and the heavens really exist as both lodging places and mental states, and to give the pictures of the development of the concepts of hell and heaven in Theravada Buddhism from ancient age to present.

In studying, the subject matter is devided into 5 chapters. An examination bigins with an interpretation the worlds as the worlds of formation and location. Then the researcher shows that the ideas of worlds-beyond are related to the ideas of Four Kinds of birth in Buddhism. Finally, the researcher will take the concepts of hell and heaven in Tripitaka scriptures, world science scriptures and modern Buddhist literary works to an investication.

World science scriptures can be viewed as an idea reflection of the 10th-15th century Buddhists, and modern Buddhist literary works as a belief reflection of the contemporary Buddhists.

As the results of study, we find that there are so many hell and heaven stories in Tripitaka scriptures. Only in the eighteenth volume of Tripitaka scriptures the hell is mentioned fuorty-six times, and heaven seventy-five times. It is remarkable that these hell and heaven statements usually denote the places where a sinful or virtuous man will take place after death. There so few hell and heaven statements in Tripitaka scriptures denote hells and heavens as the mental states or give the detailed pictures of the hells and heavens as in world science scriptures.

In world science scriptures the hells and heavens are mentioned as lodging places only. Comparing the concepts of hell and heaven in Tripitaka scriptures with the concepts of hell and heaven in latter scriptures, we find that there are some misconceptions about hell and heaven among some Buddhists who wrote latter scriptures.

The concepts of hell and heaven in modern Buddhist literary works can be devided into two gruops:

1. Hells and heavens both lodging places and mental states.

2. Hells and heavens as only mental states.

According to the researcher, these different concepts are not contradictory. The hell and heaven teachings are the besic Themes of Buddhism. Though no one can empirically verify the hell and heaven statements in Buddhism, but by a coherence of the teachings related to hell and heaven concepts in Buddhism we can say that the hells and the heavens have their significances as a factor of Karma and Rebirth.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะอาศัยความช่วยเหลือจากคณะอาจารย์ที่ปรึกษา คือ พระมหามนตรี ขนฺติสาโร ผู้ได้กรุณาให้คำแนะนำทำให้วิทยานิพนธ์มีคุณค่าและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น อาจารย์สมภาร พรมทา ได้กรุณาให้คำแนะนำและตรวจแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ มาโดยตลอด ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งในความกรุณาของท่านทั้ง 2 ขอกราบขอบพระคุณและอนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้

กราบขอบพระคุณพระศรีศาสนวงศ์ (สุชาติ ธมฺมรตโน) ที่กรุณาให้ใช้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยประจำห้องสมุดบาลีจันทสร และเครื่องพิมพ์ดีด กราบขอบพระคุณพระครูกิตติสุตาภรณ์ (สมเกียรติ อคฺคกิตฺติ) รองประธานฝ่ายวิชาการ โรงเรียนพุทธมามกะผู้เยาว์ วัดปทุมคงคา ที่กรุณาให้ใช้เครื่องพิมพ์ดีดคอมพิวเตอร์ ทำให้ผู้วิจัยได้รับความสะดวกเป็นอย่างมากในการศึกษาค้นคว้าและจัดพิมพ์

ขอกราบขอบพระคุณพระอุปัชฌาย์อาจารย์ ผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาการ ทำให้ผู้วิจัยมีความรู้สามารถศึกษาค้นคว้าจัดทำวิทยานิพนธ์สำเร็จลงด้วยดี ส่วนดีของวิทยานิพนธ์นี้ ขอมอบให้โยมบิดามารดา ผู้ให้กำเนิดรูปกายและช่วยอบรมเลี้ยงดูผู้วิจัยมาในช่วงปฐมวัย

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์)
วันที่ 30 พฤศจิกายน 2533

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
วัตถุประสงค์ของการวิจัย	10
ปัญหาที่ต้องการทราบ	10
คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	10
ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง	
วิธีดำเนินการวิจัย	13
บทที่ 2 แนวความคิดเรื่องโลก	14
โลก 3 ประเภท	16
ปรโลกคืออะไร ?	17
กำเนิด 4	20
พุทธทรรศนะต่อกำเนิด 4	21
บทสรุป	22
บทที่ 3 นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท	
นรกคืออะไร ?	24
สวรรค์คืออะไร ?	25
นรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก	28

		หน้า
	พุทธทรรศนะต่อนรกและสวรรค์	45
	นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์	50
	ความหมาย ประเภท และลักษณะของนรก	51
	ที่ตั้งเมืองนรก	55
	อายุของสัตว์นรก	57
	อาหารของสัตว์นรก	59
	ความหมาย ประเภท และลักษณะของสวรรค์	60
	ที่ตั้งเมืองสวรรค์	62
	อายุของเทวดา	63
	อาหารของเทวดา	64
	บทสรุป	65
บทที่ 4	นรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน	
	1. ทรรศนะขณิกวาทต่อนรกและสวรรค์	
	แนวคิดเรื่องโลก : โลกคืออะไร ?	69
	ภพ-ภูมิ-ชาติ-ปรโลกคืออะไร ?	71
	นรกและสวรรค์เกิดดับที่อายตนะ คือนรกและสวรรค์ที่แท้จริง	72
	อวิชชาเป็นปฐมเหตุของนรก วิชชาเป็นปฐมเหตุของสวรรค์	74
	อายตนะทำให้เกิดนรกและสวรรค์-โอปปาติกะในเมืองคน	75
	การอธิบายนรกและสวรรค์นอกกระแสปฏิจจสมุปบาท เป็นการโน้มเอียงไปข้างสัสสตทิฏฐิ	76
	2. นานาทรรศนะต่อนรกและสวรรค์	
	นรกและสวรรค์เป็นที่เสวยผลกรรมหลังการตาย	79
	นรกและสวรรค์เป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ	81
	นรกและสวรรค์เป็นโลกของโอปปาติกะสัตว์	84
	นรกและสวรรค์เป็นประสบการณ์เฉพาะตัว	86
	บทสรุป	88

หน้า

บทที่ 5 สรุป วิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

สรุปผลการดำเนินการวิจัย 91

บทวิจารณ์

1. นรกและสวรรค์คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? 95

2. ความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ 99

3. นรกและสวรรค์เป็นข้อเท็จจริงเชิงปรัชญา 106

4. แนวทางปฏิบัติเพื่อการเห็นประจักษ์ซึ่งนรกและสวรรค์ 108

5. ข้อเสนอแนะ 112

บรรณานุกรม 114

ประวัติของผู้วิจัย 118

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ศาสนาทุกศาสนาสอนเรื่องนรกและสวรรค์ ทุกศาสนามีเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นเรื่องที่บุคคลทั้งหลายถามกันตลอดมาว่ามีจริงหรือไม่ มีลักษณะอย่างไร และอยู่ในส่วนไหนของจักรวาล ในประเพณีไทยมีการกล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์เสมอ ในศิลปกรรมเช่นภาพฝาผนังของปูชนียสถานจะมีเรื่องนรกและสวรรค์ปรากฏเสมอ[1] ในทางวรรณคดีเช่นหนังสือไตรภูมิพระร่วง กล่าวถึงเมืองนรกว่ามีนรกใหญ่ 8 ขุม โดยให้ชื่อขุมนรกเรียงลำดับกันลงไปตั้งแต่สูงสุดถึงต่ำสุด คือ สัญชีวนรก กาฬสุตตนรก สังฆาตนรก โรรุพพนรก มหาโรรุพพนรก ตาปนนรก มหาตาปนนรก และอเวจีมหานรก สัตว์โลกผู้กระทำบาป ย่อมไปเกิดในนรกขุมใดขุมหนึ่งใน 8 ขุมนั้นตามกำลังบาปกรรมที่ตนกระทำลงไป[2] และกล่าวถึงสวรรค์ว่า สูงขึ้นไปไกลพื้นดินแห่งโลกนี้ได้ 46,000 โยชน์ จะถึงสวรรค์ชั้นแรก เรียกว่า จาตุมหาราชิกภูมิ ดินแดนของท้าวมหาราชทั้ง 4 คือ ท้าวธตรฐอยู่ประจำทิศตะวันออก ท้าววิรุฬหกอยู่ประจำทิศใต้ ท้าววิรูปักษ์อยู่ประจำทิศตะวันตก และท้าวไพศพอยู่ประจำทิศเหนือ จากสวรรค์

---

[1]พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, (กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด,2531), หน้า 92.

[2]เสฐียรโกเศศ, เล่าเรื่องในไตรภูมิ, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2518), หน้า 25.

ชั้นจาตุมหาราชิกภูมิไปก็จะถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี และชั้นปรนิมมิตวสวัตดีสูงขึ้นไปตามลำดับจนถึงสวรรค์ชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนพรหม[3]

ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์ที่กล่าวไว้นั้น มีปรากฏในงานวิจัยทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะไตรภูมิพระร่วงมาก และยังมีคัมภีร์พระพุทธศาสนาในยุคหลังซึ่งอยู่ในหมวดโลกศาสตร์ คือโลกทีปกสาร โลกบัญญัติ จักกวาฬทีปนี และวรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี ที่กล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์ไว้อย่างพิสดาร โดยได้รับแนวคิดมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกบ้าง จากคัมภีร์พระพุทธศาสนาชั้นอรรถกถาบ้าง ในอดีตและปัจจุบัน มีนักคิดบางกลุ่มที่ยึดถือ "นัตถิกวาท" หรือ "นัตถิกทิฏฐิ" ไม่ยอมรับว่านรกและสวรรค์มีจริง ไม่มีอะไรทั้งนั้น สัตว์ตายลง ธาตุดินก็กลายเป็นดินไปรวมอยู่กับดิน ธาตุน้ำก็ไปตามน้ำธาตุไฟก็ไปตามไฟ ธาตุลมก็ไปตามลม มารดาบิดาไม่มี ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบูชาไม่มีผล โลกนี้ไม่มีโลกหน้าไม่มี โอปปาติกะ(เทวดา สัตว์นรก)ไม่มี[4] แม้ในหมู่พุทธศาสนิกชนไทย มีบางกลุ่มที่ยังสงสัยว่านรกและสวรรค์มีจริงหรือไม่ มีลักษณะอย่างไร และอยู่ในส่วนไหนของจักรวาล

พระเจ้าปายาสิราช ทรงพบปะสนทนากับสมณพราหมณ์ในทุกลัทธิศาสนา ยังไม่ทรงเชื่อว่าโลกหน้ามีจริง เทวดาและสัตว์นรกมีจริง[5] ในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีหลายตอนที่อ้างถึงพระพุทธดำรัสเกี่ยวกับนรกและสวรรค์ซึ่งเป็นจุดหนึ่งที่มนุษย์ผู้ทำความชั่วและความดีต้องไปเกิด

"...ดูก่อนอานนท์ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตที่เรากล่าวว่าไม่ควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดทำเข้าก็พึงหวังโทษต่อไปนี้ คือตนเองก็กล่าวโทษตนได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน กิตติศัพท์อันชั่วร้ายย่อมขจรไป ตายก็หลงฟั่นเฟือน เมื่อแตกกายทำลายภายหลังมรณะ

---

[3]เสฐียรโกเศศ, <u>เล่าเรื่องในไตรภูมิ</u>, หน้า 153-200.

[4]นัตถิทินนสูตร, ส.ข.17/425.

[5]ปายาสิราชัญญสูตร, ที.ม.10/308.

ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก..."

"...ดูก่อนอานนท์ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตที่เรากล่าวว่าสมควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดทำเข้า ก็พึงหวังคุณต่อไปนี้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมไม่ติเตียน กิตติศัพท์อันดีย่อมขจรไป ตายก็ไม่หลงฟั่นเฟือน เมื่อกายแตกทำลายภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์..."[6]

"...สตรีหรือบุรุษมักทำปาณาติบาต เป็นคนเหี้ยมโหด หมกมุ่นอยู่ในการประหัตประหาร ไร้เมตตาการุณย์ ด้วยกรรมนั้นอันถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก"

"...สตรีหรือบุรุษผู้ไม่มีนิสัยชอบเบียดเบียนทำร้ายสัตว์ทั้งหลาย ด้วยกรรมนั้นซึ่งถือปฏิบัติพรั่งพร้อมถึงที่แล้ว ตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์..."[7]

ในพระพุทธศาสนา ถ้าถือเอาตามตัวอักษร ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกกล่าวถึงนรกและสวรรค์ไว้มาก แต่โดยส่วนใหญ่มักจะเป็นการกล่าวสรุปว่า คนทำชั่วเมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก คนทำดีเมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ส่วนข้อความที่บรรยายลักษณะของนรกและสวรรค์มีปรากฏบ้าง

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหล่านายนิรยบาลจะเอาคนพาลเหล่านั้น เทียมรถแล้วให้วิ่งกลับไปกลับมาบนแผ่นดินที่มีไฟติดทั่ว ลุกโพลงโชติช่วง คนพาลเหล่านั้นจะเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้า

---

[6]อธิกรณวรรคที่ 2 สูตรที่ 8, อง.ทุก.20/264.

[7]จูฬกัมมวิภังคสูตร, ม.อุ.14/583-594.

เจ็บแสบอยู่ในนรกนั้น และยังไม่ตาย ตราบเท่าบาปกรรมยังไม่สิ้น"[8]

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย และมหานรกนั้น มีเปลวไฟพลุ่งจากฝาด้านหน้าจดฝาด้านหลัง พลุ่งจากฝาด้านหลังจดฝาด้านหน้า พลุ่งจากฝาด้านเหนือจดฝาด้านใต้ พลุ่งจากฝาด้านใต้จดฝาด้านเหนือ พลุ่งจากข้างล่างจดข้างบน พลุ่งจากข้างบนจดข้างล่าง สัตว์นั้นจะเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้า เจ็บแสบอยู่ในมหานรกนั้น และยังไม่ตายตราบเท่าบาปกรรมยังไม่สิ้นสุด..."[9]

"...วิมานแก้วมณีนี้สูง 12 โยชน์โดยรอบ มีห้องราหฐาน 700 มีเสาแก้วไพฑูรย์ ปูลาดด้วยเครื่องลาดอันสวยงาม ท่านนั่ง ดื่ม กินในวิมานนั้น พิณทิพย์บรรเลงไพเราะ เทพอัปสรชั้นไตรทศ 64,000 ชำนาญศิลป์ ล้วนแต่ผู้พากันมาฟ้อนรำขับร้องให้บันเทิงใจ ท่านบรรลุเทวฤทธิ์มีอานุภาพ..."[10]

ข้อความที่กล่าวมานี้ เป็นเรื่องนรกและสวรรค์ส่วนหนึ่งที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกส่วนในคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และวรรณกรรมพุทธศาสนาในยุคต่อมา มีการพรรณนาเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารยิ่ง โดยเฉพาะวรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วงซึ่งถือเป็นวิทยา

---

[8]พาลบัณฑิตสูตร, ม.อุ.14/475.

[9]เทวทูตสูตร, ม.อุ.14/514.

[10]ผลทายกวิมาน, ขุ.วิ.26/67.

นิพนธ์ภาษาไทยเล่มแรก พระญาลิไทย พระมหากษัตริย์ผู้ทรงปรีชาในราชวงศ์พระร่วงแห่งกรุงสุโขทัย ทรงรจนาขึ้น วรรณกรรมพุทธศาสนาเรื่องไตรภูมิพระร่วงนี้ มีการพรรณนาจำแนกประเภทนรกและสวรรค์ไว้อย่างละเอียด ข้อมูลที่ปรากฏในหนังสือเล่มนี้ เป็นการรวบรวมจากคัมภีร์พระไตรปิฎกส่วนหนึ่ง ที่เหลือเป็นการรวบรวมจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมทั้งหมดประมาณ 30 พระคัมภีร์[11]

คัมภีร์โลกศาสตร์คือจักกวาฬทีปนี ที่แต่งโดยพระสิริมังคลาจารย์แห่งล้านนา เมื่อปี พ.ศ. 2063 ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์อย่างพิสดารน่าเชื่อถือ เพราะมีการอ้างข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาแทบทุกตอนของเนื้อหาในหนังสือ สำหรับวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ คือหนังสือวรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี เป็นวรรณกรรมที่ได้รับการยอมรับว่าดีเด่น รจนาโดยพระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร) นำเสนอเรื่องนรกและสวรรค์โดยภาษาร้อยแก้ว มีความชัดเจนเหมาะสมกับยุคสมัย เป็นการบ่งบอกให้รู้ว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริง และมีอยู่ในฐานะเป็นสถานที่ มีการอ้างข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งเป็นคำสนทนากันระหว่างท่านพระกุมารกัสสปเถระกับพระเจ้าปายาสิราช เปรียบเทียบบุคคลที่ไม่เชื่อเรื่องนรกและสวรรค์

> "ที่ไม่เชื่อว่าเทวดามีจริง สัตว์นรกมีจริง โลกหน้ามีจริง ด้วยเหตุผลว่า ไม่เคยเห็นสิ่งเหล่านี้ เปรียบเหมือนบุคคลตาบอดมาแต่กำเนิด ไม่เคยเห็นดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ ไม่เคยเห็นสีแดงและสีเขียว แล้วบอกว่า ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ สีแดงสีเขียวไม่มีจริง ทั้งที่ความเป็นจริงแล้ว สิ่งเหล่านี้มีอยู่ คนตาดีทั้งหลายเขาเห็นกันอยู่ทุกวัน..."[12]

---

[11]พระครูสังวรสมาธิวัตร(ประเดิม โกมโล), บทเรียนไตรภูมิพระร่วง,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,2528),หน้า 3-4.

[12]พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร), วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,2527),หน้า 36-46.

ประเภทของนรกและสวรรค์โดยพิสดารที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก เป็นการสนทนากันระหว่างสังกิจจฤาษีกับพระเจ้าพรหมทัต ผู้ครองแคว้นกาสี ไม่ใช่พระพุทธดำรัส

"...นรชนผู้ประพฤติอธรรม มีความเป็นอยู่ไม่สม่ำเสมอ ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมไปสู่คติใด อาตมภาพจะกล่าวคติคือนรกเหล่านั้น ขอพระองค์ทรงสดับคำของอาตมภาพเถิด นรก 8 ขุมนี้ คือ สัญชีวนรก 1 กาฬสุตตนรก 1 สังฆาฏนรก 1 โรรุวนรก 1 มหาโรรุวนรก 1 ต่อมาถึงมหาอเวจีนรก 1 ตาปนนรก 1 ปตาปนนรก 1 อันบัณฑิตทั้งหลายกล่าวไว้แล้ว ก้าวล่วงได้ยาก เกลื่อนกล่นไปด้วยเหล่าสัตว์..."[13]

จากข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกนี้เอง พระอรรถกถาจารย์ได้นำมาพรรณนาขยายความออกไปอีกอย่างพิสดารทั้งในด้านลักษณะทั่วไปและประเภทของนรกบริวารของมหานรก 8 ขุมนั้น

"...บทว่า ปจฺเจกา โสฬสุสฺสทา ความว่า มหานรกทั้ง 8 ขุมเหล่านี้ แต่ละขุมแต่ละขุม มีประตูอยู่ 4 ประตู แต่ละประตูมีอุสสทนรกประตูละ 4 มหานรกแห่งหนึ่ง ๆ จึงได้มีอุสสทนรกแห่งละ 11 ขุม รวมอุสสทนรกทั้งหมดเป็น 128 รวมกับมหานรกอีก 8 ขุม จึงเรียกว่านรก 136 ขุม ด้วยประการฉะนี้..."[14]

บางตอนอ้างถึงสหัมบดีพรหมกราบทูลรายงานต่อพระพุทธเจ้าถึงคติภายหลังมรณกรรมของพระโกกาลิกะผู้ผูกอาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานเถระ และเมื่อมีพระภิกษุมากราบทูลถาม พระพุทธเจ้าได้ตรัสถึงกำหนดอายุของสัตว์ในนรก

"...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โกกาลิกภิกษุ กระทำกาละแล้ว(ตาย) เกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อาฆาตในพระสารีบุตรและพระโมคคัลลานะ"

---

[13]สังกิจจชาดก, ขุ.ชา.28/92.

[14]มหามกุฏราชวิทยาลัย,พระสูตรและอรรถกถา แปล;อรรถกถาสัฏฐินิบาต สังกิจจชาดกที่ 2,(กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาญการพิมพ์,2526),หน้า 183.

"...ดูก่อนภิกษุ ประมาณอายุในปทุมนรกนานนัก ประมาณอายุในปทุมนรกนั้นยากที่จะกระทำการกำหนดนับได้ว่า ประมาณเท่านี้ปี ประมาณเท่านี้ร้อยปี... ดูก่อนภิกษุ เปรียบเหมือนหนึ่งเกวียนบรรทุกเมล็ดงาของชาวโกศลมีอัตรา 20 ขารี(246 ทะนาน) เมื่อล่วงไปแสนปี บุรุษนำเอาเมล็ดงาหนึ่งออกจากเกวียนนั้น ดูก่อนภิกษุ เมล็ดงาหนึ่งเกวียนของชาวโกศลมีอัตรา 20 ขารีนั้น พึงถึงความสิ้นไปหมดไปโดยทำนองนี้เร็วกว่า นั่นยังไม่ถึงหนึ่งอัพพุทะในนรกเลย ดูก่อนภิกษุ 20 อัพพุทะในนรก จึงเป็น 1 นิรัพพุทะ,20 นิรัพพุทะ เป็น 1 อพัพพะ,20 อพัพพะ เป็น 1 อหหะ,20 อหหะ เป็น 1 อฏฏะ,20 อฏฏะ เป็น 1 กุมุทะ,20 กุมุทะ เป็น 1 โสคันธิกะ, 20 โสคันธิกะ เป็น 1 อุปปละ,20 อุปปละ เป็น 1 ปุณฑรีกะ, 20 ปุณฑรีกะ เป็น 1 ปทุมะ ดูก่อนภิกษุ โกกาลิกภิกษุเกิดในปทุมนรก เพราะยังจิตให้อาฆาตในพระสารีบุตร และพระโมคคัลลานะ..."[15]

เรื่องสวรรค์นั้น พระพุทธเจ้าตรัสถึงเป็นประจำ และพรรณนาไว้อย่างพิสดารในคราวประชุมใหญ่ของพวกเทวดาจาก 10 โลกธาตุ[16] และตรัสถึงกำหนดอายุของพวกเทวดาตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดี

"...วิสาขา 800 ปีของมนุษย์ เป็นคืนหนึ่งและวันหนึ่งของเทวดาเหล่านิมมานรดี โดยราตรีนั้น 30 ราตรี(24,000 ปีมนุษย์) เป็น 1 เดือน(ของเทวดาชั้นนิมมานรดี) 12 เดือน(288,000 ปีมนุษย์) เป็น 1 ปี(ของเทวดาชั้นนิมมานรดี) โดยปีนั้น 800 ปีทิพย์(2,504,000,000)เป็นประมาณอายุของเทวดาเหล่านิมมานรดี..."[17]

---

[15]โกกาลิกสูตร,องฺ.ทสก.24/89.

[16]มหาสมัยสูตร, ที.ม.10/235-242.

[17]อุโปสถสูตร, องฺ.ติก.20/510.

มีข้อความบางตอนกล่าวถึงสวรรค์แต่ละชั้นและกำหนดอายุของเทวดาในสวรรค์แต่ละชั้นไว้อย่างพิสดาร โดยไม่ได้ระบุว่าเป็นคำถามและคำตอบของใคร เป็นเพียงข้อความที่อ้างไว้ในคัมภีร์พระไตรปิก

"ธรรมที่เป็นกามาวจรเป็นไฉน คือ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันใด อันท่องเที่ยวอยู่ในระหว่างภูมินี้ อันนับเนื่องอยู่ในระหว่างภูมินี้ คือ เบื้องต่ำกำหนดเอาอเวจีนรกเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเป็นที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นกามาวจร..."

"...ธรรมที่เป็นรูปาวจรเป็นไฉน คือ จิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ หรือผู้เกิดแล้ว หรือผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม อันท่องเที่ยวอยู่ในระหว่างภูมินี้ อันนับเนื่องอยู่ในระหว่างภูมินี้ คือเบื้องต่ำกำหนดเอาพรหมโลกเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าเทวดาชั้นอกนิฏฐาเป็นที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นรูปาวจร..."

"...ธรรมที่เป็นอรูปาวจรเป็นไฉน คือ จิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติ หรือผู้เกิดแล้ว หรือผู้อยู่เป็นสุขในทิฏฐธรรม อันท่องเที่ยวอยู่ในระหว่างภูมินี้ อันนับเนื่องอยู่ในระหว่างภูมินี้ คือเบื้องต่ำกำหนดเอาเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงอากาสานัญจายตนภพเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเหล่าเทวดาผู้เข้าถึงเนวสัญญานาสัญญายตนภพเป็นที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นอรูปาวจร..."[18]

"...100 ปีของมนุษย์ นับเป็นวันหนึ่งและคืนหนึ่งของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ 30 ราตรีโดยราตรีนั้น (3,000 ปีมนุษย์)เป็น 1 เดือน(ของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์) 12 เดือน (36,000 ปีมนุษย์) โดยเดือนนั้น เป็น 1 ปี(ของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์) 1,000 ปีทิพย์(36,000,000

---

[18]ธัมมหทยวิภังค์ ภูมมันตรวาระ, อภิ.วิ.35/1103.

ปีมนุษย์)โดยปีนั้น เป็นกำหนดอายุของเหล่าเทวดาชั้นดาวดึงส์..."[19]

ข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัส พระสาวกกล่าว และปรากฏอยู่โดยไม่ได้ระบุว่าเป็นคำกล่าวของใครนี้เอง ทำให้มีการพัฒนาแนวคิดนี้ในยุคต่อมา มีการศึกษาวิจัยแนวคิดนี้กันอย่างกว้างขวาง แต่การนำเสนอข้อมูลมักเป็นไปในรูปแบบที่ผสมผสาน คือ เก็บรวบรวมข้อมูลหลักจากคัมภีร์พระไตรปิฎกส่วนหนึ่ง แล้วนำข้อมูลจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และคัมภีร์ของลัทธิอื่นมาต่อเติมจนทำให้เนื้อหาพิสดารออกไปคล้ายเป็นเรื่องในจินตนาการ เป็นการนำเสนอข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ไม่ได้ได้วิเคราะห์ถึงความมีจริงหรือไม่มีจริง และความหมายของคำที่ปรากฏในคัมภีร์แต่ประการใด

งานวิจัยนี้ จะศึกษานรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นหลัก ต่อจากนั้นจึงจะศึกษานรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส และจะเปรียบเทียบนรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน ซึ่งสะท้อนแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ของคนรุ่นใหม่ ในส่วนท้ายของงานวิจัย จะมีการสรุปวิจารณ์ทฤษฎีนรกและสวรรค์ และเสนอแนะวิธีการศึกษาเรื่องนรกและสวรรค์

---

[19]ธัมมหทยวิภังค์ อุปปาทกัมมอายุปมาณวาระ, อภิ.วิ.35/1106-1107.

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษานรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อนำเสนอทฤษฎีอันเป็นการยืนยันว่า ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทนั้น นรกและสวรรค์มีจริงหรือไม่
3. เพื่อศึกษาเปรียบเทียบนรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกกับนรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน

ปัญหาที่ต้องการทราบ

1. นรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทคืออะไร
2. ทฤษฎีนรกและสวรรค์ในทรรศนะของพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นหลักฐานยืนยันได้หรือไม่ว่า นรกและสวรรค์มีจริง
3. นรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกกับนรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน มีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร

คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

นรก หมายถึง เหวแห่งความทุกข์ ที่อันไม่มีความสุข ภาวะร้อนกระวนกระวาย สถานที่ไปเกิดและเสวยความทุกข์ของสัตว์ผู้ทำบาป เป็นอบายภูมิอย่างหนึ่งในอบายภูมิ 4 คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต และอสุรกาย

สวรรค์ หมายถึง แดนที่ดีเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 โลกของเทวดา ตามปกติหมายถึงสวรรค์กามาวจร 6 ชั้น (สวรรค์ของผู้ที่ยังเกี่ยวข้องอยู่ในกามารมณ์) คือ จาตุมหาราชิก ดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี แต่โดยพิสดารหมายถึงสวรรค์ชั้นรูปพรหม 16 ชั้น และอรูปพรหม 4 ชั้น

สุคติ หมายถึง ทางไปที่ดี สถานที่ที่ดีที่สัตว์โลกผู้ทำความดีตายแล้วไปเกิด ได้แก่มนุษยภูมิและเทวภูมิ

ทุคคติ หมายถึง ทางไปที่ชั่ว ทางดำเนินที่มีความเดือดร้อน สถานที่ไปเกิดของสัตว์ผู้ทำความชั่วไว้ ได้แก่ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนเปรต และอสุรกาย

บุญ หมายถึง เครื่องชำระสันดาน ความดี ความสุข ความประพฤติชอบทางกาย วาจาและใจ

บาป หมายถึง ความชั่ว กรรมชั่ว สภาพที่ทำให้ถึงคติชั่ว

อบาย หมายถึง ภูมิกำเนิดที่ปราศจากความเจริญ มี 4 อย่างคือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน แดนแห่งเปรต อสุรกาย

วินิบาต หมายถึง โลกหรือวิสัยเป็นที่ตกไปแห่งสัตว์อย่างไร้อำนาจ แดนเป็นที่ตกไปพินาศย่อยยับ เป็นคำที่ใช้แทนคำว่า นรก หรืออสุรกาย

เทวทูต หมายถึง ทูตของยมเทพ สื่อแจ้งข่าวของมฤตยู สัญญาณที่เตือนให้ระลึกถึงคติธรรมดาของชีวิตไม่ให้มีความประมาท จัดเป็นเทวทูต 3 คือ คนแก่ คนเจ็บ และคนตายก็มี จัดเป็นเทวทูต 5 คือ เด็กแรกเกิด คนแก่ คนเจ็บ คนถูกลงโทษ และคนตายก็มี

นิรยบาล หมายถึง ผู้ทำหน้าที่ลงโทษสัตว์นรก

กรรม หมายถึง การกระทำที่ประกอบด้วยเจตนา คือทำด้วยความจงใจ ทั้งดีและชั่ว กรรมในที่นี้หมายถึง กรรม 2 คือ กุศลกรรมและอกุศลกรรม กรรม 3 คือ กายกรรม วจีกรรม และมโนกรรม กรรม 12 คือ ทิฏฐธัมมเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในชาตินี้ อุปปัชชเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพหน้า อปราปรเวทนียกรรม กรรมที่ให้ผลในภพต่อไป อโหสิกรรม กรรมที่เลิกให้ผล ชนกกรรม กรรมที่เป็นตัวนำให้เกิด อุปัตถภกกรรมม กรรมที่สนับสนุน อุปปีฬกกรรม กรรมบีบคั้น อุปฆาตกกรรม กรรมตัดรอน ครุกรรม กรรมหนักที่ให้ผลก่อน พหุลกรรมหรืออาจิณกรรม กรรมทำมาก หรือกรรมที่เคยชิน

ฉผัสสายตนิกนรก หมายถึง ความกระวนกระวายเร่าร้อนที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นในแต่ละขณะจิต คือนรกที่เกิดขึ้นพร้อมกับการได้เห็น ได้ฟัง ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัสทั้งทางกายและใจ

ฉผัสสายตนิกสวรรค์ หมายถึง ความสงบสุขที่มนุษย์ปรุงแต่งขึ้นในแต่ละขณะจิต คือสวรรค์ที่เกิดขึ้นพร้อมกับการได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส และได้สัมผัสทั้งทางกายและใจ

อุปปัติเทพ หมายถึง เทวดาโดยกำเนิด ท่านผู้ทำความดีไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ ตายแล้วไปเกิดเป็นสัตว์พิเศษในสวรรค์

โอปปาติกะ หมายถึง สัตว์ที่เกิดผุดขึ้นเป็นตัวใหญ่ทันที ถึงคราวตายก็ไม่เหลือซากปรากฏ คือพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และมนุษย์ต้นกัป

กามภูมิ หมายถึง ที่เกิดของสัตว์ผู้ที่ยังเสพกาม โลกเป็นที่อาศัยอยู่ของผู้ยังเสพกาม ได้แก่ อบายภูมิ 4 มนุษยภูมิ 1 และเทวภูมิ 1

อัณฑชโยนิ หมายถึง กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในไข่แล้วฟักออกมาเป็นตัว

ชลาพุชโยนิ หมายถึง กำเนิดของสัตว์ที่เกิดในครรภ์

สังเสทชโยนิ หมายถึง กำเนิดของสัตว์ที่เกิดจากเถ้าไคล เกิดในของสกปรก เกิดในของเน่าเปื่อย

นัตถิกทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่า ผลบุญผลบาปไม่มี มารดาบิดาไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มี ทานที่ให้เห็นแล้วไม่มีผล

อัตถิกทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าทุกสิ่งทุกอย่างมีอยู่จริง เป็นอยู่อย่างไรก็เป็นอยู่อย่างนั้นตลอดไป

อุจเฉททิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าขาดสูญ เห็นว่าคนและสัตว์จุติจากอัตภาพนี้แล้วขาดสูญทุกสิ่งทุกอย่างขาดสูญ

สัสสตทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นว่าเที่ยง ความเห็นว่าอัตตาและโลกเป็นสิ่งเที่ยงแท้ยั่งยืนคงอยู่ตลอดไป คนและสัตว์ตายแล้ว ร่างกายเท่านั้นทรุดโทรมไป ส่วนดวงชีพหรือเจตภูตหรือมนัสเป็นธรรมชาติไม่สูญ

มิจฉาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นผิดจากธรรมว่า ทำดีได้ชั่ว ทำชั่วได้ดี มารดาบิดาไม่มี โลกนี้โลกหน้าไม่มี มิจฉาทิฏฐิขั้นสูงหมายถึง ความไม่รู้อริยสัจ 4

สัมมาทิฏฐิ หมายถึง ความเห็นถูกต้องตามธรรมว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว มารดาบิดามี โลกนี้โลกหน้ามี สัมมาทิฏฐิขั้นสูงหมายถึงความรู้อริสัจ 4

วิภัชชวาท หมายถึง การกล่าวจำแนกประเภท การมองปรากฏการณ์ทั้ง 2 ด้าน

ปฏิจจสมุปบาท หมายถึง การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้น การเกิดขึ้นของสิ่งทั้งหลายโดยอิงอาศัยกันและกัน

สังสารวัฏ หมายถึง ภพ (สถานที่)เวียนเกิดเวียนตาย การเวียนว่ายตายเกิดในโลก

อายตนะ หมายถึง ที่ต่อ เครื่องต่อ แดนแห่งความรู้ เครื่องรับรู้และสิ่งที่ถูกรู้ ตาเป็นเครื่องรับรู้ รูปเป็นสิ่งที่ถูกรู้ หูเป็นเครื่องรับรู้ เสียงเป็นสิ่งที่ถูกรู้ แบ่งเป็น 2 ประเภทคือ

1. อายตนะภายนอก เป็นเครื่องต่อภายนอก คือสิ่งที่ถูกรู้ มี 6 ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์(อารมณ์ที่เกิดกับใจ) บางทีเรียกว่า อารมณ์ 6

2. อายตนะภายใน เป็นเครื่องต่อภายใน เครื่องรู้รับมี 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ บางทีเรียกว่า อินทรีย์ 6

ภูมิ หมายถึง พื้นเพ ชั้น พื้น ในภาษาธรรมหมายถึง ชั้นแห่งจิต ระดับจิต ระดับชีวิต มี 4 คือ กามาวจรภูมิ ชั้นที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในกาม รูปาวจรภูมิ ชั้นที่เข้าถึงรูปฌาน สภาวจิตที่ยึดรูปเป็นอารมณ์ อรูปาวจรภูมิ ชั้นที่เข้าถึงอรูปฌาน สภาวจิตที่ยึดอรูปเป็นอารมณ์ โลกุตตรภูมิ ชั้นที่พ้นโลกหรือชั้นของพระอริยบุคคล

<u>วิธีดำเนินการวิจัย</u>

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มุ่งศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันเป็นหลัก ทั้งในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์โดยตรง และในส่วนที่ว่าด้วยเรื่องกรรม กำเนิด(โยนิ) เทพ ภพ ภูมิ และโลก ที่มีส่วนเชื่อมโยงกับเรื่องนรกและสวรรค์

การรวบรวมข้อมูล เป็นการศึกษาค้นคว้าจากเอกสารซึ่งเป็นแหล่งข้อมูลสำคัญคือ คัมภีร์พระไตรปิฎกอันเป็นคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนาเถรวาท โดยเน้นเฉพาะคัมภีร์พระสุตตันตปิฎกและอภิธรรมปิฎก คัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส รายงานการวิจัย หนังสือที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์

การวิเคราะห์ข้อมูล ไม่ได้มีการนำตัวเลขทางสถิติหรือการทดลองทางสถิติมาใช้ แต่เป็นการศึกษาข้อมูลจากเอกสารแล้ววิเคราะห์ ตีความ อธิบายขยายความในบางประเด็น ที่ผู้วิจัยเห็นว่าน่าจะมีการอธิบายเพิ่มเติม ในกรณีจำเป็นต้องให้เกิดความชัดเจน จะมีการนำเสนอกรณีตัวอย่างเรื่องนรกและสวรรค์ที่บุคคลบางคนได้กล่าวอ้างไว้ในหนังสือและรายงานการวิจัย

บทที่ 2
แนวความคิดเรื่องโลก

เมื่อพูดถึงปัญหาเรื่องโลก ไม่ว่าจะเป็นการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และสลายไปแห่งโลก ดูเหมือนว่าพระพุทธศาสนาดั้งเดิมจะให้ความสำคัญน้อยมาก เพราะพุทธประสงค์คือต้องการให้สัตว์ทั้งหลายรู้จักความทุกข์และวิธีปฏิบัติให้พ้นไปจากความทุกข์ เห็นได้จากพระภิกษุมากราบทูลถามพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสตอบว่า

"ดูก่อนมาลุงยบุตร อะไรเล่าที่เราไม่พยากรณ์ ดูก่อนมาลุงกยบุตร ความเห็นว่า โลกเที่ยง โลกไม่เที่ยง โลกมีที่สุด โลกไม่มีที่สุด ชีพอันนั้นสรีระก็อันนั้น...ดังนี้ เราไม่พยากรณ์ ความเห็นว่า นี้ทุกข์ นี้เหตุเกิดทุกข์ นี้ความดับทุกข์ นี้ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ดังนี้ เราพยากรณ์..."[1]

พระพุทธเจ้ายังทรงติเตียนว่า ความเห็นเรื่องโลกนั้น เป็นความเห็นที่รกชัฏ กันดาร เป็นเสี้ยนหนาม กวัดแกว่ง เป็นเครื่องผูกสัตว์ไว้ ประกอบด้วยทุกข์ มีความลำบากคับแค้น เร่าร้อน ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่ายคลายกำหนัด[2] ถึงกับทรงบัญญัติเอาไว้ว่า "โลกจินดา"(ความคิดเรื่องโลก)เป็นอจินไตยไม่ควรคิด ผู้ที่คิดจะพึงมีส่วนแห่งความเป็นบ้า ได้รับความลำบากเปล่า[3] แม้พระพุทธสาวกในยุคที่พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ก็ถือปฏิบัติตามแนวของพระพุทธองค์

เมื่อวัจฉโคตตปริพพาชกถามถึงเรื่องโลกว่า "ดูก่อนโมคคัลลานะ โลกเที่ยงหรือ" พระโมคคัลลานะตอบว่า "ปัญหาข้อนี้เป็นปัญหาที่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพยากรณ์" คำตอบของพระโมคคัลลานะถือเป็นการยึดตามแนวของพระพุทธเจ้าอย่างเคร่งครัด[4] ในครั้งพุทธกาล มีพระเถระหลายรูปพยายามกราบทูลถามพระพุทธเจ้าถึงปัญหาเรื่องโลกภายนอก แต่พระพุทธเจ้ามักทรงพยากรณ์โดยหันมาตรัสถึงโลกภายใน

---

[1]จูฬมาลุงกโยวาทสูตร, ม.ม.13/152.

[2]อัคคิวัจฉโคตตสูตร, ม.ม.13/247.

[3]อจินติตสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/77.

[4]โมคคัลลานสูตร, สํ.สฬ.18/788.

"ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก,โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเป็นโลก หรือบัญญัติว่า โลก"

เมื่อมีผู้มากราบทูลถามพระพุทธเจ้าอย่างนี้ พระองค์มักจะตรัสตอบเสมอว่า โลกเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปเพราะอาศัยอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันเกิดการรับรู้เท่านั้น

"ดูก่อนสมิทธิ จักษุ รูป จักษุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักษุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือบัญญัติว่าโลก ก็มีอยู่ ณ ที่นั้น"[5]

"ดูก่อนอานนท์ สิ่งใดมีความแตกสลายเป็นธรรมดา นี้เรียกว่าโลกในอริยวินัย ก็อะไรเล่ามีความแตกสลายเป็นธรรมดา จักษุมีความแตกสลายเป็นธรรมดา...นี้เรียกว่า โลกในอริยวินัย..."[6]

ในการตรัสตอบปัญหาเรื่องโลกทุกครั้ง พระพุทธเจ้าจะตรัสสรุปลงเพียงเท่านี้ และเมื่อตรัสถึงการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของโลก พระพุทธองค์ก็มักจะตรัสในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท มุ่งแสดงโลกภายในเท่านั้น

"ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลก เธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้น คือ อาศัยจักษุและรูป เกิดจักษุวิญญาณ รวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย จึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา...นี่แหละเป็นความเกิดแห่งโลก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคือ อาศัยจักษุและรูป เกิดจักษุวิญญาณ รวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัย เกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัย จึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาดับโดยสำรอกไม่เหลือ อุปาทานจึงดับ...ภิกษุทั้งหลาย นี้แลเป็นความดับแห่งโลก"[7]

---

[5]จตุตถสมิทธิสูตร, สํ.สฬ.18/75.

[6]ปโลกสูตร, สํ.สฬ.18/101.โลกสูตร,สํ.สฬ.18/98.

[7]โลกสูตร, สํ.สฬ.18/156-157.

พระพุทธดำรัสทั้งหมดนี้ แสดงให้เห็นว่าทรงต้องการให้บุคคลหันมาสนใจเรื่องภายในตัวเอง ไม่ควรคิดฟุ้งซ่านถึงปัญหาเรื่องโลกภายนอกตัวเอง เมื่อมีการสนทนาเรื่องโลก ไม่ว่าจะเป็นโลกภายในหรือโลกภายนอก พระพุทธเจ้าจะตรัสสรุปเรื่องโลกไว้ว่า

"นี่แน่ะอาวุโส เราบัญญัติโลก ความเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลก และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับแห่งโลก ในร่างกายอันยาวประมาณ 1 วา ซึ่งมีสัญญาและใจ"[8]

แนวคิดเรื่องโลกของพระพุทธศาสนาในยุคพุทธกาล จะเน้นเฉพาะโลกภายในตัวเอง และมองโลกในฐานะเป็นสิ่งที่ถูกปัจจัยปรุงแต่งขึ้น ตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยเหตุปัจจัย และดับไปเพราะเหตุปัจจัยดับ

โลก 3 ประเภท

ในครั้งพุทธกาล แม้โดยพุทธประสงค์จริง ๆ จะไม่ให้ใส่ใจเรื่องโลกภายนอกตัวมากเกินไป แต่มีเป็นบางครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสนทนาเป็นการส่วนพระองค์กับพระสาวกผู้ทรงคุณวุฒิถึงเรื่องโลกภายนอกตัว เป็นการแสดงให้เห็นกำลังของพระญาณของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย

"อานนท์ ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์แผ่รัศมี ส่องแสงทำให้สว่างไสวไปทั่วทิศตลอดที่มีประมาณเท่าใด โลกมีเนื้อที่เท่านั้น มีจำนวน 1,000 โลก ใน 1,000 โลกนั้น มีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ภูเขาสิเนรุ(สุเมรุ)อย่างละ 1,000 มีชมพูทวีป อปรโคยานทวีป อุตตรกุรุทวีป บุพพวิเทหทวีป อย่างละ 1,000 มหาสมุทร มหาราช อย่าง 4,000 มีสวรรค์ 6 ชั้นและพรหมโลกชั้นละ 1,000 นี้เรียกว่า สหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุ สหัสสีจูฬนิกาโลกธาตุเท่าใด โลกเท่านั้น คูณโดยส่วน 1,000 นี้เรียกว่า ทวิสหัสสีมัชฌิมิกาโลกธาตุ ทวิสหัสสีมัชฌิมิกาโลกธาตุเท่าใด โลกเท่านั้น คูณโดยส่วน 1,000 นี้เรียกว่า ติสหัสสีมหาสหัสสีโลกธาตุ..."[9]

จากเนื้อความในจูฬนีสูตรนี้เอง ทำให้พระอรรถกถาจารย์ในยุคต่อมาได้รับเอาแนวคิดนี้มาขยายความเพิ่มเติม มีการจัดแบ่งโลกทั้งในฐานะที่เป็นหมู่สัตว์ ในฐานะที่เป็นภูมิชั้นตามคุณภาพ

---

[8]ปฐมโรหิตัสสสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/45.

[9]จูฬนีสูตร, องฺ.ติก.20/520.

ของจิต และในฐานะที่เป็นองค์รวมทั้งหมด โดยเฉพาะโลกในฐานะที่เป็นองค์รวมนั้น มี 3 ประเภทคือ

1. *สังขารโลก* โลกคือสังขาร ได้แก่สภาวธรรมทั้งปวงที่มีการปรุงแต่งตามเหตุปัจจัยเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามเหตุปัจจัย

2. *สัตวโลก* โลกคือหมู่สัตว์ หมายรวมทั้งสัตว์ในอบายภูมิ มนุษย์ เทวดา และหมู่พรหมทุกชั้น

3. *โอกาสโลก* โลกอันกำหนดด้วยโอกาส คือจักรวาลซึ่งเป็นสถานที่อยู่อาศัยของหมู่สัตว์และสรรพสิ่ง[10]

จากจุดนี้เอง ทำให้มีการพัฒนาแนวคิดเรื่องโลกอย่างพิสดารในยุคต่อมา โดยจัดแบ่งประเภทเป็นภูมิตั้งแต่ระดับต่ำสุดไปถึงระดับสูงสุด จนทำให้เกิดมีคำถามตามมาอีกว่า ในความเป็นจริงภูมิเหล่านั้นคืออะไรกันแน่ มีอยู่ในฐานะเป็นรูปธรรมหรือนามธรรม เราจะได้อภิปรายแนวคิดที่เป็นปัญหานี้ในบทต่อไป

<u>ปรโลกคืออะไร</u> ?

ถือเอาความหมายตามรูปศัพท์ว่า "โลกอื่น" หรือ "โลกหน้า" (ปร-อื่น,สูงสุด,เบื้องปลาย,อยู่หน้า) ถ้ามองในฐานะเป็นสถานที่ที่เราจะต้องไปเกิดหลังจากตายลงในโลกมนุษย์นี้แล้ว คำว่า "ปรโลก" แปลว่า โลกหน้า แต่ถ้ามองในฐานะเป็นสถานที่อีกแห่งหนึ่งที่มีอยู่แม้ในขณะที่เรายังมีชีวิตอยู่นี้ คำว่า "ปรโลก" แปลว่า โลกอื่น

ในการตรัสสอนศาสนิก พระพุทธเจ้าทรงใช้คำว่า "ปรโลก" เป็นประจำเมื่อพระองค์ตรัสสอนถึงหลักความดีและความชั่ว ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎก มีหลายตอนที่อ้างถึงพระพุทธดำรัสและคำของพุทธสาวกว่าด้วยเรื่องปรโลก โดยเฉพาะที่ว่าด้วยผลของกรรมดีและกรรมชั่วที่บุคคลจะได้รับหลังจากตายลง

ยา กาจิมา ทุคฺคติโย <u>อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ</u>
อวิชฺชามูลกา สพฺพา อิจฺฉาโลภสมุสฺสยา

ทุคคติในโลกหน้าและโลกหน้า (ปรโลก) ทั้งหมด มีอวิชชา (ความไม่รู้)
เป็นมูลราก มีอิจฉา (ความอยาก) และโลภะ (ความอยากเกินไป) เป็นโครง[11]

---

[10] <u>วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ปฐโม ภาโค</u>, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2531), หน้า 262.

[11] ขุ.อิติ. 25/218.

โจโร ยถา สนฺธิมุเข คหิโต
สกมฺมุนา หญฺญติ ปาปธมฺโม
เอวํ ปชา เปจฺจ ปรมฺหิ โลเก
สกมฺมุนา หญฺญติ ปาปธมฺโม

โจรผู้มีธรรมลามก ถูกเขาจับได้ที่ปากช่อง ย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตน ฉันใด หมู่สัตว์ผู้มีธรรมลามก ละไปแล้ว (ตายไป) ย่อมเดือดร้อนเพราะกรรมของตนในโลกหน้า ฉันนั้น[12]

เย อนฺนํ ททนฺติ สทฺธาย วิปฺปสนฺเนน เจตสา
ตเมว อนฺนํ ภชติ อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ

บุคคลเหล่าใด มีใจผ่องใส ย่อมให้ข้าวด้วยศรัทธา บุคคลเหล่านั้น ย่อมได้ข้าวนั่นเอง ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกหน้า[13]

มลา ปาปกา ธมฺมา อสฺมึ โลเก ปรมฺหิ จ

บาปธรรม เป็นมลทินแท้ ทั้งในโลกนี้ ทั้งในโลกอื่น(โลกหน้า)[14]

จากข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเหล่านี้ เป็นคำตอบได้เป็นอย่างดีต่อปัญหาที่ว่า "ปรโลกคืออะไร ปรโลกมีจริงหรือไม่" มองให้ลึกลงไปเลยความหมายตามรูปศัพท์ คำว่า "ปรโลก" คืออะไร เป็นสถานที่อื่นที่มีลักษณะผิดไปจากโลกที่เป็นอยู่ในขณะนี้หรือเป็นสถานที่เดียวกันกับที่เป็นอยู่ในขณะนี้แต่เป็นภาพชีวิตใหม่ของสัตว์โลกที่ตายจากขณะนี้ไป ข้อนี้ยังไม่มีใครสามารถทำให้ประจักษ์ได้ ต่อปัญหานี้ ควรนำทฤษฎีอื่นมาเป็นองค์ประกอบในการอภิปรายสนับสนุน เพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน

มีข้อความที่พอจะชี้ให้เห็นว่า "ปรโลก" ไม่ใช่โลกของมนุษย์ แต่เป็นโลกของสัตว์จำพวกอื่นที่นับเนื่องในสังสารวัฏนี้ ปรโลกเป็นคำกลาง ๆ ไม่ดีไม่ชั่ว แต่สภาพของมันจะเปลี่ยนไปเป็นดีก็ได้เป็น

---

[12]รฏฺฐปาลตฺเถร, ขุ.เถร.26/388.

[13]สํ.ส.15/283.

[14]องฺ.อฏฺฐก. 23/105. ขุ.ธ.25/28.

เป็นชั่วก็ได้แล้วแต่สัตว์ที่ไปบังเกิดจะทำกรรมไว้ดีหรือชั่ว

"...อานิสงส์ที่เป็นสัมปรายิก (ภาษาพระพุทธศาสนา คำว่า"สัมปรายิก" มีความหมายเดียวกันกับคำว่า"ปรโลก")ของทิฏฐิเป็นไฉน กล่าวคือ บุคคลนั้นย่อมหวังผลต่อไปข้างหน้าว่า ทิฏฐินี้พอจะทำให้เป็นนาค เป็นครุฑ...เป็นอินทร์ เป็นพรหม หรือเป็นเทพได้..."[15]

แม้ทิฏฐิเกี่ยวกับปรโลกจะยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่ แต่พระพุทธประสงค์ที่แท้จริงนั้น ต้องการให้เชื่อเรื่องปรโลก (โลกหน้า,โลกอื่น) เพราะเป็นบันไดขั้นแรกที่ทำให้มนุษย์เริ่มทำความดีและทำไปอย่างมีความหวัง ชื่อว่าทำให้ตัวเองปลอดภัยในทุกกาลเวลา[16] ถึงกับมีพุทธฏีกาชักชวนว่า"บุคคลควรทำความดี สั่งสมสิ่งที่จะเป็นประโยชน์ภายหน้า ความดีทั้งหลายย่อมเป็นที่พึ่งของสัตว์ในปรโลก"[17] ทรงติเตียนบุคคลที่ปฏิเสธเรื่องปรโลกว่าเป็นพวกมิจฉาทิฏฐิ มิจฉาสังกัปปะ และมิจฉาวาจา

"...ก็โลกหน้า(ปรโลก)มีอยู่จริง ความเห็นของเขาผู้นั้นว่า โลกหน้าไม่มี ความเห็นของเขานั้นเป็นมิจฉาทิฏฐิ ก็โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขาดำริว่า โลกหน้าไม่มี ความดำริของเขานั้นเป็นมิจฉาสังกัปปะ ก็โลกหน้ามีอยู่จริง แต่เขากล่าวว่า โลกหน้าไม่มี วาจาของเขานั้นเป็นมิจฉาวาจา..."[18]

"สัมมาทิฏฐิที่ยังมีอาสวะ(โลกิยสัมมาทิฏฐิ) จัดอยู่ในฝ่ายบุญ อำนวยวิบาก(ผล)แก่ขันธ์ เป็นไฉน คือ ความเห็นว่า ทานที่ให้แล้วมีผล การบำเพ็ญทานมีผล การบูชามีผล กรรมที่ทำไว้ดีและชั่วมีผลวิบาก โลกนี้มี โลกหน้ามี มารดามีบิดามี สัตว์ที่เป็นอุปปาติกะ(โอปปาติกะ)มี..."[19]

15ขุ.ม. 29/93,125.

16กาลามสูตร, องฺ.ติก.20/505.

17ทุติยปุตตกสูตร, สํ.ส.15/392.

18อปัณณกสูตร, ม.ม.13/106.

19มหาจัตตารีสกสูตร, ม.อุ.14/257.

ทิฏฐิที่เป็นโลกิยะนี้ ย่อมอำนวยผลให้มีการพัฒนาไปสู่ทิฏฐิที่เป็นโลกุตตระได้ในโอกาสต่อไป ความเชื่อในเรื่องโลกหน้า เป็นความเชื่อที่สำคัญ เพราะในระบบพุทธธรรม ศรัทธาเป็นกระบวนการขั้นต้นในการที่จะพัฒนาปัญญาในเรื่องนั้น ๆ ความเชื่อเรื่องโลกหน้า เป็นองค์ประกอบสำคัญที่เกื้อกูลทำให้คนมีหลักตั้งตัว เป็นกำลังเหนี่ยวรั้งและต้านทานไม่ให้มัวเมาในความชั่วปัจจุบัน แต่ให้รู้จักเตรียมตัวเตรียมใจเพื่อความปลอดภัยในปัจจุบันและเพื่ออนาคตที่ดีกว่า[20]

<u>กำเนิด 4</u>

1. *ชลาพุชะ* สัตว์เกิดในครรภ์ คลอดออกมาเป็นตัว

2. *อัณฑชะ* สัตว์เกิดในไข่ ฟักออกมาเป็นตัว

3. *สังเสทชะ* สัตว์เกิดในไคล ของชื้นแฉะเน่าบูด ขยายแพร่พันธุ์ไป

4. *โอปปาติกะ* สัตว์เกิดผุดขึ้นโตเต็มตัวทันที ได้แก่ เทวดา สัตว์นรก เปรต มนุษย์ต้นกัป

ในโอกาสโลก(โลกอันเป็นที่อยู่)ซึ่งเป็นที่อยู่ของหมู่สัตว์นี้ มีสัตว์อาศัยอยู่นานาชนิด จัดอยู่ใน 4 กำเนิดนั้น[21] หมู่สัตว์ที่มีรูปร่างหยาบ เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และตายไป สามารถมองเห็นได้แต่หลังจากตายไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจะไปที่ไหน ข้อนี้ไม่มีใครสามารถมองเห็นได้ด้วยตาเนื้อของมนุษย์ปุถุชน ไม่เพียงแต่มองไม่เห็นประจักษ์ชัดถึงคติของสัตว์กายหยาบผู้ตายลงเท่านั้น แม้การเกิดขึ้น ดำรงอยู่และตายไปของสัตว์ที่มีร่างกายละเอียด คือสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด ตาเนื้อ(มังสจักษุ)ของมนุษย์ปุถุชนก็ไม่สามารถมองเห็นประจักษ์ได้เช่นกัน มีหลักฐานแสดงว่า พระอริยเจ้าผู้บริสุทธิ์จากกิเลส สามารถมองเห็นหมู่สัตว์ที่มีกายละเอียดนี้ได้

"ท่านพระลักขณเถระและพระโมคคัลลานเถระ ลงจากภูเขาคิชฌกูฏ เข้าไปบิณฑบาตในเมืองราชคฤห์ ในพระเถระ 2 รูปนั้น ท่านพระโมคคัลลานเถระเห็นเปรตตนหนึ่ง รูปร่างคล้ายงู จึงแย้ม(ยิ้ม)พรายออกมานิดหนึ่ง พระลักขณเถระจึงถามว่า ท่านแย้มเพราะเหตุไร..."[22]

---

[20]อปัณณกสูตร, ม.ม.13/103-124.

[21]สังคีติสูตร, ที.ปา.11/263. มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/169.

[22]มหามกุฏราชวิทยาลัย,<u>ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค</u> 3,พิมพ์ครั้งที่ 14 จำนวน 10,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532),หน้า 234.

ท่านพระโมคคัลลานะแม้จะถูกถามก็ไม่บอกสาเหตุแห่งการแย้ม เพราะกลัวว่าท่านพระลักขณเถระและคนเหล่าอื่นจะไม่เชื่อ เพราะเปรตเป็นสัตว์ที่มีร่างกายละเอียด คนทั่วไปจึงมองไม่เห็น ท่านพระโมคคัลลานะขอไปตอบคำถามเฉพาะพระพักตร์พระพุทธเจ้า เพื่อให้พระพุทธเจ้าเป็นพยานในเรื่องนี้ แม้พระพุทธเจ้าเอง ในวันที่ตรัสรู้ ก็ทอดพระเนตรเห็นเปรตรูปร่างคล้ายงูนี้เช่นกัน แต่ไม่ตรัสบอกใคร ทรงเกรงว่าคนอื่นไม่เชื่อ และการที่พวกเขาไม่เชื่อนั้นก็จะทำให้พวกเขาสูญเสียประโยชน์ เพราะมนุษย์ปุถุชนไม่สามารถมองเห็นได้เช่นกับพระองค์ พระพุทธเจ้ายังตรัสถึงกำลังสติปัญญาของพระองค์ว่า

"ดูก่อนสารีบุตร ประการหนึ่ง ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพย์จักษุอันบริสุทธิ์ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต..."[23]

<u>พุทธทรรศนะต่อกำเนิด 4</u>

"...ดูก่อนสารีบุตร ก็อัณฑชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายนั้นใด ชำแรกเปลือกแห่งฟองไข่เกิด นี้เรียกว่า อัณฑชะกำเนิด ดูก่อนสารีบุตร ชลาพุชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ชำแรกไส้(มดลูก)เกิด นี้เรียกว่า ชลาพุชะกำเนิด ดูก่อนสารีบุตร สังเสทชะกำเนิดเป็นไฉน สัตว์ทั้งหลายเหล่านั้นใด ย่อมเกิดในปลาเน่า ในซากศพเน่า ในขนมบูด หรือในน้ำครำ ในเถ้าไคล นี้เราเรียกว่า สังเสทชะกำเนิด ดูก่อนสารีบุตร โอปปาติกะกำเนิดเป็นไฉน เทวดา สัตว์นรก มนุษย์บางจำพวก และเปรตบางจำพวก นี้เราเรียกว่า โอปปาติกะกำเนิด..."[24]

แนวคิดเรื่องกำเนิด เป็นทฤษฎีที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญมาก โดยเฉพาะ"โอปปาติกะกำเนิด" หมู่สัตว์ในชลาพุชะกำเนิด อัณฑชะกำเนิด และสังเสทชะกำเนิด เกิดขึ้น ดำรงอยู่ และตายไป ย่อมปรากฏประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส มนุษย์จึงเชื่อว่ามีจริงเป็นจริง แต่หมู่สัตว์ที่เกิดใน

---

[23]มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/166.

[24]มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/169.

โอปปาติกะกำเนิดนี้ มนุษย์ปุถุชนทุกคนไม่สามารถมองเห็นประจักษ์ได้ บางกลุ่มจึงเชื่อว่ามีจริงบางกลุ่มไม่เชื่อว่ามีจริง บางกลุ่มแม้จะมีความเชื่อว่ามีจริง แต่ก็เชื่ออย่างไม่สนิทใจ พระพุทธเจ้าจึงทรงให้ความสำคัญเป็นพิเศษ ถึงกับตรัสว่า "สมณพราหมณ์ที่มีความเห็นว่า สัตว์ที่เป็นอุปปาติกะ (โอปปาติกะ)ไม่มีจริง เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิ"[25]

ทฤษฎีกำเนิด 4 เป็นทฤษฎีที่จะสนับสนุนทฤษฎีปรโลกให้มีความชัดเจนยิ่งขึ้น คำว่า "ปรโลก" ที่พระพุทธเจ้าทรงสอนว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ควรเชื่อถือนั้น นอกจากที่จะใช้เฉพาะในความหมายว่า "โลกอื่น" หรือ "โลกหน้า" อาจจะมีข้อเสนอตามมาอีกว่า น่าจะหมายถึง"กำเนิดอื่น"อีกด้วย สัตว์ในสังเสทชะกำเนิด อัณฑชะกำเนิด หรือโอปปาติกะกำเนิด เป็นหมู่สัตว์ในโลกอื่นสำหรับสัตว์ในชลาพุชะกำเนิด หมู่สัตว์ในชลาพุชะกำเนิด อัณฑชะกำเนิด หรือสังเสทชะกำเนิด เป็นหมู่สัตว์ในโลกอื่นสำหรับสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด สัตว์ในแต่ละกำเนิดก็จะถือว่าสัตว์ในกำเนิดอื่นเป็นสัตว์ในโลกอื่นสำหรับตนอย่างนี้ แนวคิดในลักษณะนี้ จะทำให้คำว่า "ปรโลก" ไม่เป็นปัญหาถกเถียงกันอีกต่อไป

<u>บทสรุป</u>

พระพุทธศาสนาดูเหมือนจะไม่ให้ความสำคัญแก่เรื่องโลกภายนอกตัวมากนัก เมื่อเทียบกับลัทธิอื่น ปัญหาเรื่องโลกเที่ยงหรือไม่เที่ยง โลกมีที่สุดหรือไม่มีที่สุด หมู่สัตว์ตายแล้วสูญหรือไม่สูญพระพุทธเจ้าทรงบัญญัติเอาไว้ว่า "ปัญหาเหล่านี้ พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ (ตอบ) เป็นอัพยากตปัญหา" จะเห็นว่า เมื่อครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงเริ่มประกาศศาสนา แสดงปฐมเทสนาธัมมจักกัปปวัตตนสูตร ทรงเริ่มให้ความสำคัญแก่เรื่องภายในตัวมนุษย์เลยทีเดียว ใจความสำคัญของพระธรรมเทศนากัณฑ์นี้จึงเป็นเรื่องทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ โดยถือเป็นสิ่งที่ควรกำหนดรู้ ควรละ ควรทำให้แจ้ง และควรทำให้เจริญยิ่งขึ้นตามลำดับ

พุทธทรรศนะไม่ใช่ว่าไม่ยอมรับสถานะของโลกในฐานะที่เป็นที่อยู่อาศัย เพราะมีเป็นบางครั้งที่พระพุทธเจ้าทรงสนทนาเป็นการส่วนพระองค์กับพระสาวกที่มีญาณแก่กล้าแล้วถึงเรื่องโอกาสโลก (โลกอันเป็นที่อยู่) อย่างพิสดาร เป็นผลทำให้มีการพัฒนาแนวคิดเรื่องโลกอย่างพิสดารในยุคต่อมา โดยจัดแบ่งประเภทของโลกไว้เป็น 3 กลุ่มคือ

---

[25]อปัณณกสูตร,ม.ม.13/105.มหาจัตตารีสกสูตร,ม.อุ.14/255.

กลุ่มที่ 1 โลกคือธรรมที่ถูกปรุงแต่ง โลกคือหมู่สัตว์ และโลกคือสถานที่อยู่อาศัย

กลุ่มที่ 2 โลกคือหมู่มนุษย์โดยเฉพาะ โลกคือหมู่เทวดา และโลกคือหมู่พรหม

กลุ่มที่ 3 โลกคือหมู่สัตว์ผู้ยังเสพกาม โลกคือหมู่สัตว์ที่มีระดับจิตปรารภรูปเป็นอารมณ์ และโลกคือหมู่สัตว์ที่มีระดับจิตปรารภอรูป (นาม) เป็นอารมณ์

จึงปรากฏในยุคต่อมาว่า ทฤษฎีเรื่องโลกมีรายละเอียดแพร่หลายพิสดารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาชั้นอรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ปกรณ์วิเสส ทั้ง ๆ ที่โลกบางชนิดเป็นสิ่งที่ไม่สามารถประจักษ์ชัดด้วยประสาทสัมผัสของมนุษย์ปุถุชนแต่ละคน เมื่อมีการศึกษาเนื้อหาเฉพาะในคัมภีร์ แต่ไม่เคยประจักษ์ชัดด้วยประสาทสัมผัส จึงเกิดคำถามตามมาว่า โลกอื่นนอกจากโลกมนุษย์คืออะไร มีจริงหรือไม่ ข้อสงสัยนี้เกิดมีแก่มนุษย์ปุถุชนทั่วไป มีข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นบทัฏฐานว่า ความเชื่อโลกทุกชนิดนั้น แม้จะเป็นเรื่องไกลตัวไม่ควรคิด แต่เป็นเรื่องที่มีเหตุผลน่าเชื่อถือ ไม่ใช่เรื่องที่ปราศจากเหตุผล

เมื่อพูดถึงโลกคือหมู่สัตว์ในชลาพุชะกำเนิด อัณฑชะกำเนิด และสังเสทชะกำเนิด ย่อมสามารถเข้าใจกันได้ง่าย เพราะเคยประจักษ์แก่ประสาทสัมผัสมาแล้ว แต่เมื่อพูดถึงโลกคือหมู่สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด คือพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต และพวกมนุษย์ต้นกัป มักมีคำถามตามมาว่า มันคืออะไร อยู่ที่ไหน มีการวิเคราะห์ไปในรูปแบบต่าง ๆ และเป็นไปอย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อมีการนำทฤษฎีปรโลกมาเทียบเคียง บางกลุ่มแนวคิดสรุปว่า สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิดก็คือสัตว์ที่อาศัยอยู่ในปรโลกนั่นเอง แต่บางกลุ่มแนวคิดกลับสรุปว่า คำว่า "ปรโลก" ไม่ได้หมายถึงโลกของสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิด แต่เป็นโลกของมนุษย์ที่จะถึงในวันข้างหน้า เหตุการณ์ที่เกิดในวันนี้คือโลกของมนุษย์ในวันนี้ เหตุการณ์ที่จะเกิดในวันพรุ่งนี้และวันต่อไปคือปรโลกของมนุษย์ในวันนี้ แนวคิดทั้ง 2 นี้ สามารถนำมาเชื่อต่อกันได้ เมื่อมีการตีความหมายของคำว่า "ปรโลก" เป็น 2 นัยคือ

1. ปรโลก หมายถึง โลกหน้า เป็นสถานที่ที่มนุษย์และสัตว์อื่นที่ยังมีกิเลสต้องไปเกิดหลังการตายจากความเป็นมนุษย์หรือความเป็นสัตว์นั้น ๆ ในขณะนี้แล้ว

2. ปรโลก หมายถึง โลกอื่น คือสถานที่อยู่อาศัยของสัตว์ในแต่ละกำเนิด โลกของสัตว์ในชลาพุชะกำเนิด เป็นโลกอื่นของสัตว์ในอัณฑชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิด และโอปปาติกะกำเนิดในขณะเดียวกัน โลกของสัตว์ในอัณฑชะกำเนิด เป็นโลกอื่นของสัตว์ในชลาพุชะกำเนิด สังเสทชะกำเนิด และโอปปาติกะกำเนิด สัตว์ในแต่ละกำเนิดก็จะมองสัตว์ในกำเนิดอื่นจากกำเนิดของตนว่า "เป็นโลกอื่น"อย่างนี้

บทที่ 3

นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาท

นรกคืออะไร ?

คำว่า "นรก" มาจากคำบาลีว่า "นิรยะ" แปลว่า สภาพที่ไม่มีความเจริญ สภาพที่ไม่มีความสุข สภาพหรือภูมิที่ไม่มีความยินดี ไม่มีความเบาใจ นรกคือภูมิเป็นที่เสวยทุกข์ของคนผู้ทำบาปตายแล้วไปเกิด เป็นเหวแห่งความทุกข์ ไร้เสียซึ่งความสุขและความเจริญ เป็นภาวะที่ร้อนรน

ที่เรียกว่า "นรก" เพราะพวกที่ไปตกนรก เป็นคนชนิดที่ต้องตกต่ำ ปราศจากความอิ่มใจ ปราศจากความชื่นชม ก็พวกที่เป็นเนรยิกสัตว์ (สัตว์นรก) พากันเข้าไปในนรกนั้นด้วยกรรมของตนทุคคติภูมิแห่งนี้ เลวกว่าภูมิทั้งปวงในกามธาตุ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า นรก[1] นรกคือแดนหรือภูมิที่เชื่อกันว่าผู้ทำบาปจะต้องไปเกิดและถูกลงโทษ โดยบริยายหมายถึง แดนที่มีแต่ความทุกข์ทรมาน[2] เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ล้วน ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง สัตว์ผู้ไปเกิดอยู่ในโลกนรกนั้น ไม่มีความสุขแค่สักนิดหนึ่งเลย เพราะฉะนั้น โลกนี้จึงได้ชื่อว่า "นิรยภูมิ" คือ โลกที่ไม่มีความสุขสบาย นิรยภูมินี้มีอาณาเขตกว้างใหญ่ แบ่งเป็นเขตขนาดใหญ่ก็มี ขนาดเล็กก็มี เช่นเดียวกับโลกมนุษย์ สถานที่แต่ละแห่งในนิรยภูมินี้ ไม่นิยมเรียกว่า "รัฐหรือประเทศ" แต่นิยมเรียกว่า "ขุม"[3]

นรกตามที่รู้กันอยู่ เป็นเรื่องที่จะได้รับหลังจากตายแล้ว แม้ศาสนาอื่นก็ว่าอย่างนั้น นรกในพระพุทธศาสนาเป็นเพียงส่วนหนึ่งในสังสารวัฏคือการเวียนว่ายตายเกิด ชีวิตมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงหมุนขึ้นหมุนลง เรื่องโลกหรือจักรวาล เป็นสิ่งต้องห้ามไม่ควรคิด ในทรรศนะของพระพุทธเจ้านรกเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาล เป็นเรื่องที่พิสูจน์ไม่ได้ในชีวิตนี้สำหรับสามัญชน ถ้าจะพิสูจน์กันจริง ๆ ต้องพิสูจน์ด้วยชีวิตจิตใจ ต้องพิสูจน์เป็นการเฉพาะตัว[4]

---

[1]กรมศิลปากร, <u>โลกบัญญัติของพระสัทธรรมโฆษเถระ</u>, หน้า 48.

[2]<u>พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.</u>2525, หน้า 422.

[3]พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร),<u>วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี</u>, หน้า 61-62.

[4]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต),<u>กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่</u>, หน้า 94-96.

แม้จะยังพิสูจน์ไม่ได้ว่านรกตั้งอยู่ที่ส่วนใดของจักรวาล แต่หลักฐานที่ปรากฏในคัมภีร์ของแต่ละศาสนา มีอิทธิพลต่อแนวคิดและวิถีชีวิตของศาสนิกชนมาก การที่ศาสนิกจะแสดงพฤติกรรมใดออกมาหากรู้อยู่แก่ใจว่าไม่ชอบธรรม เขาย่อมคิดปรุงแต่งต่อไปอีกว่า ผลกรรมนี้จะส่งผลถึงกับทำให้ต้องตกนรกหรือไม่ เมื่อคิดถึงนรก อาจจะมีศาสนิกบางคนถึงกับละการกระทำที่ไม่ชอบธรรมนั้นเสีย เรื่องนรกมีอิทธิพลทำให้บุคคลงดการกระทำที่ไม่ชอบธรรมได้ในบางกรณีอย่างนี้ นรกในฐานะที่เป็นภพหรือภูมิ มันจะเหมือนกับชีวิตในโลกนี้ไม่ได้ ถ้าเหมือนกันก็ต้องมองเห็นด้วยตา มันเป็นภาพชีวิตคนละแบบกับโลกมนุษย์ จึงอาจจะซ้อนกันอยู่ที่ตรงไหนก็ได้ อาจจะอยู่ในโลกมนุษย์นี้ แต่อยู่คนละมิติ จึงไม่มีสามารถมองเห็นด้วยตา[5]

สวรรค์คืออะไร ?

คำว่า "สวรรค์" มาจากคำบาลีว่า "สัคคะ" แปลว่า โลกที่เลอเลิศเพียบพร้อมไปด้วยกามคุณ 5 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะอันน่าปรารถนาน่าใคร่ สวรรค์คือโลกที่งดงามเลอเลิศเพียบพร้อมด้วยสิ่งที่ดี และสิ่งที่เป็นบุญ

สวรรค์คือเมืองฟ้า เป็นโลกของเทวดา สวรรค์นั้นเป็นดินแดนที่บริบูรณ์ไปด้วยความสุขล้วน หมู่สัตว์ที่เกิดในสวรรค์ เรียกว่า "เทวดา" เพราะเป็นบุคคลจำพวกที่เล่นสนุกสนานด้วยกามคุณ 5 ประการ และด้วยคุณพิเศษมีฌานและอภิญญาเป็นต้น และเป็น"อุปบัติเทวดา" คือเทวดาโดยกำเนิด

> "...อุปบัติเทพเป็นไฉน เทวดาชาวจาตุมหาราชิกก็ดี พวกเทวดาชาวดาวดึงส์ก็ดี... พวกเทวดาที่นับเนื่องในหมู่พรหมก็ดี เทวดาสูงขึ้นไปกว่านั้นก็ดี เทพจำพวกนี้ท่านกล่าวว่า อุปบัติเทพ"[6]

เทวดาบางตนไม่ต้องทำอะไร เพราะสั่งให้เทพบริวารเนรมิตสิ่งที่ต้องการทุกอย่างได้โดยไม่ยาก[7] ในศาสนาประเภทเทวนิยมถือว่า สวรรค์เป็นจุดหมายสุดท้ายแห่งการเดินทางของชีวิตมนุษย์ บางศาสนาบอกว่ามีสวรรค์นิรันดรเป็นแดนอมตะ[8]

---

[5]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต),กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม, หน้า 130.

[6]โสฬสมาณวกปัญหานิทเทส, ขุ.จู.30/654.

[7]อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาลิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา, หน้า 158.

[8]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต),กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, หน้า 92.

สวรรค์ตามที่รู้กันอยู่โดยสามัญสำนึก หมายถึง สถานที่ที่คนทำความดีไว้จะต้องไปเกิดหลังจากตาย ในพระพุทธศาสนาถือเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏเช่นเดียวกับนรก สัตว์โลกผู้ยังมีกิเลสต้องเวียนเกิดเวียนตายในสังสารวัฏนี้ ทำดีเมื่อตายไปย่อมเกิดในสวรรค์ พอทำชั่วในแดนสวรรค์เมื่อตายลงก็จะกลับมาเกิดในแดนมนุษย์หรือนรกอีก หมุนเวียนขึ้นลงอย่างนี้ แต่จำนวนประชากรในสวรรค์มีน้อยมาก เพราะสวรรค์เป็นดินแดนพิเศษ สัตว์ในภูมิอื่นต้องทำบุญมากพอสมควรจึงจะไปเกิดในสวรรค์ได้ สัตว์ที่จุติจากอบายภูมิและมนุษยภูมิมีโอกาสไปเกิดในสวรรค์น้อยมาก ในขณะที่สัตว์ที่จุติจากสวรรค์มีโอกาสมาเกิดในอบายภูมิและมนุษยภูมิมากกว่า

> "...สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว จะกลับมาเกิดในพวกเทวดา มีน้อย โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากเทวดาแล้ว กลับไปเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัย มีมากกว่า..."
>
> "...สัตว์ที่จุติจากมนุษย์แล้ว จะกลับมาเกิดในพวกเทวดา มีน้อยมาก โดยที่แท้ สัตว์ที่จุติจากมนุษย์แล้ว กลับมาเกิดในนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัย มีมากกว่า..."[9]

บุญกรรมที่จะอำนวยให้ไปเกิดในสวรรค์นั้น มักเป็นไปในลักษณะ "อามิสบูชา" คือบูชาสมณพราหมณ์ด้วยการให้ปัจจัยเครื่องอุปโภคบริโภค[10] แม้จะเป็นการทำบุญถวายทานนอกพระพุทธศาสนาก็สามารถไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ได้ แต่สมบัติพิเศษที่จะได้รับมีไม่มากเท่าผู้ที่ทำบุญในพระพุทธศาสนา[11] สวรรค์จึงเป็นสถานที่เกิดใหม่ของสัตว์ผู้ทำบุญทุกจำพวก บางลัทธินิกายถือว่าเป็นดินแดนอมตะ สัตว์ที่สามารถเข้าถึงสวรรค์ได้แล้ว จะดำรงอยู่ในดินแดนนั้นตลอดไป โดยไม่กลับมาเกิดในภูมิอื่นอีก[12]

---

[9]อามกธัญญเปยยาละ จตุตถวรรคที่ 10, สํ.ม.19/1792-1794,1797,1799.

[10]กรมศิลปากร,โลกทีปกสารของพระสังฆราชเมธังกร, หน้า 147.

[11]เรื่องเดียวกัน, หน้า 149.

[12]ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์,ประเทศจีนกับพระพุทธศาสนา(ฝ่ายมหายาน),(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2525),หน้า 250-251.

แนวคิดเรื่องสวรรค์ ปรากฏอย่างพิสดารในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทั้งในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และวรรณกรรมศาสนาในยุคต่อมา จนทำให้ดูเหมือนว่าสวรรค์เป็นดินแดนแห่งจินตนาการ ไม่น่าจะเป็นไปได้ ข้อสงสัยนี้เป็นปัญหาเก่าที่มีมานาน เป็นเรื่องถกเถียงกันแม้ในปัจจุบันก็ยังมีการสงสัย และจะเป็นข้อสงสัยไปในอนาคตอย่างไม่มีวันจบสิ้น พระเจ้าปายาสิราชผู้ครองนครเสตัพยะ มีข้อสงสัยในเรื่องนี้ เมื่อสอบถามสมณพราหมณ์ทั้งหลายก็ได้รับคำตอบไม่เป็นที่พอพระทัย ถึงทรงทดลองพิสูจน์ด้วยพระองค์เอง และตั้งทฤษฎีจากการพิสูจน์เอาไว้ว่า

"โลกหน้าไม่มีจริง สัตว์ผุดเกิด(เทวดา สัตว์นรก) ไม่มีจริง ผลวิบากของกรรมที่สัตว์ทำไว้ดีและชั่ว ไม่มีจริง"

พระเจ้าปายาสิราชเมื่อได้รับคำอธิบายชี้แจงจากท่านพระกุมารกัสสปเถระ จึงยอมเชื่อว่าโลกหน้ามีจริง สัตว์ผุดเกิดมีจริง ผลวิบากของกรรมดีและชั่วมีจริง[13] แม้พระเจ้าปเสนทิโกศลผู้มากไปด้วยศรัทธาในพระพุทธศาสนา เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเป็นประจำ ยังทรงมีข้อสงสัยว่า "เทวดามีจริงหรือไม่" เมื่อได้รับพระดำรัสยืนยันจากพระพุทธเจ้าว่า "เทวดามีจริง เมื่อเทวดามีความทุกข์ จึงจะมาจากสวรรค์เข้าพระพุทธองค์หรือพระมหาเถระผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อขอคำปรึกษา" พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงทรงเชื่อสนิทใจ[14]

แนวคิดเรื่องสวรรค์ได้รับการยืนยันจากพระพุทธเจ้ามาแล้วว่าเป็นสิ่งที่มีเหตุผล พระอรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ และนักเขียนวรรณกรรมพุทธศาสนาในยุคต่อมาก็รับสนองสืบทอดแนวคิดนี้มาขยายความออกไปอย่างพิสดาร แม้บางท่านจะมีทรรศนะเชิงไม่เห็นด้วย เพราะยังมีความสงสัยเนื่องจากไม่สามารถพิสูจน์ให้ประจักษ์ได้ แต่ทุกคนก็ยอมรับว่า "สวรรค์คือดินแดนพิเศษเต็มไปด้วยสิ่งของพิเศษ เป็นดินแดนของผู้ทำบุญไว้ เมื่อตายไปแล้วย่อมไปเกิดที่นั่น เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง เรียกว่า เทวดา"

---

[13]ปายาสิราชัญญสูตร, ที.ม.10/302-315.

[14]กรรณกัตถลสูตร, ม.ม.13/580.

นรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก

1. นรก

ในทรรศนะของพระพุทธเจ้า นรกมีจริงหรือไม่ พระพุทธเจ้าทรงมีท่าทีต่อนรกอย่างไร ข้อสงสัยนี้ได้มีการอภิปรายบ้างแล้วในบทก่อน ตามที่พระพุทธองค์ตรัสสอนเรื่องกรรม การให้ผลของการชั่ว และมักตรัสสรุปไว้ตอนท้ายว่า "คนทำกรรมชั่ว หลังจากที่ตายไป จะเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก" เป็นหลักฐานยืนยันได้ว่า พระพุทธเจ้าทรงยอมรับนรกเช่นกัน อีกทฤษฎีหนึ่งที่จะชี้ให้เห็นว่า พระพุทธเจ้าทรงมีทรรศนะเช่นใดต่อนรก คือ ทฤษฎีว่าด้วยเรื่องโลกหน้า โลกหน้าคือโลกที่มนุษย์จะต้องไปเกิดหลังจากตายลงในชีวิตนี้นั่นเอง และพระพุทธองค์ทรงแนะนำให้บุคคลมีความเชื่อว่าโลกหน้ามีจริง(ดูหน้า 26) ถึงกับตรัสติเตียนว่า "คนที่ไม่มีความเชื่อเรื่องโลกหน้า(ปรโลกศรัทธา)เป็นพวกมิจฉาทิฏฐิ"

> "...เมื่อปรโลกมี เขาเห็นว่าปรโลกไม่มี ความเห็นของเขาก็เป็นมิจฉาทิฏฐิ...พวกที่มีวาทะมีทิฏฐิว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล การบำเพ็ญทานไม่มีผล...สำหรับพวกนี้ เป็นอันหวังสิ่งต่อไปนี้ได้ คือ พวกเขาจะละทิ้งกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตอันเป็นกุศลธรรมทั้ง 3 อย่างเสีย"[15]

วิสัยของปุถุชนมีคุณภาพต่ำเกินไปที่จะพิสูจน์เรื่องนรกให้ประจักษ์ชัดแก่ประสาทสัมผัสได้ การพูดถกเถียงกันจึงเป็นการอิงอาศัยข้อความในคัมภีร์ชั้นต่าง ๆ โดยใช้ภูมิปัญญาอย่างปุถุชนเข้าไปตัดสินตีความแล้วแสดงออกมาทางคำพูด หลักการทางพระพุทธศาสนาดูจะไม่สนใจข้อสงสัยที่ถกเถียงกันอยู่ แต่แสดงจุดยืนในเรื่องนรกไปอีกแนวหนึ่ง โดยแสดงข้อเท็จจริงเกี่ยวกับนรกโดยหลักเหตุผลและแสดงปฏิปทาที่จะให้ถึงนรก ปฏิปทาที่จะให้พ้นไปจากนรก มีพุทธฎีกาเป็นหลักฐานยืนยันในเรื่องนี้อย่างเด่นชัด[16] นรกในฐานะที่เป็นภพหรือภูมิที่บุคคลผู้ทำความชั่วจะต้องไปเกิดหลังการตายลงในมนุษยโลกนี้ ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาก และมักปรากฏใน 5 ลักษณะคือ

---

[15] อปัณณกสูตร, ม.ม.13/103-124.

[16] มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/171.

1. เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกำลังสติปัญญาของพระองค์เอง และของพระสาวกที่ทรงคุณวุฒิบางรูปในอันที่จะตรวจสอบดูความเป็นไปของโลกในเรื่องใดก็ได้ เมื่อมีบุคคลมากราบทูลถามพระองค์หรือเมื่อพระพุทธองค์ประทับอยู่ในโอกาสอันเหมาะ พระพุทธองค์ก็จะแสดงออกถึงกำลังสติปัญญาของพระอริยบุคคล

"...ตถาคตย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ อุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม...ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยะ เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายไป เขาย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก..."[17]

2. เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระประสงค์ที่จะปลดเปลื้องหมู่สัตว์ให้พ้นทุกข์ในสังสารวัฏ จึงตรัสเตือนว่า กรรมชั่ว ความเห็นผิด(มิจฉาทิฏฐิ) พฤติกรรมอันไม่ชอบธรรมอื่น ๆ นอกจากจะก่อทุกข์เผ็ดร้อนในปัจจุบันชาตินี้แล้ว ตายไปยิ่งจะได้รับผลเผ็ดร้อนมากกว่านี้หลายเท่านักผู้มีปัญญาเห็นประจักษ์ พึงละกรรมชั่ว ความเห็นผิดแล้วประกอบกรรมดีและความเห็นที่ถูกต้อง

"...กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ที่เรากล่าวว่า ไม่ควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดกระทำ ก็พึงหวังโทษต่อไปนี้ได้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน กิตติศัพท์อันชั่วร้ายย่อมขจรไป ย่อมหลงตาย เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ภายหลังมรณะย่อม

---

[17]มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/166. ดูข้อความนัยเดียวกันใน ภยเภรวสูตร,ม.มู.12/49.อากังเขยยสูตร,ม.มู.12/89.จูฬหัตถิปโทปมสูตร,ม.มู.12/337.ภัททาลิสูตร,ม.ม.13/168.จูฬวัจฉโคตตสูตร,ม.ม.13/242.มหาวัจฉโคตตสูตร,ม.ม.13/264.สันทกสูตร,ม.ม.13/310.มหาสกุลุทายิสูตร,ม.ม.13/353.กันทรกสูตร,ม.ม.13/16.เสขปฏิปทาสูตร,ม.ม.13/34.โปตลิยสูตร,ม.ม.13/54.มหากัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/604-607.สังฆสูตร,องฺ.ติก.20/541.

เข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก..."[18]

ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกบางตอนที่ว่าด้วยเรื่องนรก มีจุดประสงค์ที่จะชี้ให้เห็นถึงจุดสุดท้ายของบุคคลผู้กระทำกรรมชั่วโดยเฉพาะ จึงตั้งชื่อว่าวรรคว่า "นิรยวรรค" และมีพุทธภาษิตเป็นหลักการประกอบอยู่ด้วย

"ผู้มักพูดคำไม่จริง ย่อมเข้าถึงนรก หรือแม้ผู้ใดทำแล้ว กล่าวว่า ข้าพเจ้ามิได้ทำ ชนแม้ทั้ง 2 นั้น เป็นมนุษย์มีกรรมเลวทราม ละไปในโลกอื่นแล้ว ย่อมเป็นผู้เสมอกัน"[19]

ข้อความที่ว่าเรื่องนรกซึ่งปรากฏในลักษณะอย่างนี้ ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะให้ถามตามมาอีกว่า "นรกมีจริงหรือไม่ นรกตั้งอยู่ที่ไหน" แต่เป็นการแสดงข้อเท็จจริงว่า "บุคคลหว่านพืชเช่นใด ย่อมได้รับผลเช่นนั้น ทำกรรมดี ย่อมได้รับผลดี ทำกรรมชั่ว ย่อมได้รับผลชั่ว"[20]

3. <u>เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสสอนอานิสงส์ของความเลื่อมใสในพระรัตนตรัยอย่างไม่หวั่นไหว ความเป็นผู้มีปัญญา มีความเพียรว่า เป็นผลทำให้พ้นไปจากนรกนั้นได้</u> การตรัสเช่นนี้ เป็นการชี้ให้เห็นถึงผลที่ผู้บำเพ็ญธรรมจนบรรลุคุณวิเศษถึงขั้นโสดาบันขึ้นไป ย่อมข้ามพ้นอบาย ทุคคติวินิบาต นรกได้อย่างสิ้นเชิง ไม่ได้มีจุดประสงค์ที่จะพิสูจน์ให้เห็นว่า "นรกมีจริงหรือไม่ นรกตั้งอยู่ที่ไหน ?"

---

[18]จูฬกัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/582,584,586,588,590,592.ดูข้อความนัยเดียวกันใน มหาปรินิพพานสูตร,ที.ม.10/79.มหากัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/603,612,615.อปัณณกสูตร,ม.ม.13/117.โลณกสูตร,องฺ.ติก.20/540.อธิกรณวรรคที่ 2 สูตรที่ 6,องฺ.ทุก.20/262,สูตรที่ 7,องฺ.ทุก.20/263,สูตรที่ 8,องฺ.ทุก.20/264.กรรมกรณวรรคที่ 1 สูตรที่ 6,องฺ.ทุก.20/247.ตมสูตร,องฺ.จตุกฺก.21/85.โอณตสูตร,องฺ.จตุกฺก.21/86.

[19]นิรยวรรควรรณนา,ขุ.ธ.25/32.

[20]สมุททกสูตร, สํ.สฬ.18/

"...บุคคลบางคนในโลกนี้ เลื่อมใสยิ่งแน่วแน่ในพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ มีปัญญาร่าเริงเฉียบแหลม...บุคคลแม้นี้ก็พ้นจากนรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรตวิสัย อบาย ทุคคติ วินิบาต..."[21]

การนำเสนอข้อความจะมีลักษณะซ้ำกันอย่างนี้หรือคล้ายคลึงกันอย่างนี้เรื่อยไป เป็นการยืนยันทฤษฎีและมีความมั่นใจในหลักการที่มีอยู่ เป็นข้อความที่ให้ภาพวิถีชีวิตขณะที่เป็นอยู่ในโลกมนุษย์และสภาพความเป็นอยู่ที่จะได้รับดีหรือเลวตามกำลังกรรมที่บุคคลได้กระทำไว้ ซึ่งเป็นผลที่จะได้รับในโลกหน้า

4. <u>เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงโทษที่บุคคลผู้กระทำกรรมชั่วในโลกมนุษย์จะได้รับหลังจากตายไปแล้วเช่นกัน แต่ทรงแสดงให้รายละเอียดของนรกมากกว่าที่เคยแสดงไว้ในที่อื่น</u> น่าจะเป็นเพราะทรงมีพระประสงค์ที่จะให้บุคคลซาบซึ้งในเรื่องนรกมากกว่าที่เป็นอยู่ พระพุทธเจ้าตรัสถึงวิธีการลงโทษสัตว์นรกของพวกนายนิรยบาล (ยมบาล) ตรัสพรรณนาลักษณะนรกและความเป็นอยู่ของสัตว์นรก

"...เหล่านายนิรยบาลจะให้คนพาลนี้ปีนขึ้นปีนลงซึ่งภูเขาถ่านเพลิงลูกใหญ่ ที่มีไฟติดทั่ว ลุกโพลงโชติช่วง คนพาลนั้นจะเสวยเวทนาอันเป็นทุกข์กล้าเจ็บแสบอยู่ในนรกนั้น และยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหล่านายนิรยบาลจะจับคนพาลนั้นเอาเท้าขึ้นข้างบน เอาหัวลงข้างล่าง แล้วพุ่งไปในหม้อทองแดงที่ร้อน มีไฟติดทั่ว ลุกโพลงโชติช่วง คนพาลนั้นจะเดือดเป็นฟองอยู่ในหม้อทองแดงนั้น เขาเมื่อเดือดเป็นฟองอยู่ จะพล่านขึ้นข้างบนครั้งหนึ่งบ้าง พล่านลงข้างล่างครั้งหนึ่งบ้าง พล่านไปด้านขวางครั้งหนึ่งบ้าง..."[22]

---

[21]ปฐมสรกานิสูตร, สํ.ม. 19/1530-1535. ดูข้อความนัยเดียวกันใน ทุติยสรกานิสูตร, สํ.ม. 19/1540-1545. ปฐมเวรภยสูตร, สํ.ม. 19/15-18. อานันทสูตร, สํ.ม. 19/1481-1489. ปฐมทุสสีลสูตร, สํ.ม. 19/1550-1563.

[22]พาลบัณฑิตสูตร, ม.อุ. 14/475.

"...พวกนายนิรยบาลจับบุรุษนั้นไปลงนรก ก็มหานรกนั้น มีสี่มุม แบ่งออกเป็นสัดส่วน มีกำแพงเหล็กล้อมรอบ ครอบด้วยเหล็ก พื้นทำด้วยเหล็ก ร้อนลุกเป็นไฟลามไปตลอด 100 โยชน์ ลุกอยู่ตลอดเวลา..."[23]

ข้อความเหล่านี้ เป็นการยืนยันว่านรกคือสถานที่ เป็นสถานที่สำหรับเสวยผลบาปของสัตว์ผู้ทำกรรมชั่ว พระพุทธเจ้าตรัสข้อความเหล่านี้โดยตรง และมีข้อความบางตอนที่เป็นคำสนทนากันระหว่างสัตว์นรกกับพวกนายนิรยบาล

"...นางเรวดีถามนายนิรยบาลว่า คูถ มูตร และของไม่สะอาด เห็นกันได้เฉพาะหรือหนอ อุจจาระนี้มีกลิ่นเหม็นหรือ มันฟุ้งไปได้หรือ นายนิรยบาลกล่าวว่า นรกนี้ชื่อสังสวกะ ลึกชั่วร้อยบุรุษ เป็นนรกที่เจ้าจะต้องหมกไหม้อยู่หลายพันปีนะ เรวดี. นางเรวดีถามว่า ดิฉันทำกรรมชั่วด้วยกาย วาจา ใจหรือหนอ ดิฉันได้นรกสังสวกะ ลึกชั่วร้อยบุรุษ..."[24]

5. <u>เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสระบุชื่อของนรก</u> <u>และบางชื่อเหมือนกับเป็นการแสดงพุทธประสงค์ที่จะให้บุคคลหันมาสนใจนรกภายในตัวของแต่ละบุคคล</u> ความน่ากลัวของนรกที่เป็นสถานที่คือ "ความทุกข์ที่ได้รับจากการถูกนายนิรยบาลลงโทษโดยวิธีการต่าง ๆ" ความทุกข์ที่มนุษย์ประสบในโลกนี้เพราะสาเหตุต่าง ๆ ก็เป็นสิ่งที่น่ากลัวไม่แพ้กัน พระพุทธองค์ทรงใช้คำว่า "ฉผัสสายตนิกนรก" แปลว่า นรกอันเป็นไปทางอายตนะภายในกับอายตนะภายนอก เมื่ออายตนะทั้ง 2 นี้สัมผัสกันแล้วเกิดการรับรู้

"...ดูก่อนภิกษุ นรกชื่อว่าผัสสายตนิก 6 เราเห็นแล้ว ในผัสสายตนิกนรกนั้น สัตว์จะเห็นรูปอะไรด้วยจักษุ ก็ย่อมเห็นแต่รูปอันไม่น่าปรารถนา ย่อมไม่เห็นรูปอันน่าปรารถนา...จะฟังเสียง

---

[23] เทวทูตสูตร, ม.อุ.14/507-523.พาลบัณฑิตสูตร,ม.อุ.14/472-475.ทูตสูตร, องฺ.ติก.20/475.

[24] เรวตีวิมาน, ขุ.วิ.26/52.

อะไรด้วยหู ก็ย่อมฟังแต่เสียงอันไม่น่าปรารถนา...จะรู้แจ้งธรรมารมณ์อะไรด้วยใจ ก็ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์อันไม่น่าปรารถนา ย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณ์อันน่าปรารถนา..."[25]

พระพุทธดำรัสนี้ เป็นการนำเสนอนรกที่เกิดขึ้นพร้อมกับการได้เห็น ได้ฟัง ได้กลิ่น ได้ลิ้มรส ได้สัมผัสทางกายและทางใจซึ่งสิ่งที่ไม่น่าพอใจ นรกชนิดนี้อาจเกิดขึ้นทั้งในขณะที่มีชีวิตเป็นมนุษย์อยู่และหลังจากตายไปเกิดในภพใหม่แล้ว เป็นการแสดง "ภาวะ"ไม่ใช่แสดงถึง "สถานที่" นอกจากนี้ ยังตรัสเปรียบเทียบความเร่าร้อนในนรกชื่อว่า "ปริฬาหะ" กับความเร่าร้อนของพวกสมณพราหมณ์ผู้ไม่รู้แจ้งทุกข์ เหตุเกิดทุกข์ ความดับทุกข์ และข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ในโลกมนุษย์นี้

"...นรกชื่อว่าปริฬาหะ มีอยู่ในนรกนั้น บุคคลยังเห็นรูปอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยนัยน์ตาได้ (แต่) เห็นแต่รูปที่ไม่น่าปรารถนาอย่างเดียว ไม่เห็นรูปที่น่าปรารถนา...ดูก่อนภิกษุ ความเร่าร้อนอื่นที่มากกว่าและน่ากลัวกว่าความเร่าร้อนนี้ มีอยู่...สมณพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ย่อมไม่รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์...ย่อมยินดี ย่อมปรุงแต่ง ครั้นปรุงแต่งแล้ว ย่อมเร่าร้อน..."[26]

ส่วนชื่อของนรกที่พระพุทธเจ้าตรัสระบุนั้น เป็นนรกบริวารของนรกใหญ่ 8 ขุม พระพุทธองค์ตรัสระบุสภาพของนรกและสภาพของสัตว์นรกที่ถูกลงโทษในนรกใหญ่เป็นเวลายาวนาน และมีสัตว์นรกบางตนพยายามหนีออกไปจากนรกใหญ่

"...โดยล่วงไประยะกาลนาน ประตูด้านหน้าของมหานรกนั้นเปิดออก สัตว์นั้นจะรีบวิ่งไปยังประตูนั้น ย่อมถูกไฟไหม้ผิว ไหม้หนัง ไหม้เนื้อ ไหม้เอ็น แม้กระดูกทั้งหลายก็เป็นควันตลบ แต่อวัยวะที่สัตว์นั้นยกขึ้นแล้ว จะกลับคงรูปเดิมทันที สัตว์นั้นจะออกทางประตูนั้นได้ แต่ว่ามหานรกนั้นแล มีนรกเต็มด้วยคูถ(คูถนรก)ใหญ่ประกอบอยู่รอบด้าน..."[27]

---

[25]ขณสูตร, สํ.สฬ.18/214.

[26]ปริฬาหสูตร, สํ.ม.19/1731-1733.

[27]เทวทูตสูตร,ม.อุ.14/517.

ต่อจากนั้น พระพุทธเจ้าได้ตรัสระบุชื่อ "กูถกุลนรก, สิมพลีนรก, อสิปัตตนรก, ขารโทก นทีนรก" พร้อมกับตรัสถึงลักษณะของนรก วิธีการลงโทษของนายนิรยบาล และความเจ็บปวดที่สัตว์นรกได้รับในนรกนั้น(28)

"...สัตว์เหล่านั้นบอกอย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ากระหายน้ำ เจ้าข้า เหล่านายนิรยบาลจึงเอาขอเหล็กร้อน มีไฟติดทั่ว ลุกโพลงโชติช่วง เปิดปาก(ของสัตว์นรก)ออกแล้ว เอาน้ำทองแดงร้อนมีไฟติดทั่ว ลุกโพลงโชติช่วง กรอกเข้าไปในปาก น้ำทองแดงนั้นจะไหม้ริมฝีปากบ้าง ปากบ้าง..."[29]

ลักษณะของนรกตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ถ้าเป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรง โดยมาก พระพุทธองค์จะตรัสถึงกรรมชั่วในปัจจุบัน ผลของกรรมชั่วในปัจจุบัน และตรัสสรุปตอนท้ายว่า "เมื่อคนทำชั่วตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก" ตรัสพรรณนาลักษณะของนรก ตรัสระบุชื่อของนรกบ้างเมื่ออยู่ในเหตุการณ์ที่เหมาะสม ข้อความที่พระพุทธองค์ตรัสพรรณนานรกอย่างพิสดารนั้น เป็นการตรัสต่อหน้าของเหล่าภิกษุผู้มีญาณแก่กล้าแล้วแทบทั้งสิ้น และพระพุทธองค์จะไม่ทรงตั้งกฎเกณฑ์หรือจำแนกประเภทของนรกและลักษณะของนรกไว้มากนัก

เรื่องนรก ถ้าเป็นข้อความที่พระสาวกหรือนักปราชญ์ฝ่ายพุทธในยุคพุทธกาลกล่าว แม้จะมีปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเพียงเล็กน้อย แต่เป็นการตั้งกฎเกณฑ์พรรณนาลักษณะและประเภทของนรกไว้อย่างพิสดาร

"...อาตมภาพจะกล่าวคติคือนรกเหล่านั้น ขอพระองค์ทรงสดับอาตมภาพเถิด นรก 8 ขุมเหล่านี้คือ สัญชีวนรก กาฬสุตตนรก สังฆาฏนรก โรรุวนรก มหาโรรุวนรก ตาปนนรก มหาตาปนนรก อเวจีนรก อันบัณฑิตทั้งหลายกล่าวไว้แล้ว ก้าวล่วงได้ยาก เกลื่อนกล่นไปด้วยเหล่าสัตว์ผู้มีกรรมหยาบช้า เฉพาะขุมหนึ่ง ๆ มีอุสสทนรก 16 ขุมเป็นที่ทำบุคคลผู้กระด้างให้เร่าร้อน..."

---

[28] เทวทูตสูตร, ม.อุ.14/518-522.

[29] เทวทูตสูตร, ม.อุ.14/523.

"...พวกหญิงรีดลูก ย่อมก้าวล่วงลำธารนรกอันขรุขระ ที่ก้าวล่วงได้แสนยาก ดูจคมมีดโกน แล้วตกไปสู่แม่น้ำเวตรณีที่ไปได้ยาก ต้นงิ้วทั้งหลายล้วนแต่เป็น มีหนาม 16 องคุลี(นิ้ว)..."[30]

ข้อความนี้ เป็นข้อความที่สังกิจจฤาษีกล่าวถวายพระพรแด่พระเจ้าพรหมทัต เป็นทรรศนะของพุทธสาวก และยังมีข้อความอีกตอนหนึ่งที่ท่านพระโมคคัลลานะกล่าวกะมารผู้ลามกที่มารบกวนท่านว่า

"...มารผู้ลามก ก็มหานรกนั้นแลมีชื่อ 8 อย่าง ชื่อผัสสายตนิกะก็มี ชื่อสังกุสมาหตะก็มี ชื่อปัจจัตตเวทนียะก็มี มารผู้ลามก ครั้งนั้น พวกนายนิรยบาลเข้ามาหาเราแล้วบอกว่า เมื่อใดแลหลาวเหล็กกับหลาว มารวมกันที่กลางหทัย(อก)ของท่าน เมื่อนั้นท่านพึงรู้ว่า เราไหม้อยู่ในนรกหนึ่งพันปีแล้ว..."[31]

นรกคือภูมิอันเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์โลกนั้น จัดอยู่ในพวกกามาวจร คือภูมิของสัตว์ผู้ยังเสพกามอยู่ พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสถึง ก็ตรัสไว้ในฐานะที่เป็นผลของกรรมชั่ว และทุกครั้งที่ตรัสถึงนรก จะไม่ตรัสในฐานะเป็นคำเทศนา แต่จะเป็นไปในลักษณะเล่าให้ฟัง เพื่อแสดงกำลังของพระพุทธญาณหรือเป็นข้อสนทนาส่วนพระองค์กับหมู่ภิกษุ

"...ดูก่อนอานนท์ ในกาลใด พระโพธิสัตว์ประสูติจากพระอุทรของพระมารดา ในกาลนั้น แสงสว่างอย่างโอฬารหาประมาณมิได้ ล่วงเสียซึ่งเทวานุภาพของเหล่าเทวดา ย่อมปรากฏในโลก...แม้ในโลกันตริกนรก มีแต่ทุกข์ ซึ่งมิใช่ที่เปิดเผย มีแต่ความมืด ซึ่งดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มีอิทธานุภาพมากอย่างนี้ ส่องแสงไปไม่ถึง ก็ยังปรากฏแสงสว่างอย่างโอฬารหาประมาณมิได้ ล่วงเสียซึ่งเทวานุภาพของเหล่าเทวดา ด้วยแสงสว่างนั้น แม้หมู่ผู้อุบัติในนรกนั้น ก็รู้ว่า แม้

---

[30]สังกิจจชาดก,ขุ.ชา.18/92.

[31]มารตัชชนียสูตร, ม.มู.12/565.

สัตว์เหล่าอื่นก็มีเกิดขึ้นในที่นี้..."[32]

2. สวรรค์

สวรรค์มีจริงหรือไม่ ? ถ้ามีจริง สวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน ? ข้อสงสัยนี้ได้อภิปรายกันแล้วในบทก่อน เรื่องของสวรรค์เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงควบคู่กันไปกับเรื่องนรกทุกครั้งที่ทรงแสดงกรรมและผลของกรรมดี-ชั่ว โดยแสดงกรรมและผลของกรรมชั่วก่อน แสดงกรรมและผลของกรรมดีในภายหลัง

"...ภิกษุนั้น ย่อมเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ อุบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักษุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจมิจฉาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ติเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฏฐิ ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฏฐิ เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตก เขาย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์..."[33]

---

[32] อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร, ม.อุ.14/378.มหาปทานสูตร, ที.ม.10/27.

[33] จูฬหัตถิปโทปมสูตร, ม.มู.12/337.ดูข้อความนัยเดียวกันใน มหาสีหนาทสูตร,ม.มู.12/166.จูฬวัจฉโคตตสูตร,ม.ม.13/242.มหาวัจฉโคตตสูตร,ม.ม.13/264.มหาสกุลุทายิสูตร,ม.ม.13/353.จูฬกัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/583-595.อธิกรณวรรคที่ 2 สูตรที่ 7,องฺ.ทุก.20/263,สูตรที่ 8,องฺ.ทุก.20/264.

สวรรค์ตามที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกในฐานะเป็นที่สถานที่ที่คนทำบุญไว้ ตายลงแล้วจะได้ไปเกิด จะมีควบคู่ไปกับนรกทุกครั้ง ข้อความเป็นการเสนอข้อเท็จจริงเพื่อเตือนสติให้บุคคลระลึกถึงโทษของการทำชั่วและผลของการทำความดี

"...กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ที่เรากล่าวว่าควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดกระทำ ก็พึงหวังอานิสงส์ต่อไปนี้ได้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนเองไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมสรรเสริญ กิตติศัพท์อันดีงาม ย่อมขจรไป ตายก็ไม่หลงฟั่นเฟือน เมื่อแตกกายทำลายภายหลังมรณะ ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์..."[34]

สวรรค์ในพระพุทธศาสนาไม่ใช่สถานที่ที่จะไปได้ง่าย จัดเป็นธรรม(สิ่ง)ที่น่าปรารถนาที่หาได้ยากในโลกเลยทีเดียว ไม่ใช่ไปได้ด้วยการอ้อนวอนหรือบวงสรวงหรือเพียงความปรารถนาเพลิดเพลินไปกับเรื่องสวรรค์เท่านั้น ผู้ปรารถนาสวรรค์ต้องบำเพ็ญปฏิบัติเพื่อให้ได้สวรรค์โดยเฉพาะ ตามหลักการทำบุญในพระพุทธศาสนา คือ การให้ทาน การรักษาศีลให้บริสุทธิ์ การเจริญภาวนาได้ในขั้นต้น

"...ชนผู้ปรารถนาอายุ วรรณะ ยศ เกียรติ สวรรค์ ความเกิดในตระกูลสูงและความเพลินใจ พึงทำความไม่ประมาทให้มากยิ่งขึ้น บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมสรรเสริญความไม่ประมาทในการทำบุญ บัณฑิตผู้ไม่ประมาทแล้ว ย่อมยึดถือประโยชน์ทั้ง 2 ไว้ได้ คือ ประโยชน์ในปัจจุบัน และประโยชน์ในสัมปรายภพ ผู้มีปัญญา ท่านเรียกว่า บัณฑิต เพราะบรรลุถึงประโยชน์ทั้ง 2"[35]

---

[34]อธิกรณวรรคที่ 2 สูตรที่ 8,องฺ.ทุก.20/264. ดูข้อความนัยเดียวกันใน จูฬกัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/583-595.มหากัมมวิภังคสูตร,ม.อุ.14/603-614.มาคัณฑิยสูตร,ม.ม.13/282.ปฐมปุตตกสูตร,สํ.ส.15/386-389.อาทิยสูตร,องฺ.ปญฺจก.22/41.

[35]อิฏฐสูตร,องฺ.ปญฺจก.22/43.

สวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนอกจากจะปรากฏควบคู่ไปกับนรกทุกครั้งที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงกรรมและผลของกรรมดี-ชั่วแล้ว ยังได้รับการกล่าวถึงมากกว่านรก ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคหรือเรื่องให้เป็นของเทวดาซึ่งเป็นประชากรสวรรค์โดยเฉพาะ [36] เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสโดยตรงก็มี เป็นข้อความที่พระสาวกมหาเถระกล่าวก็มี เป็นข้อความที่นักปราชญ์ฝ่ายพุทธอื่นกล่าวก็มี ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่อ้างถึงสวรรค์ มักปรากฏใน 3 ลักษณะคือ

1. <u>เป็นข้อความที่กล่าวถึงสถานที่คือ"สวรรค์"โดยตรง</u> <u>ซึ่งเป็นสถานที่อยู่ของพวกเทวดาในชั้นกามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร</u>

"กามาวจรภูมิ เป็นไฉน คือ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันท่องเที่ยวคือนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างตลอดไปถึงนรกอเวจีเป็นที่สุด ข้างบนขึ้นไปจนถึงเทวดาชาวปรนิมมิตวสวัตดีเป็นที่สุด นี้นับเป็นกามาวจรภูมิ"

"รูปาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันท่องเที่ยวคือนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างนับแต่พรหมโลกขึ้นไปจนถึงเทวดาชั้นอกนิฏฐะ นี้ชื่อว่า รูปาวจรภูมิ"

"อรูปาวจรภูมิเป็นไฉน คือ ธรรมคือจิตและเจตสิกของบุคคลผู้เข้าสมาบัติของบุคคลผู้เกิดในพรหมโลก หรือของท่านผู้มีธรรมเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน อันนับเนื่องในโอกาสนี้ ข้างล่างนับแต่เทวดาผู้เข้าถึงชั้นอากาสานัญจายตนภพ ตลอดขึ้นไปถึงเทวดาผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนภพ นี้ชื่อว่า อรูปาวจรภูมิ"[37]

---

[36] เทวตาสังยุต, สํ.ส.15/1-21.เทวปุตตสังยุต,สํ.ส.15/221-313.สักกสังยุต,สํ.ส.15/827-938.พรหมสังยุต,สํ.ส.15/555-620.วิมานวัตถุ,ขุ.วิ.26/1-85.วนสังยุต,สํ.ส.15/766-795.สักกปัญหสูตร,ที.ม.10/247-272.สักกสูตร,สํ.สฬ.18/177.

[37] ภูมินานัตตญาณนิทเทส,ขุ.ปฏิ.31/171-114.

พระพุทธเจ้า เมื่อมีพระประสงค์จะแสดงเทศนาโปรดพวกเทวดา พระองค์จะเสด็จไปสวรรค์ โดยเฉพาะสวรรค์ชั้นดาวดึงส์เป็นสวรรค์ชั้นที่พระพุทธองค์เสด็จไปมากครั้งที่สุด แม้ในคราวที่แสดงยมกปาฏิหาริย์ปราบทิฏฐิของพวกนักบวชนอกพระพุทธศาสนาแล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จไปจำพรรษา ณ สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อเทศนาอภิธรรมปิฎกโปรดพระพุทธมารดา ตามพุทธประเพณี[38]

"...ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหายจากพระวิหารเชตวัน ไปปรากฏในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ เหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่เหยียด"[39]

พระสาวกที่ทรงคุณวุฒิบางรูป นอกจากจะเที่ยวจาริกไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์แล้ว ยังชอบไปแสดงธรรมโปรดพวกเทวดาในสวรรค์ ไปสอบถามความเป็นอยู่ของพวกเทวดาและเทพธิดา เพื่อเอามาเป็นข้อมูลสำหรับแสดงธรรมโปรดพุทธบริษัทในโลกมนุษย์ หรือบางท่านก็ชอบไปพักผ่อนในสวรรค์[40]

"...ท่านพระโมคคัลลานะ ได้หายจากพระเชตวันไปปรากฏในเทวโลกชั้นดาวดึงส์ เหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่เหยียด..."[41]

---

[38]มหามกุฏราชวิทยาลัย,พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 6,พิมพ์ครั้งที่ 11 จำนวน 10,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2529),หน้า 127-128.

[39]ตติยเทวจาริกสูตร, สํ.ม.19/1504

[40]เสริสสกวิมาน,ขุ.วิ.26/84. พระพุทธศาสนามหายานนิกายสุขาวดีมีคติว่า สวรรค์บางชั้นมีพระพุทธเจ้าประทับอยู่ประจำ "...แดนสุขาวดี คือสวรรค์ทางทิศตะวันตกนั้น เป็นดินแดนที่มั่งคั่ง เป็นที่อาศัยอยู่ของเทพและมนุษย์ ไม่เป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย สัตว์นรก และสัตว์ที่อยู่ในภูมิที่ต่ำ พระพุทธเจ้าอมิตาภะ ประทับอยู่ ณ แดนสุขาวดีนั้น และทรงมีพระสาวกที่สำคัญ 2 องค์คือ พระอวโลกิเตศวร(หรือที่ชาวจีนเรียกว่า กวนอิม)ผู้เปี่ยมไปด้วยเมตตากรุณา และพระมหาสถามปราบต์โพธิสัตว์ ผู้เปี่ยมไปด้วยปัญญา(เปรียบได้กับที่พระพุทธเจ้าทรงมีพระอัครสาวก 2 รูปคือ พระสารีบุตรเถระผู้เลิศด้วยปัญญา และพระโมคคัลลานเถระผู้เลิศด้วยฤทธิ์)...". ดู ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์, วิถีแห่งมหายาน, พิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 3,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,2531),หน้า 107-108.

[41]ปฐมเทวจาริกสูตร, สํ.ม.19/1498.ทุติยเทวจาริกสูตร,สํ.ม.19/1501.

ยังมีเรื่องวิมานซึ่งเป็นบ้านของเทวดาและเทพธิดา เป็นเทพจำพวกอากาสัฏฐเทพบ้าง(เทพที่อยู่ในอากาศ) ภุมมัฏฐเทพบ้าง(เทพที่อยู่บนพื้นดิน) รุกขเทพบ้าง(เทพที่อยู่ตามต้นไม้) เทพเหล่านี้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ เป็นผู้ทำบุญเล็กน้อยเหมาะแก่วิถีชีวิตของชาวบ้านผู้เสพกามคุณ พระพุทธเจ้า พระมหาเถระ หรือเทวดาเอง เมื่อมีความต้องการที่จะให้พวกชาวบ้านผู้ยังเสพกามอยู่รู้ถึงอานิสงส์ของการทำบุญเล็กน้อย ก็จะหาวิธีการประกาศให้ชาวบ้านเหล่านั้นรู้ ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงเป็นคำสนทนากันระหว่างพระสาวกกับพวกเทพ เป็นพระดำรัสที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพวกเทพ บางครั้งก็เป็นคำสนทนากันระหว่างพวกเทพเอง

"พระมหาโมคคัลลานะถามว่า ดูก่อนเทพนารี ท่านนั่งวิมานเรืออันมุงด้วยทอง ลงเล่นในสระโบกขรณี เด็ดดอกปทุม...เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีวรรณะเช่นนี้ เพราะบุญอะไร ผลนี้จึงสำเร็จแก่ท่าน...ดูก่อนเทพีผู้มีอานุภาพมาก อาตมาขอถามท่าน ครั้งเกิดเป็นมนุษย์ ท่านได้ทำบุญอะไรไว้ เพราะบุญอะไร ท่านจึงมีอานุภาพรุ่งเรืองอย่างนี้..."[42]

"พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามถึงบุพพกรรมที่ภัททาเทพธิดานั้นได้กระทำไว้ว่า ดูก่อนเทพธิดาผู้มีปัญญาดี ท่านสวมมาลัยดอกมณฑารพไว้เหนือศีรษะ มีสีต่าง ๆ คือ ดำ แดงเข้ม และแดง แวดล้อมด้วยกลีบเกษรจากต้นไม้ที่ไม่มีในหมู่เทพเหล่าอื่น เพราะบุญอะไร ท่านจึงมียศเข้าถึงหมู่เทพชั้นดาวดึงส์..."[43]

ข้อบัญญัติที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีว่า ผู้ที่จะมาตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ในขณะที่เป็นพระโพธิสัตว์ผู้ได้รับพยากรณ์แล้ว บำเพ็ญธรรม มีสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ เมื่อตายลง ย่อมไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นดุสิต[44] ส่วนพระอริยบุคคลชั้นอนาคามี(1 ในอริยบุคคล 8)[45] เมื่อตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้น "สุทธาวาส" ซึ่งจัดเป็นรูปาวจรสวรรค์

---

[42]ปฐมนาวาวิมาน,ขุ.วิ.26/6. มีวิมานอื่นอีก 83 วิมาน,ขุ.วิ.26/1-85.

[43]ภัททิตถิกาวิมาน,ขุ.วิ.26/22.

[44]อัจฉริยัพภูตธัมมสูตร,ม.อุ.14/360-361.

[45]ดู อริยบุคคล 8 ในปฐมอัฏฐปุคคลสูตร,องฺ.อฏฺฐก.23/149.อัฏฐกนิทเทส,อภิ.ปุ.36/650.

5 ชั้นคือ

1. *อวิหา* สวรรค์ของท่านผู้ไม่ละสมบัติของตน
2. *อตัปปา* สวรรค์ของท่านผู้ไม่เดือดร้อนกับใคร
3. *สุทัสสา* สวรรค์ของท่านผู้งดงาม
4. *สุทัสสี* สวรรค์ของท่านผู้มีการมองเห็นแจ่มชัด
5. *อกนิฏฐา* สวรรค์ของท่านผู้ไม่มีความด้อยกว่าใคร

สวรรค์ทั้ง 5 ชั้นนี้เรียกว่า "สุทธาวาส" แปลว่า ที่อยู่ของท่านผู้บริสุทธิ์คืออริยบุคคลชั้นอนาคามี[46] อนาคามีบุคคลเมื่อตายจากความเป็นมนุษย์แล้ว ย่อมไปเกิดในสวรรค์ชั้นสุทธาวาสนี้ชั้นใดชั้นหนึ่งตามกำลังกรรม เกิดตายในชั้นสุทธาวาสนั้นโดยไต่ลำดับไปจากชั้นต่ำสุดถึงชั้นสูงสุดจนกว่าจะบรรลุอรหัตแล้วนิพพานก็มี เกิดตายในชั้นสุดท้ายคืออกนิฏฐาจนกว่าจะบรรลอรหัตแล้วนิพพานก็มี

---

[46]อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาลิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฏีกา,หน้า 25.

เปรียบเทียบบได้กับสวรรค์ของพระพุทธศาสนามหายานนิกายสุขาวดีที่กล่าวว่า มีสวรรค์อีกชั้นหนึ่งที่เป็นสวรรค์ในอุมคติ คือ "สุขาวดีพุทธเกษตร" ซึ่งเป็นที่สถิตของพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์และเทพใหญ่น้อยผู้มีจิตศรัทธาปรารถนาอย่างแรงกล้า ปฏิบัติตามปณิธานเพื่อให้ได้บังเกิดในแดนสุขาวดีนั้น และได้มาบังเกิดสมปรารถนา "...ในสุขาวดี ไม่มีฤดูทั้ง 4 อากาศก็ไม่หนาวไม่ร้อนสม่ำเสมอกันเป็นนิตย์ วันหนึ่งกับคืนหนึ่งในสุขาวดี เท่ากับกัลป์หนึ่งในมนุษยโลกนี้ และผู้ที่ไปเกิดในพุทธเกษตรนั้น ล้วนเป็นอุปปาติกะ(โอปปาติกะ)เกิดขึ้นในดอกบัว ชาวสุขาวดีไม่มีทุกข์โศกโรคภัยอะไร มีแต่ความร่มเย็น มีอายุนับประมาณมิได้ เป็นแดนเสมือนที่พักระหว่างสังสารวัฏฏ์กับพระนิรวาณ(นิพพาน) ผู้ไปถืออุบัติในที่นั้น ล้วนเที่ยงต่อพระนิรวาณทั้งนั้น หากยังมีกิเลสหนาอยู่ติดจากโลกอื่นไปไซร้ ก็จักได้อบรมตัดกิเลสกันที่นั้นแล ปรารถนาจะกลับมาโปรดสัตว์ในโลกนี้หรือโลกธาตุอื่น ๆ ทั่วทิศก็ได้ มีอิสระเต็มที่...". ดู เสถียร โพธินันทะ, ปรัชญามหายาน,(กรุงเทพมหานคร:สำนักนักพิมพ์บรรณาคาร,2522),หน้า 214-215.

"บุคคลบางคนในโลกนี้ เพราะความสิ้นไปรอบแห่งโอรัมภาคิยสังโยชน์ทั้ง 5 มีกำเนิดเป็นอุปปาติกะ ปรินิพพานในเทวโลกชั้นสุทธาวาสนั้น มีอันไม่กลับมาจากเทวโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคลนั้นจุติจากอตัปปาไปสุทัสสา จุติจากสุทัสสาไปสุทัสสี จุติจากสุทัสสีไปอกนิฏฐา ย่อมยังอริยมรรคให้เกิดขึ้นในอกนิฏฐา เพื่อละสังโยชน์เบื้องบน บุคคลนี้เรียกว่า อุทธังโสโตอกนิฏฐคามี..."[47]

นอกจากนี้ ในการกล่าวถึงสวรรค์ มีการนำเสนอหลักธรรมขั้นพื้นฐานที่ทำให้เกิดในสวรรค์แต่ละชั้นคือ "อริยวัฒิ 5"(หรือวิหารธรรม 5) คือ ศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ผู้บำเพ็ญธรรม 5 ประการนี้บริบูรณ์แล้ว เมื่อปรารถนา เขาย่อมสามารถเกิดในสวรรค์ชั้นใดก็ได้ตั้งแต่ชั้นดาวดึงส์ ยามา ดุสิต นิมมานรดี ปรนิมมิตวสวัตดี พรหมปาริสัชชา พรหมปุโรหิตา มหาพรหมา...เนวสัญญานาสัญญายตนพรหม[48]

2. เป็นข้อความที่กล่าวถึงสถานที่คือสวรรค์และเทวดาควบคู่กันไป ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่กล่าวถึงเทวดานั้น โดยมากจะกล่าวถึงท้าวสักกะซึ่งเป็นหัวหน้าเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื้อหาบางตอนถึงกับตั้งชื่อวรรคให้เป็นของท้าวสักกะโดยเฉพาะ[49]

พระพุทธเจ้าเมื่อมีการพบปะสนทนากับพวกเทวดา มักจะทรงพบปะสนทนากับท้าวสักกะ เพราะท้าวสักกะเป็นเทวดาที่ทรงคุณธรรมมาก มาเกิดเป็นท้าวสักกะได้เพราะบำเพ็ญวัตตบท 7 ประการอย่างบริบูรณ์[50]

"...พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงพยากรณ์แก่ท้าวสักกะนั้นว่า ขอถวายพระพร เทวดา มนุษย์ อสูร นาค คนธรรพ์ และสัตว์เหล่าอื่นเป็นอันมาก มีความริษยาและความตระหนี่เป็นเครื่องผูก

---

[47]เอกกนิทเทส, อภิ.ปุ.36/51-56.

[48]สังขารูปปัตติสูตร, ม.อุ.14/321-328.

[49]สักกสูตร, สํ.สฬ.18/177.มฆเทวสูตร,ม.ม.13/459.

[50]วัตตบท 7 ประการ คือ บำรุงมารดาบิดา, อ่อนน้อมต่อผู้ใหญ่ในตระกูล, เป็นคนซื่อสัตย์, ไม่หยาบคาย,ไม่ยุยงให้เกิดความแตกแยก,ไม่ตระหนี่,และไม่เป็นคนโกรธง่าย.ดูพระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 2,พิมพ์ครั้งที่ 12 จำนวน 10 ,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2531),หน้า 145,154.

พัน เขาเหล่านั้นเป็นผู้ไม่มีเวร ไม่มีอาชญา ไม่มีข้าศึก ไม่มีความคับแค้นใจ หวังอยู่ว่า ขอเราจงเป็นผู้ไม่มีเวรเป็นต้นอยู่เถิด ดังนี้ แต่ก็ยังเป็นผู้มีเวร มีอาชญา มีข้าศึก มีความคับแค้นใจเป็นไปกับด้วยเวรอยู่..."[51]

และมีเป็นบางครั้งที่ท้าวสักกะเองตรัสสรรเสริญพระคุณของพระพุทธเจ้าต่อหน้าพวกเทพบริวารในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เนื่องในโอกาสพิเศษ เหตุการณ์เช่นนี้แสดงให้เห็นว่า พระพุทธเจ้ากับท้าวสักกะมีการติดต่อสัมพันธ์เป็นประจำ

"...ท้าวสักกะจอมเทพ ตรัสพระคุณตามความเป็นจริง 8 อย่างของพระผู้มีพระภาคเจ้าแก่เหล่าเทพชั้นดาวดึงส์ว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย... ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นี้ ทรงปฏิบัติเพื่อความเกื้อกูลแก่ชนเป็นจำนวนมาก เพื่อความสุขแก่ชนจำนวนมาก..."[52]

ส่วนที่กล่าวถึงเทวดาทั่วไปนั้น จะกล่าวถึงเทวดาในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มากที่สุด คงเป็นเพราะเป็นสวรรค์ที่มีท้าวสักกะปกครองอยู่นั่นเอง แม้แต่เทวดาในชั้นดาวดึงส์เอง มีข้อพิพาทกับพวกอสูรก็ยังมีการกล่าวไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก [53] และเทวดาชั้นดาวดึงส์มีภารกิจประจำอยู่อย่างหนึ่ง คือ การตรวจดูความประพฤติของมนุษย์ทุกวันอุโบสถ 14,15 ค่ำแล้วกลับมารายงานต่อหน้าเทวดาทั้งหลายที่มาประชุมกัน ณ ศาลาชื่อสุธัมมา [54] ที่กล่าวถึงเทวดาในสวรรค์ชั้นอื่นมีปรากฏน้อยมาก แต่เป็นข้อความที่พรรณนาไว้อย่างพิสดาร

"...พวกเทวดาโดยมาก จากโลกธาตุทั้ง 10 ก็มาประชุมกันเพื่อชมพระผู้มีพระภาคเจ้า และภิกษุสงฆ์ ครั้งนั้นแล พวกเทพชั้นสุทธาวาส 4 องค์ มีความคิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านี้แล

---

[51]สักกปัญหสูตร, ที.ม.10/247-272.

[52]มหาโควินทสูตร, ที.ม.10/209-234.

[53]เทวาสุรสังคามสูตร, สํ.สฬ.18/352-354.

[54]ฐมราชสูตร, องฺ.ติก.20/476.

กำลังประทับอยู่ที่ป่าใหญ่ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ในสักกชนบท พร้อมกับพระภิกษุหมู่ใหญ่ประมาณ 500 รูป..."[55]

เนื้อหาบางตอนได้อ้างถึงพระพุทธเจ้าว่า พระพุทธองค์ตรัสพระคาถาพรรณนาเทวดาโดยโคตร ยศ และหน้าที่ให้หมู่ภิกษุได้รับรู้ ในคราวที่เทวดาจากโลกธาตุทั้ง 10 มาประชุมกันเพื่อชมพระบารมีของพระพุทธองค์

"...พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสภาษิตนี้ว่า เราจักร้อยกรองโศลก ภุมมเทวดาอาศัยอยู่ ณ ที่ใด ภิกษุก็อาศัยอยู่ที่นั้น...ท้าวธตรัฏฐปกครองทิศตะวันออก เป็นอธิบดีของพวกคนธรรพ์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ...ท้าววิรุฬหกปกครองทิศใต้ เป็นอธิบดีของพวกกุมภัณฑ์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ...ฝ่ายท้าววิรูปักษ์ปกครองทิศตะวันตก เป็นอธิบดีของพวกนาค ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ...ท้าวกุเวรปกครองทิศเหนือ เป็นอธิบดีของพวกยักษ์ ท้าวเธอเป็นมหาราช มียศ..."[56]

3. <u>เป็นข้อความที่กล่าวถึงภาวะ คือสวรรค์ที่เป็นเรื่องภายในของสัตว์โลก เป็นการนำเสนอสวรรค์ที่เกิดขึ้นแก่บุคคลทันทีที่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันเกิดการรับรู้</u>

---

[55]มหาสมัยสูตร, ที.ม.10/235.

[56]มหาสมัยสูตร, ที.ม.10/241-242. ศาสนาฮินดูว่า "พระอินทร์(พรหม)เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศตะวันออก(คติพุทธว่า พระอินทร์คือท้าวสักกะผู้เป็นหัวหน้าเทวดาในชั้นดาวดึงส์)พระยมเป็นท้าวโลกบาลประจำทิศใต้(คติพุทธว่า พระยมมีหน้าที่คุมนรกและตัดสินความดี-ชั่วของสัตว์ที่ตายว่าควรไปนรกหรือสวรรค์) พระวรุณเป็นท้าวโลกบาลประจำทิศตะวันตก และพระกุเวร(ไพศพ)เป็นท้าวโลกบาลประจำทิศเหนือ".ดูรายละเอียดใน เสฐียรโกเศศ,<u>เล่าเรื่องในไตรภูมิ</u>,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2518), หน้า 154-255. และพระยาสัจจาภิรมย์,<u>เทวกำเนิด</u>,(กรุงเทพมหานคร:เสริมวิทย์บรรณาคาร,2511),หน้า 49-89.

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สวรรค์ชื่อว่าผัสสายตนิกะ 6 ชั้น เราได้เห็นแล้ว ในผัสสายตนิกสวรรค์นั้น บุคคลจะเห็นรูปอะไรด้วยตา ก็ย่อมเห็นแต่รูปอันน่าปรารถนา ย่อมไม่เห็นรูปอันไม่น่าปรารถนาเลย... จะเป็นรู้แจ้งธรรมารมณ์(อารมณ์ที่เกิดกับใจ)อะไรด้วยใจ ก็ย่อมรู้แจ้งแต่ธรรมารมณ์อันน่าปรารถนา ย่อมไม่รู้แจ้งธรรมารมณ์อันไม่น่าปรารถนา..."[57]

ข้อความลักษณะอย่างนี้ ปรากฏไม่มากนักในคัมภีร์พระไตรปิฎก แม้พุทธประสงค์จริง ๆ ทรงต้องการให้สัตว์โลกรู้และซาบซึ้งปัญหาภายในของตัวเองมากกว่าการรับรู้และซาบซึ้งปัญหาภายนอกตัวก็ตาม จากข้อมูลทั้งหมดที่ได้อภิปรายมา เป็นเครื่องแสดงให้เห็นว่า ในคัมภีร์พระไตรปิฎก เมื่อมีการกล่าวถึงสวรรค์และเทวดา ส่วนมากจะบ่งถึงสวรรค์ที่เป็นสถานที่อยู่ และเทวดาที่เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่ง เป็นการนำเสนอข้อมูลเน้นในเรื่องที่เป็นรูปธรรม

<u>พุทธทรรศนะต่อนรกและสวรรค์</u>

ภารกิจที่ต้องปฏิบัติประจำวันของพระพุทธเจ้าตามที่ท่านโบราณาจารย์จัดไว้นั้น นอกจากจะติดต่อสัมพันธ์กับบริษัท 4 คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกาในโลกมนุษย์แล้ว ยังมีช่วงเวลาหนึ่งที่พระพุทธเจ้าต้องติดต่อสัมพันธ์กับพวกเทวดา ดังกำหนดการแสดงพุทธกิจประจำวันตั้งแต่เช้าไปจนถึงตอนใกล้รุ่งของวันใหม่ดังนี้

1. *ปุพฺพณฺเห ปิณฺฑปาตํ* เวลาเช้า เสด็จออกบิณฑบาต
2. *สายณฺเห ธมฺมเทสนํ* เวลาเย็น แสดงธรรม
3. *ปโทเส ภิกฺขุโอวาทํ* เวลาค่ำคืน ประทานโอวาทแก่ภิกษุ
4. *อฑฺฒรตฺเต เทวปญฺหนํ* เวลาเที่ยงคืน ตอบปัญหาเทวดา
5. *ปจฺจูเสว คเต กาเล ภพฺพาภพฺเพ วิโลกนํ* เวลาใกล้รุ่ง ทรงตรวจดูสัตว์โลก

---

[57]ขณสูตร, สํ.สฬ.18/215.

จากกำหนดการพุทธกิจนี้ จะเห็นว่าพระพุทธเจ้าต้องติดต่อสัมพันธ์กับพวกเทวดาและสวรรค์อยู่เป็นประจำทุกวัน ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกจึงมีเรื่องของพวกเทวดาและสวรรค์มาก แต่ถ้ากล่าวถึงความสำคัญแล้ว พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญแก่สวรรค์และนรกเท่าเทียมกัน เพราะสวรรค์เป็นจุดหมายระดับหนึ่งของการทำความดี และนรกเป็นจุดหมายที่รองรับผู้ทำความชั่ว แม้เขาจะไม่ได้ตั้งจุดหมายเอาไว้ก็ตาม

ในการตรัสสอนเรื่องนรกและสวรรค์ พระพุทธเจ้าจะตรัสถึงนรกก่อน แล้วตรัสถึงสวรรค์ควบคู่กันไปเสมอ และมีเป็นบางกรณีเช่นกันที่พระพุทธเจ้าตรัสถึงเฉพาะเทวดา (ซึ่งเท่ากับว่าตรัสถึงสวรรค์นั่นเอง) โดยที่ไม่ได้ตรัสถึงนรก หรือตรัสถึงเฉพาะนรกโดยที่ไม่ได้ตรัสถึงสวรรค์

> "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในนรก...คือ บุคคลผู้ทำปาณาติบาตโดยปกติ ทำอทินนาทานโดยปกติ ทำกาเมสุมิจฉาจารโดยปกติ พูดมุสาวาทโดยปกติ..."[58]

> "...บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในนรก...คือ บุคคลผู้ทำปาณาติบาตโดยปกติ ทำกาเมสุมิจฉาจารโดยปกติ ทำอทินนาทานโดยปกติ พูดมุสาวาทโดยปกติ...บุคคลผู้ประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์...คือ บุคคลเป็นผู้เว้นจากปาณาติบาต เว้นจากอทินนาทาน เว้นจากกาเมสุมิจฉาจาร เว้นจากพูดมุสาวาท..."[59]

> "...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในนรก...คือ บุคคลเป็นผู้พูดมุสาวาทโดยปกติ พูดส่อเสียดโดยปกติ พูดคำหยาบโดยปกติ พูดสำรากโดยปกติ...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์...คือ บุคคลเป็นผู้เว้นจากมุสาวาท เว้นจากพูดส่อเสียด เว้นจากพูดคำหยาบ เว้นจากพูดสำราก..."[60]

---

[58]นิรยสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/64.

[59]ปาณาติปาตสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/81.

[60]มุสาสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/82.

"...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในนรก...คือ บุคคลไม่ใคร่ครวญไม่สอบสวนแล้วชมคนที่ควรติ 1, ติคนที่ควรชม 1, ปลูกความเลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส 1, แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส 1,...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์...คือ บุคคลใคร่ครวญสอบสวนแล้วติคนที่ควรติ 1, ชมคนที่ควรชม 1, แสดงความไม่เลื่อมใสในฐานะอันไม่ควรเลื่อมใส 1, ปลูกความเลื่อมใสในฐานะอันควรเลื่อมใส 1..."[61]

"...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในนรก...คือบุคคลเป็นผู้หนักในความโกรธ ไม่หนักในพระสัทธรรม 1, เป็นผู้หนักในความลบหลู่ท่าน ไม่หนักในพระสัทธรรม 1, เป็นผู้หนักในลาภ ไม่หนักในพระสัทธรรม 1, เป็นผู้หนักในสักการะ ไม่หนักในพระสัทธรรม 1,...บุคคลประกอบด้วยธรรม 4 ประการ ย่อมอุบัติในสวรรค์...คือ บุคคลเป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความโกรธ 1, เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในความลบหลู่ท่าน 1, เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในลาภ 1, เป็นผู้หนักในพระสัทธรรม ไม่หนักในสักการะ 1,..."[62]

โอวาทของพระพุทธเจ้าทั้งหมด สรุปลงเป็น 3 อย่างคือ เว้นจากความชั่วทุกชนิด ทำความดีให้ถึงพร้อม และทำใจของตัวเองให้ผ่องใสบริสุทธิ์[63] พุทธวิธีในการสอนจึงมุ่งให้บรรลุตามวัตถุประสงค์ของโอวาททั้ง 3 ประการดังกล่าว โดยทรงแสดงให้เห็นว่าผลของการทำความชั่วคือนรก ผลของการทำความดีคือสวรรค์ แต่เนื่องจากภารกิจประจำวันของพระพุทธเจ้า มีกำหนดการช่วงตั้งแต่

---

[61] วัณณสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/83.

[62] โกธสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/84.

[63] มหาปทานสูตร, ที.ม.10/54. ขุ.ธ.25/24.

เที่ยงคืนเป็นต้นไปทุกวันที่ต้องพบปะสนทนากับพวกเทวดา จึงทำให้ดูเหมือนว่าพระพุทธองค์ทรงให้ความสำคัญแก่พวกเทวดาและสวรรค์มากกว่าสัตว์ในนรก พระพุทธองค์ตรัสถึงกิจกรรมที่เป็นบุญซึ่งพวกเทวดากระทำและพฤติกรรมเล็กน้อยของพวกเทวดาให้หมู่ภิกษุฟังเสมอ

"...ก็โดยสมัยนั้นแล ในชมพูทวีป มีอาวาสอยู่ 84,000 อาวาส เมื่อล่วงไปได้พรรษาหนึ่งแล้ว เทพดาทั้งหลายได้ร้องประกาศว่า ข้าแต่ท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ล่วงไปพรรษาหนึ่งแล้ว บัดนี้ยังเหลืออีก 5 พรรษา โดยล่วงไป 5 พรรษา ท่านทั้งหลาย(ภิกษุ)พึงเข้าไปพระนครพันธุมดีราชธานี เพื่อสวดปาติโมกข์..."[64]

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยหนึ่ง เราอยู่ที่ควงไม้พญาสาลพฤกษ์ ในป่าสุภวัน ใกล้อุกกัฏฐนครภิกษุทั้งหลาย เมื่อเรานั้นไปเร้นอยู่ในที่ลับ เกิดความรำพึงในใจว่า ชั้นสุทธาวาส(ที่อยู่ของเทวดาอนาคามี)ซึ่งเรามิได้เคยอยู่เลยโดยกาลอันยืดยาวนี้ นอกจากเทวดาเหล่าสุทธาวาสแล้ว ไม่ใช่โอกาสที่ใครจะได้โดยง่ายถ้ากระไร เราพึงเข้าไปหาเทวดาเหล่าสุทธาวาสถึงที่อยู่..."

"...ภิกษุทั้งหลาย ในหมู่เทพนั่นเอง เทพนับร้อยนับพันเป็นอันมาก ได้เข้ามาหาเรา เมื่อเข้ามาหาแล้ว ได้ยืนอยู่ข้างหนึ่ง เมื่อยืนอยู่เรียบร้อยแล้ว ได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญในภัททกัปนี้(ภัททกัป หมายถึงกัปที่โลกไม่ว่างจากพระพุทธเจ้า) พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จอุบัติในโลก พระองค์เป็นกษัตริย์โดยพระชาติ..."[65]

แม้จะตรัสถึงเทวดาและสวรรค์มาก แต่พระพุทธเจ้าไม่ได้ให้ความสำคัญมากไปกว่านรกเลย ทรงมองพวกเทวดาในฐานะเป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งเท่านั้น และเป็นสัตว์โลกที่เต็มไปด้วยปัญหาเช่นเดียวกันกับสัตว์โลกชนิดอื่น พวกเทวดาในสวรรค์มีปัญหาหนึ่งที่เหมือนกันกับสัตว์ในนรก คือ ไม่มีพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกพุทธเจ้าเกิดขึ้นในสวรรค์และนรก จึงมีโอกาสที่จะได้รับฟังธรรมเทศนาน้อยมาก มีเป็นบางครั้งเท่านั้นที่พระพุทธเจ้าหรือพระพุทธสาวกจะขึ้นไปยังสวรรค์ หรือลงไปนรกเพื่อ

---

[64]มหาปทานสูตร, ที.ม.10/53.

[65]มหาปทานสูตร, ที.ม.10/55.

แสดงธรรมโปรดสัตว์ที่อาศัยอยู่ในที่นั้น ๆ พวกเทวดาอยู่ในฐานะที่ดีกว่าสัตว์ในนรกตรงที่นอกจากวิถีชีวิตจะเพียบพร้อมไปด้วยสมบัติพิเศษแล้ว เมื่อมีปัญหา ยังสามารถลงมายังโลกมนุษย์เข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าหรือพระพุทธสาวกเพื่อเรียนถามวิธีแก้ปัญหาได้ ในทรรศนะของพระพุทธเจ้า ความเป็นเทวดาจึงไม่ใช่สิ่งวิเศษที่พึงประสงค์สูงสุด เพราะยังเต็มไปด้วยความทุกข์อยู่ในพระพุทธศาสนายังมีสิ่งที่พึงประสงค์สูงสุดยิ่งกว่านี้อีก เพราะในวิถีชีวิตมนุษย์มีสิ่งพึงประสงค์อยู่ 3 อย่าง คือ[66]

1. *มนุษยสมบัติ* ความพรั่งพร้อมสมบูรณ์ของสิ่งที่น่าปรารถนาในมนุษย์
2. *เทวสมบัติ* ความพรั่งพร้อมสมบูรณ์ในสวรรค์ สมบัติของเทวดา
3. *นิพพานสมบัติ* ความพรั่งพร้อมสมบูรณ์คือพระนิพพาน

นรชนผู้มีวิชชาจึงไม่ควรยึดมั่นถือมั่นในความเป็นเทวดาในสวรรค์ บุคคลที่ยึดมั่นถือมั่นในความเป็นเทวดาในสวรรค์ เป็นพวกที่ยังตกอยู่ในอำนาจกิเลสคืออวิชชา มีความไม่รู้แจ้งในจิตสันดานหมักหมมไปด้วยกิเลส

"...ย่อมหมายรู้เทวดาโดยความเป็นเทวดา ครั้นหมายรู้เทวดาโดยความเป็นเทวดา ย่อมสำคัญหมายเทวดา ย่อมสำคัญหมายในเทวดา ย่อมสำคัญโดยความเป็นเทวดา ย่อมสำคัญเทวดาว่าของเรา ย่อมยินดีซึ่งเทวดา ข้อนั้นเพราะเหตุไร เราตถาคตกล่าวว่า เพราะเขาไม่รู้"[67]

---

[66]นิธิกัณฑ์ในขุททกปาฐะ, ขุ.ขุ.25/9.

[67]มูลปริยายสูตร, ม.มู.12/1.

นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์

คัมภีร์โลกศาสตร์แต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 ซึ่งเป็นยุคที่วรรณกรรมพุทธศาสนารุ่งเรือง มากที่สุดยุคหนึ่ง ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์โลกศาสตร์จึงมีความชัดเจนพิสดาร และกำหนดประเภทแน่นอน เพราะมีการจัดลำดับข้อมูลไว้อย่างเป็นสัดส่วนโดยแยกเป็น

1. ความหมายของนรกและสวรรค์
2. ประเภทของนรกและสวรรค์
3. ลักษณะของนรกและสวรรค์
4. กำหนดอายุของสัตว์นรกและเทวดา
5. อาหารเครื่องยังชีพของสัตว์นรกและเทวดา

อะไรคือสาเหตุที่ทำให้นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์มีความชัดเจนกว่านรกและสวรรค์ ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา ? นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์เหมือนกับนรก และสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาหรือไม่ ? ปัญหานี้เราจะได้อภิปรายกัน ต่อไป

คัมภีร์อรรถกถาได้นำเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาขยายความเพิ่มเติม คัมภีร์ ฎีกานำเรื่องนรกและสวรรค์จากคัมภีร์อรรถกถามาขยายความเพิ่มเติม คัมภีร์อนุฎีกา นำเรื่องนรกและ สวรรค์จากคัมภีร์ฎีกามาขยายความเพิ่มเติม เรื่องนรกและสวรรค์จึงมีความพิสดารซับซ้อนขึ้นเรื่อย ๆจน มีลักษณะเป็นวรรณคดีมากกว่าที่จะเป็นข้อเท็จจริงทางศาสนา[68] คัมภีร์โลกศาสตร์แต่งขึ้นในสมัยที่คัมภีร์ สำคัญทางพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นพร้อมบริบูรณ์แล้ว จึงมีการนำเสนอเรื่องนรกและสวรรค์โดยผสมผสาน แนวคิดจากคัมภีร์ทั้งหลายนั้นเข้าด้วยกัน ทำให้เนื้อหาพิสดารยิ่งขึ้นคล้ายเป็นเรื่องในจินตนาการ

---

[68]ดูรายละเอียดใน เสนาะ ผดุงฉัตร, ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับวรรณคดีบาลี,(กรุงเทพมหา นคร:โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2532),หน้า 38-39,113-145.

แต่การนำเสนอข้อมูลไม่ได้แปลกแยกไปจากเนื้อหาในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาเลย รูปแบบการนำเสนอเป็นการนำข้อความจากคัมภีร์แต่ละระดับมาเชื่อมต่อกันและแต่งสำนวนภาษาให้วิจิตร เพื่อแสดงให้เห็นว่านรกเป็นสถานที่น่ากลัวมากที่สุด และสวรรค์เป็นสถานที่น่ารื่นรมย์มากที่สุดนั่นเอง

<u>ความหมาย ประเภท และลักษณะของนรก</u>

วัตถุประสงค์ในการนำเสนอเรื่องนรกและสวรรค์ที่ต้องให้ภาพชัดเจนมากที่สุดนั้น เพื่อต้องการให้เกิดความเลื่อมใสและความสังเวชของคนดี[69] แต่เนื่องจากคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้ให้รายละเอียดมากนัก จึงนำเสนอข้อความที่พรรณนานรกแต่ละขุมไว้อย่างชัดเจนในคัมภีร์ชั้นรองลงมา ความหมายของนรกที่ปรากฏจึงเป็นการอ้างจากคัมภีร์อื่นนอกจากคัมภีร์พระไตรปิฎก (อรรถกถามหาสีหนาทสูตร,ฎีกามหาสีหนาทสูตร,ฎีกาอภิธัมมัตถสังคหะ,ฎีกาปาตาลวรรค)

"ชื่อว่า นิรยะ(นรก) เพราะเป็นที่ไม่มีความสุข อนึ่ง ชื่อว่า นิรยะ โดยอรรถว่า ปราศจากความยินดี อยะ(ความสุข)ไม่มีในที่นี้ เหตุนั้น ที่นี้จึงชื่อว่า นิรยะ อยะ(ความสุข)นั้น ไปปราศแล้วจากที่นั้น เพราะเหตุนั้น ที่นั้น จึงชื่อว่า นิรยะ"[70]

ส่วนลักษณะและประเภทของนรกที่ปรากฏ เป็นการนำเสนอข้อความจากคัมภีร์พระไตรปิฎก[71] ผสมผสานกับข้อความจากคัมภีร์อรรถกถาซึ่งแต่งขยายข้อความหรืออธิบายศัพท์ในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น

---

[69]กรมศิลปากร, โลกทีปกสารของพระสังฆราชเมธังกร, หน้า 23.

[70]กรมศิลปากร, จักกวาฬทีปนีของพระสิริมังคลาจารย์, หน้า 97.

[71]ดู พาลบัณฑิตสูตร,ม.อุ.14/475.เทวทูตร,ม.อุ.14/514.ทูตสูตร,องฺ.ติก.20/475 สังกิจจชาดก,ขุ.ชา.28/90-92.เนมิราชชาดก,ขุ.ชา.28/540-569

72 และยังมีเค้าแห่งข้อความจากหนังสือไตรภูมิพระร่วงรวมอยู่ด้วย[73] โดยการต่อเติมถ้อยคำสำนวนให้ภาพของนรกน่ากลัวยิ่งขึ้น

"...นรกอันน่าสะพึงกลัวนัก เป็นแดนสยดสยอง 8 ขุมเหล่านี้ คือ สัญชีวนรก 1, กาฬสุตตนรก 1, สังฆาตนรก 1, โรรุวนรก 1, มหาโรรุวนรก 1, ตาปนนรก 1,มหาตาปนนรก 1, อเวจีนรก 1 นรกเหล่านี้มี 4 มุม 4 ประตู จำแนกไว้เป็นสัดส่วน มีกำแพงเหล็กล้อมโดยรอบ ถูกครอบไว้มิดชิดด้วยเหล็ก พื้นของนรกเหล่านั้นบูด้วยแผ่นเหล็ก มีไฟเผารุ่งเรืองประกอบด้วยความร้อนแผ่ไปถึง 100 โยชน์โดยรอบ ดำรงอยู่ในกาลทั้งปวง เกลื่อนกล่นด้วยผู้มีกรรมชั่ว แต่ละขุมมีอุสสทนรก 16 ขุม อนึ่ง ภายในของนรกเหล่านั้น โดยกว้าง โดยยาวและส่วนสูง ปริมาณโดยรอบมีถึง 800 โยชน์ทีเดียว บัณฑิตพึงทราบอย่างนี้ แผ่นฝามีส่วนหนาประมาณ 9 โยชน์ ข้างบนมีแผ่นกระเบื้องทำด้วยเหล็ก แม้ข้างล่างก็มีพื้นเหล็กขนาดนั้น โดยรอบกับอุสสทนรกแต่ละขุมมีประมาณ 10,000 โยชน์ นรกเหล่านั้นมีประมาณ 10,000 โยชน์ทีเดียว นรกเหล่านี้พึงมี 3,600 ขุมด้วยอำนาจการรวมทั้งหมด อนึ่ง ในทิศทั้ง 4 ของนรกทั้ง 8 ขุมเหล่านี้ แต่ละทิศมียมโลก(นรก)อยู่ทิศละ 10 แห่ง ยมโลก(นรก) 10 เหล่านี้ คือ *หม้อโลหะ*(โลหกุมภีนรก),*ป่าไม้งิ้ว*(สิมพลีวันนรก),*สัตว์มีเล็บเป็นดาบ* (อสินขนรก), *น้ำทองแดง* (ตามโพทกนรก), *สวนเหล็กแดง*(อโยคุฬนรก),*ภูเขาเนื้อ*(ปิสสปัพพตนรก), *แม่น้ำแกลบ*(ถุสนทีนรก),*แม่น้ำเย็น*(สีตโลลิตนรก),*หมานรก*(สุนขนรก),*แผ่นศิลายนต์*(ยันตปาสาณนรก),อนึ่งในทิศแม้ทั้ง 4 ของมหานรก 8 ขุมเหล่านี้ มียมราช 4 ท่าน แม้อำมาตย์ชื่อ*สิริคุตต์*มีจำนวน 4 ท่านเท่ากัน พญายมและอำมาตย์สิริคุตพิจารณาเรื่องควรและไม่ควร ตัดสินไปตามกรรม..."[74]

---

[72]ดู มหามกุฏราชวิทยาลัย,พระสูตรและอรรถกถา แปล: ปปัญจสูทนี อรรถกถาเทวทูตสูตร, หน้า 202-208. อรรถกถาพาลบัณฑิตสูตร, หน้า 168-188. ชาตกัฏฐกถา อรรถกถาสัฏฐินิบาตสังกิจจชาดกที่ 2,หน้า 165-194. อรรถกถาเนมิราชชาดก,หน้า 239-279.

[73]กรมศิลปากร, ไตรภูมิพระร่วงของพระญาลิไทย, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2509),หน้า 16-18.

[74]กรมศิลปากร, โลกทีปกสารของพระสังฆราชเมธังกร, หน้า 13-14. จักกวาฬทีปนีของพระสิริมังคลาจารย์, หน้า 99-104. โลกบัญญัติของพระสัทธัมมโฆษเถระ, หน้า 69-76.

นรกตามที่มีชื่อปรากฏเหล่านี้ เรียกว่า *ยมโลกนรก* ซึ่งเป็นนรกระดับที่ 3 ตั้งอยู่ถัดจากอุสสทนรก นอกจากนี้ ยังปรากฏชื่ออุสสทนรกซึ่งเป็นนรกบริวารของมหานรก 8 ขุมนั้น เป็นนรกระดับที่ 2 รองจากมหานรก เท่าที่ปรากฏชื่อมี 30 ขุมคือ[75]

1. เวตรณีนทีนรก	2. สุนขนรก
3. สัญโชติกนรก	4. อังคารกาสุนรก
5. โลหกุมภีนรก	6. โลหกุมภีนรก(อีกขุมหนึ่ง)
7. ถุสนทีนรก	8. ตุทนนรก
9. โอรัพภิกาทินรก	10. มุตตกรีสปุณณรหทนรก
11. อยโลหิตปุพพปุณณรหทนรก	12. ถูถการินรก
13. อติจารินิตถีนรก	14. ชลิตอังคารปุณณนรก
15. มิจฉาทิฏฐิกนรก	16. ขุรธารินรก
17. โกฏิสิมพลีนรก	18. มิคลุททกาทินรก
19. ขาโรทกนทีนรก	20. ขุรสัญจิตนรก
21. วาลเวฏฐมหายันตนรก	22. อัพพุทนรก
23. นิรัพพุทนรก	24. อพพนรก
25. อฏฏนรก	26. โสคันธิกนรก
27. อุปปลนรก	28. ปทุมนรก
29. คัพภปาตนนรก	30. กุณปนรก

---

[75]กรมศิลปากร, จักกวาฬทีปนี, หน้า 105-109. โลกทีปกสาร, หน้า 16-17.ในคัมภีร์พระมนู จัดนรกไว้ 19 ชั้น คือ ตามิสร, อนธตามิสร, มหาเรารพ, เรารพนรก, กาลสูตรมหานรก, สันชีวนะ, มหาวจี,ตปนะ, สัมปรตาปนะ, สันหาตะ, สกาโกล,กุฑมล,ปูติมฤตติก,โลหศังกุ,ฤชิษ,ปันถาน,ศาลมาลิ,อสิปัตรวน,และโลหทารกะ. ดูรายละเอียดใน พระยาสัจจาภิรมย์, เทวกำเนิด,(กรุงเทพมหานคร:เสริมวิทย์บรรณาคาร,2511),หน้า 71-78.

มีนรกอีกขุมหนึ่งที่อยู่นอกจักรวาลนี้ไป คือ โลกันตนรก (โลกันตริกนรก) อยู่ตรงรอยต่อระหว่างจักรวาลนี้กับจักรวาลอื่น[76] และเป็นที่น่าสังเกตว่า ชื่อของนรกทั้งหมดนี้ เป็นการตั้งชื่อตามลักษณะของสถานที่ที่สัตว์นรกถูกลงโทษ ถ้ามีการตั้งชื่อตามอาณาเขตของมหานรกทั้งหมดทุกตารางพื้นที่จะมีชื่อนรกมากกว่านี้ เพราะมหานรกแต่ละขุมมีบริเวณใหญ่มาก นรกแต่ละขุม เรียกชื่อตามลักษณะของสถานที่ก็มี ตามลักษณะของการลงโทษของนายนิรยบาลก็มี ตามวัตถุสิ่งของ หรือสัตว์ที่อยู่ประจำในนรกนั้นก็มี ตามบาปกรรมที่สัตว์นรกเคยทำไว้เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ก็มี

"...ฎีกาปาตาลวรรคว่า นรกขุมใด นายนิรยบาลทำเครื่องหมายด้วยด้ายดำของช่างไม้แล้วใช้มีดถากร่างกายของสัตว์นรก (ตามแนวด้าย) เพราะเหตุนั้น นรกนั้นจึงชื่อว่า กาฬสุตตะ อรรถกถาสังกิจจชาดกว่า นายนิรยบาลร้องคำราม ถืออาวุธนานาชนิดอันลุกโพลง ติดตามพวกสัตว์นรกไปมาบนแผ่นดินเหล็ก อันลุกโพลง ประหารแล้วให้ด้ายดำอันลุกโพลงตกลงไปยังสัตว์นรกผู้ล้มลงบนดินอันลุกโพลง นายนิรยบาลถือขวานอันลุกโพลง คำรามร้อง เฉือนพวกสัตว์นรกซึ่งร้องโหยหวนอยู่ให้เป็น 8-16 ส่วน ตามแนวด้ายดำในนรกนี้ เพราะเหตุนั้น นรกนี้จึงชื่อว่า กาฬสุตตะ"[77]

"...ฎีกาปาตาลวรรคว่า นรกชื่อว่า อวีจิ (อเวจี) เพราะไม่มีแม้วีจิ คือแม้เศษแห่งความสุขในนรกขุมนี้ หรือเพราะไม่มีวีจิคือความสุขในนรกขุมนี้...อรรถกถาสังกิจจชาดกว่า นรกขุมนั้นชื่อว่า มหาวีจิ แปลว่า วีจิใหญ่ในนรกนั้น เปลวไฟ ตั้งขึ้นจากฝาด้านตะวันออกเป็นต้น พุ่งตรงไปกระทบฝาด้านตะวันตกเป็นต้น และเปลวไฟนั้นทะลุฝากินเนื้อที่ออกไปข้างนอกอีก 100 โยชน์ เปลวไฟตั้งขึ้นข้างล่าง พุ่งขึ้นไปกระทบข้างบน ตั้งขึ้นข้างบน พุ่งไปกระทบข้างล่าง ชื่อว่าช่องว่างแห่งเปลวไฟ ไม่มีในนรกขุมนี้..."[78]

"...ในสุนขนรก สุนัขทั้งหลาย แต่ละตัวโตเท่าช้างขนาดใหญ่ มี 4 สีด้วยกัน คือ ด่าง ขาว

---

[76]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนีของพระสิริมังคลาจารย์</u>, หน้า 116.

[77]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 100. <u>โลกทีปกสาร</u>, หน้า 17. <u>โลกบัญญัติ</u>, หน้า 70-72.

[78]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 102. <u>โลกทีปกสาร</u>, หน้า 18-19. <u>โลกบัญญัติ</u>, หน้า 72-73.

ดำ และเหลือง ไล่กัดสัตว์นรกบนแผ่นดินเหล็กอันลุกโพลง ราวกะไล่เนื้อ ยังสรีระประมาณ 3 คาวุต(300 เส้น)ของสัตว์นรกเหล่านั้นให้ล้มลง ณ แผ่นดินเหล็กอันลุกโพลง..."[79]

"...ในอติจาริณิตถีนรก นรกที่หญิงซึ่งประพฤตินอกใจสามีหมกไหม้อยู่ หญิงเป็นอันมาก มีตัวอันแตกเฟะ รูปร่างน่าเกลียดราวกะโคศีรษะขาด เปื้อนเปรอะด้วยหนองและเลือด เข้าไปในแผ่นดินอันลุกโพลงเป็นนิตย์แต่สะเอว..."[80]

ที่ตั้งเมืองนรก

ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระพุทธเจ้าตรัสถึงอาณาเขตของโลกว่า พระจันทร์พระอาทิตย์ส่องแสงสว่างไปไกลถึงที่ใด อาณาเขตของโลกก็มีกำหนดประมาณเท่านั้น โลกมีทั้งหมดจำนวน 1,000 โลก แต่ละโลกมีพระจันทร์ พระอาทิตย์ ทวีปใหญ่ 4 ทวีป มหาสมุทร ภูเขา เทวดาทุกชั้นประจำอยู่เหมือนกันทุกโลก[81] คัมภีร์โลกศาสตร์ได้ขยายความเพิ่มเติมอีกว่า

"...มีป่านาค(พิภพนาค) 4,000, พิภพครุฑ 4,000, ภูเขา 4,000, ภูเขาใหญ่สัตตสีทันดร 4,000, มหานรก 8 ขุม ขุมละ 4,000, มหาสมุทร 4,000"[82]

จะเห็นว่า ข้อความที่ขยายออกไปนั้น กล่าวถึงมหานรก 8 ขุมด้วย แต่ยังไม่ได้ระบุว่า "มหานรก 8 ขุม" ตั้งอยู่ที่ส่วนใดของจักรวาฬ บุคคลจำนวนมากมีความคิดว่า "มหานรก 8 ขุม" อยู่ใต้พื้นแผ่นดินใหญ่นี้ พระพุทธเจ้าเมื่อตรัสถึงองค์ประกอบของแผ่นดิน ก็ไม่ได้ตรัสถึงมหานรกว่าตั้งอยู่ที่ส่วนใดของแผ่นดินนี้

"...อานนท์ แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ สมัยที่ลมใหญ่พัด เมื่อลมใหญ่พัด ย่อมทำน้ำให้ไหว ครั้นน้ำไหวแล้ว ย่อมทำให้แผ่นดินไหว..."[83]

---

[79]กรมศิลปากร, จักกวาฬทีปนี, หน้า 106.

[80]เรื่องเดียวกัน, หน้า 108.

[81]จูฬนีสูตร, องฺ.ติก.20/520.

[82]กรมศิลปากร, โลกบัญญัติ, หน้า 3-4.

[83]มหาปรินิพพานสูตร, ที.ม.10/98.

ในคัมภีร์พระไตรปิฎกยังไม่มีข้อความที่แสดงที่ตั้งของเมืองนรกไว้อย่างชัดเจน มีเพียงข้อความที่แสดงนัยว่า "มหานรก" ตั้งอยู่ข้างล่างต่ำกว่าภูมินี้(พื้นแผ่นดินนี้) สวรรค์อยู่สูงเหนือภูมินี้ขึ้นไป และมนุษยโลกบนพื้นดินนี้เอง

"ธรรมที่เป็นกามาวจรเป็นไฉน ? คือ ขันธ์ ธาตุ อายตนะ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณอันใด ท่องเที่ยวอยู่ในระหว่างภูมินี้ คือเบื้องต่ำกำหนดเอาอเวจีนรกเป็นที่สุด เบื้องบนกำหนดเอาเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีเป็นที่สุด เหล่านี้ชื่อว่า ธรรมที่เป็นกามาวจร..."[84]

แต่ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้คำนวณออกมาเป็นตัวเลขว่า จากโลกมนุษย์ลงไปถึงมหานรกขุมแรก(สัญชีวนรก) มีระยะทางเท่าไร และจากโลกมนุษย์ขึ้นไปถึงสวรรค์ชั้นแรก(จาตุมหาราชิก) มีระยะทางเท่าไร

ในคัมภีร์โลกศาสตร์กล่าวถึงภูเขาสิเนรุ(สุเมรุ)ซึ่งถือเป็นศูนย์กลางจักรวาล และได้พรรณนาลักษณะของภูเขาไว้อย่างละเอียด ข้อความเหมือนกับที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นบางส่วนเท่านั้น

"...ภูเขาสิเนรุหยั่งลงไปในมหาสมุทร 84,000 โยชน์ สูงขึ้นไปในอากาศ 84,000 โยชน์ บริเวณรอบภูเขาสิเนรุ เป็นที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 และบริวาร...ในจักกวาฬนี้ อาณาเขตของพระจันทร์ 49 โยชน์ อาณาเขตของพระอาทิตย์ 50 โยชน์ ภพดาวดึงส์ 10,000 โยชน์

---

[84]อัมมหทยวิภังค์ ภุมมันตรวาระ,อภิ.วิ.35/1103. มีบางมติที่ชี้ชัดถึงที่ตั้งเมืองนรกไว้ดังนี้ "...นรกอันอยู่ในท่ามกลางใจโลก ใต้ทะเลลึก 49,000 โยชน์นั้น มีการทนทุกข์ทรมานนานาประการ ตามโทษานุโทษ ผู้วายชนม์ได้ประกอบอกุศลกรรมไว้ ฉันใดก็ดี น้ำหนักแห่งกรรมนั้นจะนำไปสู่นรกทันที และอยู่ ณ ที่นั้นนานเท่าที่จำเป็นแก่การไถ่ล้างบาปของตน...". นิโกลาส์ แชรแวส, สันต์ ท.โกมลบุตร (แปล),<u>ประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม</u>,หน้า 146-145. อ้างใน พัชรินทร์ ศุขประมูล, วิเศษ เพชรประดับ,เมธินี จิระวัฒนา, <u>รูปและสัญลักษณ์แห่งพระศากยพุทธ</u>,(กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด,2532),หน้า 41.

ภพอสูร 10,000 โยชน์ อเวจีมหานรก 10,000 โยชน์..."[85]

ข้อความนี้ยังไม่ได้ระบุเช่นกันว่า "มหานรก" ตั้งอยู่ที่ส่วนไหนของจักรวาล แต่มีข้อความที่พอจะกำหนดได้ว่า *มหานรก*ตั้งอยู่ที่ไหน และห่างจากโลกมนุษย์เป็นระยะทางประมาณเท่าไร

"...แต่เมื่ออสูรถึงมนุสสภูมิ เป็นระยะทาง 84,000 โยชน์ จากมนุสสสภูมิถึงชั้นจาตุมหาราชิก เป็นระยะทาง 42,000 โยชน์ จากชั้นจาตุมหาราชิกถึงชั้นดาวดึงส์ก็เหมือนกัน..."[86]

เมือง*อสูร*นั้นเป็นภูมิหนึ่งในอบายภูมิ 4 ซึ่งอยู่ในกลุ่มเดียวกันกับมหานรก และคัมภีร์อรรถกถากล่าวว่า เมืองอสูรมีเนื้อที่ประมาณ 10,000 โยชน์ เกิดขึ้น ณ พื้นเบื้องล่างภูเขาสิเนรุ[87] ข้อความนี้เป็นหลักฐานยืนยันว่า เมืองอสูรอยู่ใต้พื้นแผ่นดินใหญ่ภายใต้มหาสมุทรลงไปอีก มหานรกซึ่งเป็น*ภูมิกลุ่มเดียวกัน*น่าจะอยู่ใกล้เคียงกัน และอยู่ห่างจากโลกมนุษย์ประมาณ 392,400 โยชน์[88]

<u>อายุของสัตว์นรก</u>

กำหนดอายุของสัตว์นรกนั้นนานมาก แม้แต่พระพุทธเจ้ายังทรงมีความลำบากพระทัยเมื่อตรัสถึงกำหนดอายุของพวกสัตว์นรก กำหนดอายุของสัตว์นรกนับได้โดยการยกข้ออุปมาเปรียบเทียบเท่านั้น ไม่มีการคำนวณเป็นตัวเลขที่แน่นอน แนวคิดนี้ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา[89]

"...กำหนดอายุของสัตว์ที่เกิดในอัพพุทนรก กำหนดด้วยวิธีนี้ คือ เมล็ดงา 1 วาหะ(1 วาหะมีเมล็ดงาจำนวน 4,096,000,000 เมล็ด) ล่วงไป 100 ปีจึงหยิบทิ้งไป 1 เมล็ด จนหมด

---

[85]กรมศิลปากร, <u>โลกทีปกสาร</u>, หน้า 168.

[86]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 213.(1 โยชน์ ประมาณ 19 กิโลเมตร)

[87]มหามกุฏราชวิทยาลัย,<u>ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 2</u>,พิมพ์ครั้งที่ 12 จำนวน 10,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2531),หน้า 155.<u>จักกวาฬทีปนี</u>,หน้า 149.

[88]ดูวิธีคำนวณใน <u>โลกทีปกสาร</u>, หน้า 192-194.

[89]โกกาลิกสูตร, องฺ.ทสก.24/89 และมหามกุฏราชวิทยาลัย,<u>พระสูตรและอรรถกถา แปล: มโนรถปูรณี อรรถกถาโกกาลิกสูตร</u>,(กรุงเทพมหานคร:เฉลิมชาญการพิมพ์,2526),หน้า 286-287.

เมล็ดงา 1 วาหะ เป็นประมาณอายุของสัตว์ที่บังเกิดในอัพพุทนรก..."[90]

คัมภีร์โลกศาตร์มีการเทียบอายุของสัตว์ในมหานรก 8 ขุมกับอายุของพวกเทวดากามาวจร 6 ชั้น โดยการผสมผสานข้อความจากคัมภีร์พระไตรปิฎก[91] กับข้อความจากคัมภีร์อนุฎีกาวิภังคปกรณ์ ซึ่งขยายความในเรื่องเดียวกัน

"อนุฎีกาวิภังคปกรณ์ว่า อาจารย์บางพวกกล่าวว่า ประมาณอายุของเทพชั้นจาตุมหาราชิก(500 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งในสัญชีวนรก...500 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในสัญชีวนรก, ประมาณอายุของเทพชั้นดาวดึงส์ (1,000 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งในกาฬสุตตนรก... 1,000 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในกาฬสุตตนรก, ประมาณอายุของเทพชั้นยามะ(2,000 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งในสังฆาตนรก...2,000 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในสังฆาต นรก, ประมาณอายุของเทพชั้นดุสิต (4,000 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งในโรรุวนรก... 4,000 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในโรรุวนรก,ประมาณอายุของเทพชั้นนิมมานรดี (8,000 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งในมหาโรรุวนรก...8,000 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในมหา โรรุวนรก,ประมาณอายุของเทพชั้นปรนิมมิตวสวัตดี(16,000 ปีทิพย์) เท่ากับคืนและวันหนึ่งใน ตาปนนรก...16,000 ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุในตาปนนรก, กึ่งอันตรกัป (ระยะเวลาที่ โลกอายุครึ่งหนึ่งก่อนจะแตก) เป็นประมาณอายุในมหาตาปนนรก, อันตรกัปหนึ่ง เป็นประมาณ อายุในอเวจีนรก"[92]

ตัวอย่างตารางเทียบอายุของสัตว์นรก-เทวดา-มนุษย์

สัญชีวนรก	จาตุมหาราชิก	มนุษย์
1 วันนรก	500 ปีทิพย์	9,000,000 ปีมนุษย์
1 เดือนนรก	15,000 ปีทิพย์	270,000,000 ปีมนุษย์

---

[90]กรมศิลปากร, โลกทีปกสาร, หน้า 16.

[91]ธัมมหทยวิภังค์ อุปปาทกัมมอายุปมาณวาระ, อภิ.วิ.35/1107.

[92]กรมศิลปากร, จักกวาฬทีปนี,หน้า 202. โลกทีปกสาร,หน้า 15.

สัญชีวนรก	จาตุมหาราชิก	มนุษย์
12 เดือนนรก	180,000 ปีทิพย์	3,240,000,000 ปีมนุษย์
500 ปีนรก	90,000,000 ปีทิพย์	1,620,000,000,000 ปีมนุษย์
กาฬสุตตนรก	ดาวดึงส์	มนุษย์
1 วันนรก	1,000 ปีทิพย์	36,000,000 ปีมนุษย์
1 เดือนนรก	30,000 ปีทิพย์	1,080,000,000 ปีมนุษย์
12 เดือนนรก	360,000 ปีทิพย์	12,960,000,000 ปีมนุษย์
1,000 ปีนรก	360,000,000 ปีทิพย์	12,960,000,000,000 ปีมนุษย์

อาหารของสัตว์นรก

การพรรณนาอาหารของสัตว์นรกในคัมภีร์โลกศาสตร์นั้น เป็นการเชื่อมทฤษฎี เพราะในคัมภีร์พระไตรปิฎกไม่ได้กล่าวถึงอาหารของสัตว์นรกไว้โดยตรง แต่มีข้อความที่บ่งถึงปัจจัยเครื่องยังชีพของสัตว์และสภาพความเป็นอยู่ของสัตว์ในนรกว่า

"อะไรชื่อว่าหนึ่ง สัตว์ทั้งปวงตั้งอยู่ได้ด้วยอาหาร อะไรชื่อว่าสอง นามและรูป อะไรชื่อว่าสาม เวทนาสาม..."[93]

"...บุรุษนั้นถูกต้มอยู่ในนรกนั้นจนตัวพอง เมื่อถูกต้มจนตัวพองอยู่ในนั้น บางทีก็โผล่ขึ้นมา บางทีก็จมลงไป บางทีก็ลอยขวางไป บุรุษนั้น เสวยทุกขเวทนาอันกล้าหนัก เผ็ดร้อนอยู่ ณ ที่นั้น และยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป..."[94]

พระอรรถกถาจารย์ถือเอาข้อความทั้ง 2 ตอนนี้ไปขยายความเพิ่มเติมโดยโยงไปถึงทฤษฎี *อาหาร* 4[95]แล้วสรุปลงเป็นทฤษฎีว่าด้วยอาหารของสัตว์นรกว่า

---

[93]สามเณรปัญหา, ขุ.ขุ.25/4.

[94]ทูตสูตร, องฺ.ติก.20/475. พาลบัณฑิตสูตร, ม.อุ.14/475. เทวทูตสูตร,ม.อุ.14/512-522.

[95]สัมมาทิฏฐิสูตร, ม.มู.12/113.

"สัตว์นรกดำรงอยู่ในนรกเพราะบาปกรรม และยังไม่ตายตราบเท่าที่บาปกรรมยังไม่สิ้นไป บาปกรรมเป็นปัจจัยให้สัตว์นรกดำรงอยู่ได้ เพราะเหตุนั้น บาปกรรมจึงเป็นอาหารของสัตว์นรกนั้น จัดอยู่ในประเภทอาหารปัจจัย"[96]

การนำเสนอเรื่องอาหารของสัตว์นรกในคัมภีร์โลกศาสตร์ ซึ่งได้แนวความคิดโดยตรงมาจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถา จึงเป็นการนำทฤษฎีนั้นมาแล้วนำข้อความอื่นมาเชื่อมต่ออีก เพื่อให้พิสดารยิ่งขึ้น โดยมีสาระสำคัญดังกล่าวนั้น

<u>ความหมาย ประเภท และลักษณะของสวรรค์</u>

คัมภีร์พระไตรปิฎกและอรรถกถาไม่ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า "สัคค-สวรรค์" ไว้เลย ในคัมภีร์โลกศาสตร์จึงไม่ปรากฏข้อความที่ว่าด้วยความหมายของสวรรค์ คงมีการวิเคราะห์เฉพาะคำว่า "เทวะ" หรือ "เทวดา" ซึ่งเป็นประชากรสวรรค์เท่านั้น โดยอ้างคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา[97]

"...ชื่อว่า เทวะ เพราะเล่นด้วยกามคุณ 5 หรือฤทธิ์วิเศษนานาชนิด เล่นด้วยอานุภาพของตน มีความรุ่งเรืองสว่างไสวดำเนินไปในอากาศ เป็นผู้ที่มนุษย์ยึดถือเอาว่าเป็นที่พึ่ง ควรแก่การสรรเสริญ ชื่อว่า เทวะ เพราะเพลิดเพลินเล่นด้วยกามคุณหรืออยู่ในกามคุณ เป็นผู้รุ่งเรืองด้วยอานุภาพแห่งบุญที่กระทำไว้ จะไปในที่ไหนก็งดงามมีความโดดเด่น จะปรารถนาสิ่งใดก็ได้สมดังปรารถนาทุกประการ..."[98]

---

[96]มหามกุฏราชวิทยาลัย, <u>พระสูตรและอรรถกถา แปล: สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาเอกนิทเทส</u>, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, 2526), หน้า 181-182.

[97]มหามกุฏราชวิทยาลัย, <u>พระอภิธรรมปิฎกและอรรถกถา แปล: สัมโมหวิโนทนีอรรถกถาธัมมหทยวิภังค์</u>, (กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์, 2527), หน้า 1031. <u>พระสูตรและอรรถกถา แปล: ปปัญจสูทนี อรรถกถามูลปริยายสูตร</u>, หน้า 79-80. <u>ปรมัตถทีปนี อรรถกถาปฐมปีฐวิมาน</u>, หน้า 27-28.

[98]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 131-132.

ส่วนลักษณะและประเภทของสวรรค์ เป็นการนำเสนอข้อความจากคัมภีร์พระไตรปิฎก[99] ผสมผสานกับข้อความจากคัมภีร์อรรถกถา [100] และข้อความจากคัมภีร์ฎีกา[101] โดยการจัดลำดับข้อความแบบผสมผสาน ทำให้เนื้อหามีความวิจิตรมากขึ้น

"...เทพชื่อว่า นิมมานรตี เพราะในเวลาที่พึงใจในโภคะ(สิ่งของเครื่องอุปโภคบริโภค)เกินกว่าที่บุญกรรมจัดไว้ให้ตามปกติ ก็นิรมิตเอาตามที่ชอบใจแล้วยินดี..."

"...อรรถกถาวิภังคปกรณ์และมูลปริยายสูตร และฎีกาสมจิตตสูตรว่า เทพชื่อว่าสุภกิณหะ เพราะเรี่ยรายกำจายด้วยรัศมีอันงามเจิดจ้า ประกอบด้วยสิริเสมอเหมือนก้อนทองอันสุกสว่างที่ตั้งไว้ในหีบทอง..."[102]

"...ที่เป็นภูเขายุคนธรทางทิศอุดร มีบุรีชื่อ *เวสสวณา* ท้าวเวสสวัณ(เวสสุวัณ)มหาราช ประทับอยู่ประจำในบุรีนั้น แผ่เทวอาณาไปจนตลอดจักรวาฬทิศอุดร ท้าวเธอเป็นอธิบดีของพวกยักษ์ในบุรีของท้าวเวสสวัณมหาราชนั้น มีของบริโภคพร้อมมูล เพราะเหตุนั้น บุรีนั้นจึงชื่อว่าอาลมันทา..."[103]

---

[99]ธัมมหทยวิภังค์ ภูมมันตรวาระ,อุปปาทกัมมอายุปมาณวาระ,อภิ.วิ.35/1102-1107 อุโปสถสูตร,อง.ติก.20/510.มหานิทานสูตร,ที.ม.10/65-66.

[100]มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎกวิภังค์และอรรถกถา แปล:สัมโมหวิโนทนี อรรถกถาธัมมหทยวิภังค์,หน้า 1031-1036.

[101]อภิธมฺมตฺถสงฺคหปาลิยา สห อภิธมฺมตฺถวิภาวินี นาม อภิธมฺมตฺถสงฺคหฎีกา,พิมพ์ครั้งที่ 7 จำนวน 1,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2531),หน้า 139-148.

[102]กรมศิลปากร,จักกวาฬทีปนี, หน้า 136-138.

[103]กรมศิลปากร,โลกบัญญัติ,หน้า 38. ท้าวเวสสวัณนี้ ในคัมภีร์ไตรเพทว่า "เป็นอธิบดี(เป็นหัวหน้า)ของพวกอสูร พวกรากษสและภูตผี มีนามที่เรียกกันอยู่หลายท เช่น *ธนบดี, ธเนศวร อิจฉาวสุ,ยักษราช,มยุราช,รากเษนทร์,เบาลัสตย์,กุเวร* (กุเวร-เป็นชื่อที่ปรากฏในมหาสมัยสูตร ที.ม.10/241-242.เป็นเทพใหญ่แห่งทิศอุดรหรือทิศเหนือ เป็นอธิบดีของพวกยักษ์)".ดูรายละเอียดในพระยาสัจจาภิรมย์,เทวกำเนิด,(กรุงเทพมหานคร:เสริมวิทย์บรรณาคาร,2516),หน้า 83-89.

ประเภทของสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ แบ่งเป็น 26 ชั้น โดยแยกเป็นสวรรค์กามาวจร 6 ชั้น รูปาวจร 16 ชั้น และอรูปาวจร 4 ชั้น เหมือนกับในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผิดกันแต่ว่าคัมภีร์โลกศาสตร์ได้มีการพรรณนาลักษณะของสวรรค์ไว้อย่างงดงาม ด้วยจุดประสงค์ที่จะให้เกิดความชื่นชมเลื่อมใสของสาธุชนเป็นที่ตั้ง ดังที่ท่านผู้รจนาได้ตั้งเอาไว้นั่นเอง

<u>ที่ตั้งของสวรรค์</u>

คัมภีร์พระไตรปิฎก แม้จะแสดงโดยนัยว่า สวรรค์ตั้งอยู่สูงเหนือแผ่นดินใหญ่นี้ขึ้นไป นรกอยู่ใต้แผ่นดินใหญ่นี้ลงไป แต่ไม่เคยคำนวณออกมาเป็นตัวเลขเลยว่า จากเมืองมนุษย์ขึ้นไปถึงเมืองสวรรค์เป็นระยะทางเท่าไร และจากเมืองมนุษย์ลงไปยังเมืองนรกเป็นระยะทางเท่าไร ส่วนคัมภีร์โลกศาสตร์กำหนดแน่นอนว่าสวรรค์อยู่สูงเหนือแผ่นดินใหญ่นี้ขึ้นไป และคำนวณออกมาเป็นตัวเลขแน่นอน แนวคิดนี้ปรากฏมาก่อนแล้วในหนังสือไตรภูมิพระร่วง

"...แต่แผ่นดินเราอยู่นี้ขึ้นไปเบื้องบนได้ 336,000,000 ผิจะนับด้วยโยชน์ได้ 46,000 โยชน์ ไส้ ว่าเถิงชั้นฟ้าอันชื่อว่าจาตุมหาราชิกาภูมิ อันตั้งอยู่เหนือจอมเขายุคันธรฝ่ายตระวันตกตระวันออกก็มี..."[104]

และคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งรจนาขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 20 (พ.ศ.2086) ได้เสนอแนวคิดลักษณะเดียวกันนี้อย่างพิสดาร

"...จากมนุสสภูมิถึงชั้นจาตุมหาราชิก เป็นระยะทาง 42,000 โยชน์ (ไตรภูมิว่า 46,000 โยชน์) จากชั้นจาตุมหาราชิกถึงชั้นดาวดึงส์ก็เหมือนกัน จากชั้นดาวดึงส์ถึงชั้นยามะ เป็นระยะทาง 434,400 โยชน์ จากชั้นยามะถึงชั้นดุสิต เป็นระยะทาง 784,800 โยชน์ จากชั้นดุสิตถึงชั้นนิมมานรดี เป็นระยะทาง 1,135,200 โยชน์ จากชั้นนิมมานรดีถึงชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เป็นระยะทาง 1,485,600 โยชน์..."[105]

---

[104]กรมศิลปากร, <u>ไตรภูมิพระร่วงของพระญาลิไทย</u>, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา, 2509), หน้า 203.

[105]กรมศิลปากร, <u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 213-214. <u>โลกทีปกสาร</u>, หน้า 192-193.

<u>อายุของเทวดา</u>

คัมภีร์โลกศาสตร์แสดงกำหนดอายุของพวกเทวดาตามนัยที่ปรากฏแล้วในคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์อรรถกถานั่นเอง แต่มีความแตกต่างกันเล็กน้อยในด้านการใช้ศัพท์เรียกกำหนดเวลา กำหนดอายุของพวกเทวดานี้ ถ้าคำนวณออกมาเป็นตัวเลขในภาษามนุษย์จริง ๆ แล้ว ไม่สามารถกระทำได้ เพราะมันล่วงวิสัยแห่งการคำนวณของมนุษย์ แต่ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกนั้น เป็นศัพท์บัญญัติที่พระอริยะเจ้าทั้งหลายตั้งขึ้น เพื่อให้สามารถสื่อความหมายเข้าใจกันกับมนุษย์ปุถุชนทั้งหลาย

500	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก
1,000	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นดาวดึงส์
2,000	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นยามะ
4,000	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นดุสิต
8,000	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นนิมมานรดี
16,000	ปีทิพย์	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี
เศษ 1 ส่วน 3	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นพรหมปาริสัชชะ
เศษ 1 ส่วน 2	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นพรหมปุโรหิตะ
1	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นมหาพรหมะ
2	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปริตตาภะ
4	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอัปปมาณาภะ
8	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอาภัสสระ
16	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นปริตตสุภะ
32	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอัปปมาณสุภะ
64	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุภกิณหะ
500	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นเวหัปผละ
500	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอสัญญสัตว์
1,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอวิหะ
2,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอตัปปะ
4,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุทัสสะ

8,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นสุทัสสี
16,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอกนิฏฐะ
20,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอากาสานัญจายตนะ
40,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นวิญญาณัญจายตนะ
60,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นอากิญจัญญายตนะ
84,000	กัป	เป็นกำหนดอายุ	ของเทวดาชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ[106]

<u>อาหารของเทวดา</u>

คัมภีร์โลกศาสตร์นำเสนอข้อมูลอิงอาศัยอรรถกถา[107] ที่กล่าวว่า *อาหารของพวกเทวดากามาวจรตั้งแต่พวกเทวดาที่อาศัยอยู่ตามพื้น (ภุมมัฏฐเทวดา) จนถึงเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี เป็นอาหารประเภท"กวฬิงกาหาหาร"* คืออาหารที่ต้องทำให้เป็นคำแล้วกลืนกิน

> "...อาหารของเหล่าภุมมเทวดา ละเอียดกว่าพระกระยาหารของพระเจ้าจักรพรรดิ อาหารของเหล่าเทวดาชั้นจาตุมหาราชิก ละเอียดกว่าอาหารของเหล่าภุมมเทวดา..."[108]

สำหรับอาหารของเหล่าเทวดาชั้นรูปาวจรและอรูปาวจรนั้น คัมภีร์โลกศาสตร์ไม่ได้นำเสนอไว้ ในขณะที่คัมภีร์อรรถกถามีการเชื่อมโยงทฤษฎีอาหาร 4[109] กับทฤษฎีฌาน 8[110] แล้วกล่าว

---

[106]กรมศิลปากร,<u>จักกวาฬทีปนี</u>,หน้า 198-199. <u>โลกบัญญัติ</u>,หน้า 66-68.

[107]มหามกุฏราชวิทยาลัย,<u>พระสูตรและอรรถกถา</u> <u>แปล:ปปัญจสูทนี</u> <u>อรรถกถาสัมมาทิฏฐิสูตร</u>,หน้า 562-573.

[108]กรมศิลปากร,<u>จักกวาฬทีปนี</u>, หน้า 209.

[109]สัมมาทิฏฐิสูตร, ม.มู.12/113.

[110]สัลเลขสูตร, ม.มู.12/102.

อาหารของพวกเทวดารูปาวจรและอรูปาวจร คือ *รูปฌานและอรูปฌาน* นั่นเอง[111] โดยอยู่ในฐานะ *อาหารปัจจัย* จัดอยู่ในประเภท*มโนสัญเจตนาหาร* เพราะเทวดาพวกนี้ เมื่อครั้งเป็นมนุษย์ พากันเข้าฌานแล้วตายลงในขณะที่ยังอยู่ในฌานนั่นเอง มาเกิดเป็นเทวดาในรูปาวจรภูมิบ้าง อรูปาวจรภูมิบ้าง

> "...สัตว์เหล่านี้ เจริญฌานใดแล้วเกิด ฌานนั้นก็เป็นปัจจัย(อาหาร)แก่สัตว์เหล่านั้น เหมือนลูกศรที่ยิงไปด้วยกำลังแห่งสายธนู กำลังสายธนู มีกำลังเพียงใด ก็ไปได้เพียงนั้น ฉันใด กำลังฌานปัจจัยมีกำลังเพียงใด ก็สถิตอยู่ได้เพียงนั้น..."[112]

<u>บทสรุป</u>

เรื่องนรกและสวรรค์มีอิทธิพลต่อระบบของสังคมไทยมากทั้งทางด้านจิตรกรรม วรรณกรรม และพิธีกรรม โดยเฉพาะด้านจิตรกรรมฝาผนังตามปูชนียสถาน มีการแสดงภาพของนรกไว้อย่างน่ากลัวและแสดงภาพของสวรรค์ไว้อย่างน่าเพลิดเพลิน น่าชื่นชม จนทำให้เกิดคิดว่า ชีวิตนี้ นรกคือสิ่งที่น่ากลัวที่สุด ทำชั่วต้องไปตกนรก สวรรค์คือสิ่งที่น่าปรารถนามากที่สุด ทำดีต้องไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์

คัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นหลักฐานสำคัญสูงสุดทางพระพุทธศาสนา มีข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์มาก ทั้งในด้านลักษณะและประเภท พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสถึงนรกและสวรรค์ทุกครั้งที่ทรงสรุปข้อสนทนาของพระองค์ เป็นการแสดงบทลงโทษปรามไม่ให้บุคคลทำความชั่ว และแสดงให้เห็นคุณของการทำความดี และเมื่อประทับอยู่ในโอกาสอันควร พระพุทธเจ้าจะตรัสพรรณนาลักษณะของนรกและสวรรค์ไว้อย่างพิสดารเห็นเป็นจริงเป็นจังให้ภาพของนรกและสวรรค์อย่างชัดเจน เพราะพระพุทธองค์ทรงประจักษ์ชัดเรื่องนรกและสวรรค์ด้วยพระองค์ด้วยกำลังพระพุทธญาณ ในทรรศนะของพระพุทธเจ้า นรกและสวรรค์จึงไม่ใช่ปัญหาที่บุคคลจะมาถกเถียงว่า *มีจริงหรือไม่มีจริง ? ตั้งอยู่*

---

[111]พระพุทธเจ้า เมื่อครั้งตรัสถึงสภาพของโลกและสิ่งที่มีชีวิตในยุคต้นกัปแก่วาเสฏฐะและภารทวาชะ พระองค์ตรัสถึงอาหารของพวกพรหมไว้ว่า "ดูก่อนวาเสฏฐะและภารทวาชะ ในอดีตกาลนานมาแล้ว มีอยู่ยุคหนึ่งที่โลกพินาศ ขณะที่โลกกำลังตกอยู่ในความพินาศนั้น โดยมาก เหล่าสัตว์ตายแล้วไปเกิดเป็นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จแล้วทางใจ *มีปีติเป็นอาหาร*...". **ดูรายละเอียดใน** อัคคัญญสูตร,ที.ปา.11/56-66.

[112]มหามกุฏราชวิทยาลัย, <u>พระสูตรและอรรถกถา แปล:สัทธัมมปกาสินี อรรถกถาเอกนิทเทส</u>,หน้า 180-181.

ที่ไหน ? และมีลักษณะอย่างไร ? แต่นรกและสวรรค์เป็นสิ่งที่บุคคลต้องคำนึงอยู่เสมอว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่ไปตกนรก ทำอย่างไรจึงจะได้ไปเกิดในสวรรค์ และทำอย่างไรจึงจะทำให้ตัวเองพ้นไปจากนรกและสวรรค์อย่างเด็ดขาด พุทธทรรศนะเช่นนี้ เท่ากับเป็นการยืนยันว่า นรกและสวรรค์มีอยู่จริงอย่างแน่นอน ถ้าบุคคลใดยังมีความสงสัยในเรื่องนี้ ชื่อว่า ตกอยู่ในฝ่ายมิจฉาทิฏฐิ

จากพุทธฎีกานี้ ทำให้พระอรรถกถาจารย์ พระฎีกาจารย์ พระอนุฎีกาจารย์ และมหาบัณฑิตทั้งหลายในยุคต่อมาได้นำเรื่องนรกและสวรรค์มาขยายความเพิ่มเติมอีก จะเห็นว่า ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์ในคัมภีร์ยุคต่อมานั้น มีความชัดเจนแน่นอน นรกอยู่ใต้พื้นดินนี้[113] สวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นดินนี้ขึ้นไป[114]

เรื่องนรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมีมากก็จริง แต่ไม่ได้กล่าวชัดเจนว่านรกและสวรรค์อยู่ที่ไหน อยู่ห่างจากโลกมนุษย์นี้เป็นระยะทางเท่าไร ในขณะที่คัมภีร์ชั้นรองคืออรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสกำหนดแน่นอน โดยเฉพาะคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่ผู้รจนามุ่งเสนอแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์โดยเฉพาะ ที่สำคัญคือ เป็นคัมภีร์ที่รจนาขึ้นในยุคที่มีการอธิบายความเรื่องนรกและสวรรค์ไว้อย่างพิสดารแล้ว เนื้อหาของคัมภีร์จึงเป็นการนำเสนอเรื่องนรกและสวรรค์โดยการอ้างข้อความจากคัมภีร์พระไตรปิฎกและคัมภีร์ชั้นรองนานาชนิด จนทำให้เรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์มีความสมบูรณ์ที่สุด ให้แนวคิดแก่ผู้ศึกษาอย่างชัดเจนที่สุด โดยที่ไม่ต้องให้มีคำถามตามมาอีกว่า *นรกคืออะไร ? สวรรค์คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? และตั้งอยู่ที่ไหน ?*

ความพิสดารของเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ ทำให้ผู้ศึกษาได้แนวคิดชัดเจนในเรื่อง แต่ก็ยังมีความสงสัยในบางประเด็นว่า นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดในลัทธิอื่นหรือไม่ ?

ถ้าพิจารณาอย่างถี่ถ้วนจะเห็นว่า คัมภีร์โลกศาสตร์ได้เสนอแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์อยู่ในกรอบแห่งคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยตลอด เป็นการประมวลข้อความจากคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา

---

[113]ดูรายละเอียดใน ธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 3,พิมพ์ครั้งที่ 14 จำนวน 10,000 เล่ม, (กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532),หน้า 216.

[114]เรื่องเดียวกัน, หน้า 127.

ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสซึ่งรจนาอธิบายข้อความในเรื่องเดียวกันสืบต่อกันมาเป็นช่วง ๆ เพราะฉะนั้น คัมภีร์โลกศาสตร์จึงไม่ได้รับแนวคิดหรืออิทธิพลจากลัทธิอื่นโดยตรง แต่รับมาโดยทางอ้อม

พระพุทธโฆษาจารย์แห่งอินเดีย ซึ่งเป็นพระอรรถกถาจารย์คนสำคัญ รจนาคัมภีร์อรรถกถาที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์โดยเฉพาะ ท่านเกิดในตระกูลพราหมณ์ ภูมิปัญญาเดิมของท่านเคยศึกษาคัมภีร์ไตรเพท *(ฤคเวท, ยชุรเวท,สามเวท)* จนแตกฉาน คัมภีร์ไตรเพทเป็นคัมภีร์สำคัญของศาสนาพราหมณ์(ศาสนาฮินดูในปัจจุบัน) มีข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์มาก จึงเป็นไปได้ที่พระพุทธโฆษาจารย์จะนำแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์ไตรเพทมาพรรณนาไว้ในคัมภีร์อรรถกถาที่ท่านรจนาขึ้น ข้อความที่ท่านรจนาอธิบายข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎก จึงมีแนวคิดของลัทธิพราหมณ์รวมอยู่ด้วย คัมภีร์โลกศาสตร์มีเนื้อหาส่วนมากที่ประมวลมาจากคัมภีร์อรรถกถา จึงได้รับอิทธิพลจากลัทธิอื่นในลักษณะอย่างนี้

ข้อความสังเกตประการหนึ่งคือ คัมภีร์โลกศาสตร์รจนาขึ้นประมาณพุทธศตวรรษที่ 20 ก่อนหน้านี้ในพุทธศตวรรษที่ 18 พระญาลิไทย พระมหากษัตริย์แห่งกรุงสุโขทัย ได้รจนาหนังสือไตรภูมิพระร่วง ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ ผู้รจนารับแนวคิดมาจากคัมภีร์พระพุทธศาสนาเหมือนกัน แต่เป็นของนิกายมหายานส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นของนิกายหินยานหรือเถรวาท

"...ภายหลังเกิดมีพุทธศาสนานิกายมหายาน คือพุทธศาสนาที่ถือกันในประเทศธิเบต จีน และญี่ปุ่น เกิดมีคตินิยมนับถือพระโพธิสัตว์ คือผู้ซึ่งต่อไปจะได้ตรัสเป็นพระพุทธเจ้า พระโพธิสัตว์ของนิกายมหายาน แม้ถึงคราวที่จะได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าก็ยังรออยู่ไม่ตรัส ด้วยสงสารหมู่สัตว์ที่ต้องตกอยู่ในห้วงบาปหนา ต้องการอยู่เป็นพระโพธิสัตว์ก่อน เพื่อสั่งสอนแนะนำหมู่สัตว์ให้พ้นจากบาปกรรมและนรกมาก ๆ เสียก่อน เหตุนั้นจึงเกิดคติว่า พระโพธิสัตว์จะต้องเป็นผู้รู้เรื่องโลกด้วย จะได้เป็นความรู้เครื่องช่วยสัตว์ให้พ้นทุกข์ได้ง่าย เพราะฉะนั้น หนังสือทำนองเรื่องไตรภูมิซึ่งกล่าวถึงเรื่องนรกเรื่องสวรรค์อันมนุษย์ต้องไปเกิดเพราะด้วยบาปบุญคุณโทษที่ตนทำไว้ มนุษย์จะได้ไม่ทำบาปเพราะกลัวตกนรก และพยายามทำบุญกุศล เพราะอยากจะได้ขึ้นสวรรค์อันมีความสุขสบายที่เปรียบไม่ได้ หนังสือชนิดที่กล่าวนี้มีอยู่ทางพุทธศาสนาฝ่ายมหายานเป็นจำนวนมาก..."[115]

---

[115]เสฐียรโกเศศ, <u>เล่าเรื่องในไตรภูมิ</u>, หน้า 17-69.

หนังสือไตรภูมิพระร่วงรับแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์มาจากคัมภีร์ฝ่ายมหายาน ก็เพื่อต้องการให้คนอ่านเกิดความซาบซึ้งในเรื่องนรกและสวรรค์ จะได้ละความชั่วทำความดี คัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งรจนาขึ้นภายหลังหนังสือไตรภูมิพระร่วง จึงได้รับแนวคิดส่วนหนึ่งมาจากหนังสือไตรภูมิพระร่วงด้วยเช่นกัน

บทที่ 4

นรกและสวรรค์ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน

ทรรศนะขณิกวาทต่อนรกและสวรรค์

แนวคิดเรื่องโลก : โลกคืออะไร ?

การมองโลกของทรรศนะขณิกวาทนี้ เป็นไปในลักษณะที่เน้นปัจจุบันมาก คำว่า *โลก* คือสิ่งที่แตกได้ไม่คงอยู่ถาวรตลอดไป เป็นสิ่งที่ชำรุดหรือแตกได้

> "...โลกคือสิ่งที่ต้องแตกแน่โดยธรรมชาติ แต่คนเราเดี๋ยวนี้ เราเองยังรู้สึกว่า แหมโลกนี้มันช่างใหญ่โต แน่นหนาแข็งแรงมั่นคงถาวรเสียจริง ๆ นี่เราจะเป็นคนโง่หรือฉลาด คิดดู ในภาษาบาลีหรือภาษาธรรมนี่ คำว่าโลก แปลว่าต้องแตกแน่ ส่วนเราไม่รู้สึกว่าโลกเป็นของแตกแน่ กลับรู้สึกว่าเป็นโลกที่ถาวรที่ได้ตามต้องการอยู่เรื่อยไป..."[1]

ไม่ว่าจะเป็นโลกมนุษย์ โลกนรก โลกสวรรค์ เทวโลก มารโลก พรหมโลก ก็ล้วนต้องแตกแน่ ไม่มีโลกไหนคงอยู่ได้ถาวร[2] โลกโดยองค์รวมแบ่งเป็น 3 ประเภท คือ

1. *โอกาสโลก* โลกที่มันกินเนื้อที่ สิ่งใดที่มันเป็นของกินเนื้อที่ อันนั้นเรียกว่า โอกาสโลก ลักษณะอย่างนี้คือแผ่นดินนั่นเอง แผ่นดินที่ประกอบด้วยพื้นที่ทั้งหลาย มันเป็นเพียงของแข็งอันหนึ่งที่กินเนื้อที่ออกไปเท่านั้น โลกอย่างนี้คือวัตถุล้วน ไม่เล็งถึงจิตใจเลย

2. *สัตวโลก* โลกคือหมู่สัตว์ เป็นโลกกิเลส คือโลกแห่งความรู้สึกในจิตใจที่เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ถือเอาตามตัวหนังสือ คำว่า *สัตต* หรือ *สัตว* แปลว่า เกี่ยวข้อง สัตวโลกคือโลกแห่งการเกี่ยวข้อง สิ่งเกี่ยวข้องนั้นคือกิเลส สัตวโลกคือโลกของสิ่งที่มีกิเลส หมายถึงมนุษย์ เทวดา พรหม และสัตว์ทั้งหลาย

---

[1]พุทธทาส ภิกขุ,<u>สันทัสเสตัพพธรรม</u>,(กรุงเทพมหานคร:ธรรมทานมูลนิธิ,2525),หน้า 142.

[2]เรื่องเดียวกัน, หน้า 143.

3. *สังขารโลก* โลกคืออาการที่มันปรุงแต่งไม่หยุด คำว่า *สังขาร* แปลว่าปรุงแต่งเรื่อยไป ปรุงแต่งจากสิ่งนั้นให้เกิดสิ่งนี้ จากสิ่งนี้ให้เกิดสิ่งโน้น ปรุงแต่งเรื่อยไปเป็นลูกโซ่อย่างนี้[3]

จุดที่ทรรศนะขณิกวาทนี้เน้นมากที่สุด คือโลกภายในของมนุษย์แต่ละคนนั่นเอง เพราะถือว่าโลกภายในตัวมนุษย์ที่เกิดจากการที่อายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันนั้น เป็นโลกที่แท้จริง โลกอื่นทั้งหมดจะมีความหมายขึ้นมาได้ เพราะมีการกระทบ(ผัสสะ)กันระหว่างอายตนะทั้ง 2 นี้แล้วเกิดปรากฏการณ์[4]

"...ที่พูดว่า โลกนรก โลกสัตว์ดิรัจฉาน เทวโลก มารโลก ก็ไม่ใช่เล็งถึงตัวโลก แต่แสดงถึงหมู่สัตว์ที่มีความรู้สึกคิดนึกเหมือนกับสัตว์นรก เดรัจฉานหรือเทวดา พรหม มันกลายเป็นเล็งถึงระดับจิตของสัตว์เหล่านั้นไป ไม่เล็งถึงก้อนวัตถุ แท้ที่จริงแล้ว โลกนี้ไม่มีอะไรนอกจากปรากฏการณ์ คำว่าปรากฏการณ์นี้ คือที่มากระทบทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง และทางจิตใจ โลกข้างนอกคือ ปรากฏการณ์ที่เราเห็นด้วยตา ได้ยินทางหู ได้กลิ่นทางจมูก ได้ลิ้มทางลิ้น ได้สัมผัสทางกายและได้รับรู้ทางจิตใจ โลกข้างในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ โลกที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาจึงหมายถึงเรื่องภายในตัวของมนุษย์ทั้งนั้น พระพุทธเจ้าทรงแสดงโลก เหตุให้โลกเกิด ความดับแห่งโลก ทางให้ถึงความดับแห่งโลกอยู่ในร่างกายที่ยาววาหนึ่ง ซึ่งยังมีสัญญา และใจ..."[5]

---

[3]พุทธทาส ภิกขุ,<u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>,(กรุงเทพมหานคร:สวนอุศมมูลนิธิ,2518), หน้า 276-278.

[4]เรื่องเดียวกัน, หน้า 250.

[5]พุทธทาส ภิกขุ,<u>สันทัสเสตัพพธรรม</u>, หน้า 151-152,154.

ภพ-ภูมิ-ชาติ-ปรโลกคืออะไร ?

ทรรศนะขณิวาทจะเน้นเฉพาะปรากฏการณ์ที่เป็นอยู่ในปัจจุบันและที่จะเกิดในโอกาสข้างในปัจจุบันชาตินี้เท่านั้น โดยถือว่าที่ว่าภพนี้หรือภพอื่น มันมีความหมายว่า ภพนี้คือภพในปัจจุบันที่กำลังรู้สึกอยู่ ภพอื่นคือภพที่จะรู้สึกข้างหน้าหลังจากนี้ไป อีกกี่นาที กี่ชั่วโมง กี่วันก็ตาม นี้เรียกว่าภพอื่น[6]

> "...เมื่อมีกามลาภะการได้ซึ่งกาม ต่อไปก็มีการโภคะ การบริโภคกามนั้น เมื่อมีการบริโภคแล้วมันก็ต้องมีความรู้สึกต่อไป เช่น กามตัณหา จากกามตัณหาก็เป็นกามุปาทาน ความยึดมั่นถือมั่นในฐานะที่เป็นกาม เมื่อมีกามุปาทานอย่างนี้อยู่ในใจ เมื่อนั้นภาวะอันนั้นก็เป็นกามภพของบุคคลนั้น คือบุคคลนั้นในเวลานั้น เขาอยู่ในกามภพ ตั้งอยู่ในกามภพ หรือเป็นอยู่อย่างกามภพ เขาได้มีภพอันหนึ่งขึ้นมาเป็นกามภพ จนกว่าความรู้สึกอันนั้นจะหายไป จะเปลี่ยนเป็นเรื่องอื่น บางเวลาจะเป็นกามภพมาอีกรูปใหม่ อารมณ์อื่นก็เป็นกามภพได้ อยู่ในกามภพหรือจะเปลี่ยนเป็นรูปภพ อรูปภพบ้างก็ได้ แต่ถ้าวิสัยคนธรรมดาสามัญแล้ว ก็จะซ้ำซากกันอยู่แต่ในลักษณะกามภพ..."[7]

กามภพเป็นผลสุดท้ายของ *กามธาตุ* ความเป็นอย่างนั้นจะเรียกว่าเป็นกามาวจรภพหรือกามาวจรภูมิก็ได้ ถ้าหมายถึงชั้นหรือลำดับก็เรียกว่า *กามาวจรภูมิ* คือจิตที่กำลังอยู่ในระดับกาม ถ้าหมายถึงความเป็นเช่นนั้นก็เรียกว่า *กามาวจรภพ* คือจิตที่เป็นจิตที่วุ่นอยู่แต่ในเรื่องกาม ถ้าเป็นเรื่องรูปไม่เกี่ยวกับเรื่องกามก็เรียกว่า *รูปาวจรภูมิ-รูปาวจรภพ* จิตที่อยู่ในรูปาวจรภูมิก็คือจิตนี้ไม่ตกลงไปในกาม จิตนี้ไปเกี่ยวข้องพัวพันอยู่กับสิ่งที่เป็นรูปล้วน ๆ แม้ในอรูป ที่ว่าจิตเอาสิ่งที่ไม่มีรูปเท่านั้นมาเป็นอารมณ์ ยึดเอาอรูปธาตุมาเป็นอารมณ์ ก็เกิดสัญญาคือความจำหมาย เกิดสังกัปปะ ความกำหนดหมายขึ้นมา จนในที่สุดก็มาหลงใหลอยู่ในสิ่งที่ไม่มีรูปนั้น จิตอย่างนี้เรียกว่า

---

[6]พุทธทาส ภิกขุ, <u>สันทัสเสตัพพธรรม</u>, หน้า 199.

[7]พุทธทาส ภิกขุ, <u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>, หน้า 153.

เป็นอรูปาวจรภูมิ เป็นการเปลี่ยนอารมณ์จากกามไปเป็นรูป จากรูปไปเป็นอรูป ภาวะอย่างนี้ย่อมมีได้แม้ในที่นี้และเดี๋ยวนี้[8]

คำว่า *ชาติ* ความเกิดนั้นมี 2 ความหมาย ขณิกวาทถือว่า การเกิดและการตายของมนุษย์มี 2 อย่าง คือ การเกิดและตายทางร่างกาย(รูปธรรม)และการเกิด-ตายทางจิตใจชาติของร่างกายประมาณ 100 ปีก็เข้าโลง ส่วนชาติทางวิญญาณที่เป็นนามธรรมนี้ บางที 2 นาที 3 นาทีตายแล้วเกิดอีก บางทีก็ชั่วโมงหนึ่งเป็นอย่างมาก เกิดอีกตายอีก[9] ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตจึงควรมองดูที่การเกิด-ตายทางวิญญาณที่เป็นซ้ำแล้วซ้ำเล่านี้ เพื่อจะได้ปรับปรุงให้เกิดดีตายดีทุกขณะจิต

ส่วน*ปรโลก* เป็นสิ่งที่ยังมองไม่เห็น หากเชื่อว่ามี ย่อมปลอดภัยกว่าเชื่อว่าไม่มี เพราะมันมีแต่ทางจะได้กำไร คือถ้าเชื่อว่ามี ก็จะได้ทำความดีเผื่อเอาไว้มาก ๆ ถ้าโลกหน้า(ปรโลก)มีจริง ก็ได้ทำกำไรไว้เต็มที่ ถ้าไม่มีจริงก็ไม่ขาดทุนอะไร เพราะได้ทำความดีแล้วมันก็ดีแก่ตนเอง แต่คำว่า *โลกหน้า* ไม่ได้มุ่งหมายเพียงว่าหลังจากเข้าโลงแล้วอย่างเดียว คำว่า *โลกหน้าหรือปรโลกนี้* เป็นโลกทางวิญญาณคือโลกทางจิตใจหลังจากที่เป็นอยู่ในปัจจุบันนี้แล้วถือเป็นโลกหน้าหมด แต่เรื่องความเชื่อนั้น เชื่อว่าโลกหน้ามีดีกว่าเชื่อว่าไม่มี เพราะมันเห็นอยู่จริง ๆ ว่ามันมีเพราะว่ามันมีอดีต อนาคต ปัจจุบันที่เห็นอยู่[10]

<u>นรกและสวรรค์เกิดดับที่อายตนะคือนรกและสวรรค์ที่แท้จริง</u>

ขณิกวาทเห็นว่า นรกและสวรรค์ชนิดอื่นที่เข้าใจกันว่า จะไปได้หลังตายนั้น อยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้ได้ เป็นเรื่องที่ไกลเกินไป จึงไม่ควรเอาใจใส่มากนัก นรกและสวรรค์ในความหมายอีกอย่างหนึ่งซึ่งอยู่ที่นี้ จะเห็นได้ชัดอยู่นี้ซึ่งเป็นสิ่งที่จริงกว่า การไปสนใจนรกและสวรรค์ข้างหน้าซึ่ง

---

[8]พุทธทาส ภิกขุ,<u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>, หน้า 153.

[9]พุทธทาส ภิกขุ,<u>สันทัสเสตัพพธรรม,</u> หน้า 199.

[10]เรื่องเดียวกัน, หน้า 314.

อยู่ที่ไหนไม่มีใครรู้ ก็จะกลายเป็นเรื่องงมงายอยู่เรื่อย ไม่มีโอกาสรู้สิ่งที่เรียกว่านรกและสวรรค์ได้[11] เรื่องดีเรื่องไม่ดีนี้ เป็นเรื่องของมนุษย์บัญญัติขึ้นตามความรู้สึก หรือความต้องการของตนส่วนธรรมชาตินั้นมีแต่ว่าถ้าลองกระทำลงไปอย่างนี้ ผลก็จะต้องเกิดออกมาอย่างนี้ ก็เลยมีเรื่องที่ดีไม่ดีขึ้น แล้วจะมีนรกและสวรรค์ขึ้นตามมาทันทีเหมือนกัน นรกและสวรรค์อยู่ที่การปรุงแต่งของมนุษย์

"...ที่ไม่ดีไม่ชอบและเป็นทุกข์นั้น เป็นนรกขึ้นมาทันทีและเห็นได้ชัดเจน เห็นได้ง่าย หรือเห็นได้ประจักษ์เลย ถ้าเป็นเรื่องที่ดีทำให้สบายใจก็เป็นสวรรค์ขึ้นมา สวรรค์หรือนรกก็ตาม เรามองเห็นชัดในความคิดที่ปรุงแต่งขึ้นมา จากการที่ตาเห็นรูปบ้าง จากการที่หูได้ยินเสียงบ้าง จมูกได้ดมกลิ่นบ้าง ลิ้นได้ลิ้มรสบ้าง ผิวหนังได้สัมผัสผิวหนังบ้าง แล้วใจก็เอาไปคิดปรุง..."[12]

นรกและสวรรค์เป็นภาวะที่เป็นไปทุกขณะจิต เมื่อกล่าวโดยใจความย่อก็คือว่า วันหนึ่ง ๆ ความเป็นไปในทางจิตนั้น ย่อมมีการปรุงแต่งเป็นนรกเป็นสวรรค์ขึ้นมาได้ ในขณะเดียวกัน นรกและสวรรค์ย่อมดับสลายไปเพราะความไม่ยึดมั่นถือมั่นในขณะที่เกิดการรับรู้ทางอายตนนี่เอง ขณิกวาทมองเฉพาะเหตุการณ์ที่ดีและไม่ดีที่เป็นไปในทุกขณะจิตซึ่งเกิดจากการกระทบกันระหว่างอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกแล้วมีการปรุงแต่งตามกระแสกิเลส

"...เห็นรูปแล้วก็เลิกกันไป แม้จะรู้ว่ารูปอะไร หรือกระทั่งรู้ว่าสวยไม่สวยด้วยซ้ำ แล้วก็เลิกกันไป ความคิดไม่ได้มากไปกว่านั้น... พอรู้ว่ามันเป็นอะไรหรือว่าภาพอะไรแล้วก็เลิกกันไป การเห็นหยุดเสีย เพียงเท่านี้ก็ไม่เกิดนรกหรือเป็นสวรรค์ขึ้นมา ในกรณีที่เห็นรูปคราวอื่น หรือมันมีอะไรผิดธรรมดาไป เราไปมีการปรุงแต่งในทางจิตที่เป็นกิเลสจนเกิดตัณหา อุปาทานอะไรอยู่อย่างนี้ ก็เป็นทุกข์หรือเป็นนรกไป เรียกว่า เป็นทุกข์หรือตกนรกเพราะการเห็นรูป

---

[11]พุทธทาส ภิกขุ,ปรมัตถสภาวธรรม, หน้า 108-109.

[12]เรื่องเดียวกัน, หน้า 110-111.

นั้น ทำให้เกิดเป็นทุกข์ที่เรียกว่าตกนรกก็ได้..."[13]

<u>อวิชชาเป็นปฐมเหตุแห่งนรก</u>

<u>วิชชาเป็นปฐมเหตุแห่งสวรรค์</u>

นรกเกิดได้เพราะมีอวิชชาธาตุในขณะที่มีสังขารธาตุ(ประจวบกัน) ในขณะที่มีสังขารธาตุหรือสังขารขันธ์ปรากฏขึ้นนี้ อาจจะอยู่ในรูปของสัญเจตนา(ความจงใจ)ก็ได้ ตัณหา วิตก วิจารก็ได้ รวมเรียกว่า*สังขาร*หมด เมื่อสังขารถูกปรุงไปเป็นฝ่ายอกุศลเป็นกามธาตุ พยาบาทธาตุ และวิหิงสาธาตุ เมื่อสำเร็จตามหน้าที่ของมันแล้ว ก็ทำให้เกิดนรก เปรต เดรัจฉาน อสุรกาย อย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า*อบาย*ซึ่งมีในที่นี้และเดี๋ยวนี้

"...กามธาตุเป็นสังขารธาตุชนิดหนึ่ง แต่อยู่ในรูปที่ทำให้เกิดความรักความต้องการที่ซึ่งเป็นอกุศลธาตุ หมายความว่า ธาตุฝ่ายผิดฝ่ายบาป ฝ่ายที่จะทำให้เกิดทุกข์ กามธาตุให้เกิดกามสัญญา(สำคัญหมายในกาม) เกิดกามสังกัปปะ(ความตรึกนึกไปแต่ในเรื่องกาม) เกิดกามฉันทะ(พอใจหลงไหลในกาม) เกิดกามปริเยสนา(แสวงหากาม) เกิดกามปริฬาหะ(ความเร่าร้อนเพราะอำนาจกาม)ดังที่กล่าวไปแล้ว นี่คือนรกที่นี่..."[14]

สวรรค์เกิดได้จากการที่วิชชาผสมกับสังขารธาตุ ถูกปรุงแต่งไปในฝ่ายกุศล ทำให้เกิดเนกขัมมธาตุ อพยาบาธาตุ อวิหิงสาธาตุ ที่เรียกว่า*กุศลธาตุ* สวรรค์ที่นี้และเดี๋ยวนี้ จะเกิดขึ้นมาเพราะธาตุ 3 อย่างนี้

"...เนกขัมมธาตุก็ดี อพยาบาทธาตุก็ดี อวิหิงสาธาตุก็ดี ที่ท่านเรียกว่าเป็นกุศลธาตุ เมื่อกระทำไปแล้ว มันก็ต้องให้เกิดสวรรค์ สิ่งที่เรียกว่าสวรรค์หรือความสุขความพอใจ จะเป็นสวรรค์

---

[13]พุทธทาส ภิกขุ, <u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>, หน้า 112.

[14]เรื่องเดียวกัน, หน้า 121-122.

อย่างกามาวจรก็ได้ อย่างรูปาวจรก็คือพวกพรหมมีรูปก็ได้ อย่างอรูปาวจรคือพวกพรหมไม่มีรูปก็ได้ นี้ล้วนแต่เรียกว่าเป็นสุคติชั้นสวรรค์ เรื่องพรหมมีรูป พรหมไม่มีรูปนี้ก็ค่อยอธิบายทีหลัง อย่าเพ่อเข้าใจไปเอง ถ้าเข้าใจเอาเองก็ต้องเข้าใจเหมือนที่เขาพูดกัน อยู่ที่โลกไหนก็ไม่รู้ เป็นสัตว์เป็นคนมีรูปร่าง ไม่มีรูปร่างก็มี เป็นพรหมนั้นเป็นพรหมที่ยังไม่ทันจะเห็น อยู่ที่ไหนก็ยังไม่รู้ ถ้ากุศลแสดงตัวออกมา ผลจะเป็นสวรรค์ที่นี่และเดี๋ยวนี้..."[15]

สวรรค์เกิดขึ้นจากการรู้จักผสมธาตุให้ถูกต้อง เป็นสวรรค์ทุกชั้นที่นี่เดี๋ยวนี้โดยผ่านทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ขณะที่เป็นคนอยู่นี้ ถ้าทำสมาธิให้เกิดฌานประเภทรูปฌานก็ยิ่งมีความสุขในรูปฌานที่สูงกว่าสุขแบบชาวบ้านธรรมดา เมื่อทำอรูปฌานคือฌานที่ไม่มีรูปเป็นอารมณ์ ก็ยิ่งจะมีสุขละเอียดยิ่งขึ้นไปอีก ซึ่งแปลว่าจะได้เป็นสวรรค์กามาวจร รูปาวจร หรืออรูปาวจรที่สามารถสร้างเอาได้ในที่นี่เดี๋ยวนี้

<u>อายตนะทำให้เกิดนรกและสวรรค์-โอปปาติกะในเมืองคน</u>

มนุษย์ถูกขังอยู่ในคุกซึ่งเป็นรกปัจจุบัน จิตใจของเขาที่อยู่ในวิสัยแห่งกามาวจรภูมิ ย่อมสามารถนึกถึงกามธาตุมาเป็นอารมณ์แล้วก็ทำกามสัญญา กามสังกัปปะ กามสัมผัส กามเวทนา กามฉันทะ กามปริฬาหะอยู่ในใจเรื่อย ทั้งที่รู้ว่ามันถูกขังอยู่ในคุกซึ่งเปรียบเหมือนนรก นี่คือวิสัยของสัตว์ที่เป็นไปในกาม เมื่อมโนธาตุ(จิต)ยึดมาปรุงเป็นไปในฝ่ายอกุศล ย่อมทำให้เป็นสัตว์นรกขึ้นมาทันที ถ้าปรุงแต่งเป็นไปในฝ่ายกุศล เกิดกามสัญญาไปจนถึงกามปริฬาหะเรื่อยไปจนถึงกามภพแล้ว ก็ต้องเป็นที่นี่เดี๋ยวนี้ อย่างดีก็เป็นของมนุษย์ อย่างดียิ่งขึ้นไปอีกก็เป็นของเทวดา สูงสุดก็เป็นของชั้นมารคือจอมเทวดา

การเกิดเป็นสัตว์นรกและเทวดาที่เรียกว่าเป็น *โอปปาติกะ* นั้น เป็นการเกิดขึ้นทาง *อายตนะ*นั่นเอง ถ้าดีก็เป็นสวรรค์ ถ้าไม่ดีก็เป็นนรก เกิดผลุงขึ้นมาในตอนนี้และเดี๋ยวนี้ คำว่า

---

[15]พุทธทาส ภิกขุ,<u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>, หน้า 123.

*โอปปาติกะ*เป็นชื่อของกิริยาอาการแห่งการเกิดทางจิตใจ ซึ่งเกิดผลุงขึ้นมาไม่ต้องอาศัยบิดามารดา ไม่ต้องมีบิดามารดา ไม่ต้องเกิดเป็นเด็กอ่อนมาก่อนเลย เกิดโตเต็มที่เต็มอัตราเลย เกิดผลุงขึ้นมาทางจิตใจ คิดอย่างไรในใจก็เกิดเป็นคนอย่างนั้นทันทีในร่างกายนี้ คิดอย่างสัตว์นรกก็เกิดเป็นสัตว์นรก คิดอย่างเทวดาก็เกิดเป็นเทวดา กิริยาการเกิดทางใจชนิดนี้เรียกว่า *โอปปาติกะ* ถ้ามันอยู่ในสภาพที่สูงกว่าโดยจิตใจเป็นมนุษย์ถือว่าเป็นมนุษย์ ถ้าหาทางทำให้จิตใจสบายยิ่งขึ้นก็เกิดเป็นเทวดา ถ้ามีสมาธิดีมีฌานชนิดรูปฌานและอรูปฌานก็เกิดเป็นพรหม

> "...เราจะต้องทบทวนความรู้ที่เราเคยได้ยินได้ฟังมาว่า การเกิดในนรกก็ดี การเกิดในสวรรค์ก็ดี เป็นไปในลักษณะอุปปาติกะ (โอปปาติกะ) คือไม่ต้องเข้าไปในท้องพ่อท้องแม่ อาศัยพ่อแม่แล้วจึงเกิดได้ นี่ไม่ต้องไม่ต้อง เป็นอุปปาติกะแล้ว เกิดผลุงขึ้นมาเลย เราจึงมีการเกิดในนรกทางอายตนะนี้ ผลุงขึ้นมาเลย ร้อนเป็นไฟติดอยู่ในอกเลย ถ้าเป็นสวรรค์ถูกต้องไปหมดเยือกเย็นไปหมด เกิดผลุงขึ้นมาเป็นเทวดาเลย ไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เกิด..."[16]

สรุปความว่า ทั้งนรกและสวรรค์ล้วนเป็นไปทางอายตนะ ประกอบอยู่ที่อายตนะนี้ ใครอยากได้อะไรก็คิดเอาอย่างนั้น ทำให้เกิดได้เดี๋ยวนี้ที่นี่ เกิดผลุงขึ้นมาเป็นพวกสัตว์โอปปาติกะ ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว นรกและสวรรค์และโอปปาติกะสัตว์จึงไม่ควรอยู่ที่โลกอื่นและในเวลาอื่น

การอธิบายนรกและสวรรค์นอกกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท
ถือเป็นการโน้มเอียงไปข้างสัสสตทิฏฐิ

บุคคลไม่อยากสนใจและเข้าใจปรมัตถธรรมแท้ ๆ โดยเฉพาะกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท นรกและสวรรค์ที่ถูกต้องนั้น ต้องอยู่ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท เพราะในขณะที่ทำผิดทางอายตนะใดอายตนะหนึ่ง ก็เกิดเป็นนรกขึ้นมา ซึ่งอยู่ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทนั่นเอง เกิดผัสสะ เวทนา

---

[16]พุทธทาส ภิกขุ, ปรมัตถสภาวธรรม, หน้า 250.

ตัณหา ถ้าทำถูกประกอบถูกก็เกิดความพอใจและสบายใจเป็นสวรรค์ขึ้นมา[17] ปฏิจจสมุปบาทที่ถูกต้องนั้น คือใช้ปฏิบัติได้ในที่นี้และเดี๋ยวนี้ ได้รับผลทันทีที่นี่

"...ปฏิจจสมุปบาทที่แท้ของพระพุทธเจ้า ไม่ใช่อุจเฉททิฏฐิที่จะทำให้คนไม่ทำดีไม่รับผิดชอบหรือไม่รักชาติเหมือนอย่างที่ชอบหาความกันอยู่ทั่วไป และไม่ใช่สัสสตทิฏฐิที่ทำให้เป็นคนหลงตัวเองหรือหลงชาติ หลงทุกอย่าง ทำให้ตัวตนของตนอย่างบ้าหลัง ปฏิจจสมุปบาทไม่ใช่เรื่องเพ้อทางปริยัติเหมือนที่พูดกันอยู่โดยทั่วไป แต่ต้องเป็นเรื่องปฏิบัติที่รัดกุม มีสติควบคุมรู้สึกเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ อย่าให้เกิดตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติขึ้นมาได้..."[18]

การอธิบายปฏิจจสมุปบาทให้กลายเป็นลัทธิ*อนิมิสัมที่*มีจิต เจตภูตวิญญาณในทำนองเป็นผีมีตัวตนไปเกิดหรือสิงอยู่ในร่างที่เกิดแล้ว เป็นการโอนเอียงไปข้าง*สัสสตทิฏฐิ* (เป็นมิจฉาทิฏฐิประเภทหนึ่ง)โดยเฉพาะในยุคอรรถกถา มีการอธิบายในลักษณะ*สัสสตทิฏฐิ*มาก จนกลายเป็น*ฮินดู*หรือ*พราหมณ์*ไปหมด

"...ครั้นตกมาถึงยุคอรรถกถา เกิดการโน้มเอียงขึ้นมากมายทั่วไปหมด คืออธิบายเรื่องปรมัตถธรรมไปในรูปของสัสสตทิฏฐิ แม้กระทั่งเรื่องปฏิจจสมุปบาทนี้ มีโอกาสเมื่อนิดหนึ่งเมื่อไร ก็จะอธิบายไปในรูปที่มีตัวตน ตายแล้วไปเกิดโดยคนคนเดียวกัน หรือกลายเป็นเรื่องวัตถุไปหมด ตัวอย่างเช่นนรกก็จะอธิบายแต่นรกใต้ดิน หลังจากตายแล้วทั้งนั้น ไม่ชี้นรกในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทที่น่ากลัวกว่า และอยู่ที่นี้แล้วเสียเลย หากจะมีนรกชนิดที่ตรัสไว้ในลักษณะที่เกิดทางเวทนาในปฏิจจสมุปบาท ก็พาเอาไปไว้ใต้ดินหลังแต่ตายแล้วเสียอีกตามเคย..."[19]

---

[17]พุทธทาส ภิกขุ, <u>ปรมัตถสภาวธรรม</u>, หน้า 400-401.

[18]พุทธทาส ภิกขุ, <u>ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร ?</u>,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์ธรรมบูชา,2532),หน้า 15.

[19]เรื่องเดียวกัน, หน้า 17.

ปฏิสนธิวิญญาณชนิดที่เป็นตัวตน ไม่มีในภาษาปฏิจจสมุปบาท คำว่า *วิญญาณ*ในปฏิจจสมุปบาท จึงหมายถึง*วิญญาณ* 6 ซึ่งก่อให้เกิดนามรูป-สฬายตนะ-ผัสสะ-เวทนาขึ้นมา แล้วสืบต่อไปถึงภพและชาติ อันเป็นตอนปลายของปฏิจจสมุปบาท เป็นเรื่องของขณิกวาท ไม่ใช่สัสสตวาท ดังนั้น คำว่า *ชาติ* เป็นต้น ย่อมหมายถึงการเกิดในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท ในชีวิตประจำวันของคนธรรมดาที่เผลอสติเมื่อคราวอายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันครั้งหนึ่ง[20] ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทนี้ ด้วยอำนาจแห่งการปรุงแต่งของอภิสังขารที่เป็นบุญ เป็นอบุญ และเป็นอเนญชา(เป็นกลาง) ถ้าการปรุงแต่งนั้นสำเร็จในตอนเกิดเวทนาหรือในตอนเกิดชาติก็ตาม ถ้ามีอาการเป็นความเดือดร้อนใจ ก็มีความหมายแห่งนรก ซึ่งเป็นนรกที่น่ากลัวกว่านรกใต้ดินของพวกสัสสตทิฏฐิ ถ้ามีอาการสบายใจ ก็มีความหมายแห่งสวรรค์ ซึ่งเป็นสวรรค์แท้จริงยิ่งกว่าสวรรค์บนฟ้าของพวกสัสสตทิฏฐิ[21]

"...อร่อยอยู่ด้วยกามารมณ์นานาชนิด นานาระดับก็คือสวรรค์ชั้นต่าง ๆ กัน และเมื่ออิ่มอยู่ด้วยสุขเวทนาหรืออทุกขมสุขเวทนาในรูปฌานและอรูปฌานนานาชนิด ก็คือความเป็นพรหมนานาชนิดอีกนั่นแหละ เป็นของจริงยิ่งกว่าที่กล่าวว่าจะได้จะถึงต่อเมื่อเข้าโลงแล้ว ทั้งนี้เพราะตีความหมายของของคำว่า *โอปปาติกะ* ในพุทธศาสนาผิดไปนั่นเอง ชาตินี้คือปฏิจจสมุปบาทวงปัจจุบัน ชาติหน้า ก็คือปฏิจจสมุปบาทวงถัดไปตามลำดับ ๆ แม้นี้ก็เป็นชาตินี้ชาติหน้าที่แท้จริงยิ่งไปกว่าชาติของพวกสัสสตทิฏฐิ ที่ถือเอาการเกิดจากท้องแม่และการเข้าโลงเป็นเครื่องกำหนดนับสิ่งที่เรียกว่า ชาติ..."[22]

นรกและสวรรค์ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาท จึงเป็นนรกและสวรรค์ที่นี่และเดี๋ยวนี้ อยู่ในสภาวะของความเป็นคนที่นี่และเดี๋ยวนี้ เป็นทุคคติ คือนรกและสุคติคือสวรรค์เปลี่ยนกลับไปกลับมาไม่ได้คงอยู่ตายตัว ขึ้นอยู่กับการมีสติควบคุมหรือไม่มีสติควบคุม

---

[20]พุทธทาส ภิกขุ, ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร ?, หน้า 22.

[21]เรื่องเดียวกัน, หน้า 25.

[22]เรื่องเดียวกัน, หน้า 26.

2. นานาทรรศนะต่อนรกและสวรรค์

นรกและสวรรค์เป็นที่เสวยผลกรรมหลังการตาย

นรกและสวรรค์มีอยู่จริงตามพุทธฎีกาว่า "ดูก่อนสารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งนรก ทางไปถึงนรก และปฏิปทาที่จะให้สัตว์เข้าถึงนรก ดูก่อนสารีบุตร เราย่อมรู้ชัดซึ่งเทวดาทั้งหลาย ทางอันยังให้ไปถึงเทวโลก" อนุสาสนีนี้คือพระบาลีที่ออกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า พุทธบริษัทผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนาควรศึกษาตามให้เข้าใจ

"นิรยภูมิคือโลกนรกนี้ เป็นโลกที่เต็มไปด้วยความทุกข์ล้วน ๆ เป็นโลกที่ปราศจากความสุขโดยสิ้นเชิง สัตว์ผู้ไปเกิดในโลกนรกนี้ ไม่มีความสุขแต่สักนิดหนึ่งเลย เพราะฉะนั้น โลกนี้จึงชื่อว่านิรยภูมิ"[23]

มนุษย์และสัตว์ทั้งหลายที่ได้ประกอบอกุศลกรรมไว้มากจนตายไปเกิดเป็นสัตว์ในมหานรกซึ่งเป็นนรกขุมใหญ่นั้น หากกรรมยังไม่สิ้นก็ต้องไปเสวยผลกรรมชั่วในอุสสทนรกชั้นใน หากกรรมยังไม่สิ้นต้องไปเสวยทุกข์โทษในยมโลกซึ่งเป็นนรกบริวารชั้นนอกต่อไปอีกด้วยอำนาจแห่งบาปกรรมที่ตนได้กระทำไว้เป็นเครื่องชัดนำไป [24] นรกรวมทั้งหมดมี 457 ขุม เหล่าสัตว์ที่ไปอุบัติในนรกเหล่านี้ทั้งหมด ต้องเสวยทุกข์โทษ ได้รับความทรมานอย่างสาหัสตลอดเวลา แต่จะเป็นเวลานานเท่าใดจึงจะพ้นจากทุกข์ในนรกเหล่านั้น ไม่มีกำหนดแน่นอน ทั้งนี้ย่อมขึ้นอยู่กับบาปกรรมที่กระทำไว้เป็นประมาณ หมายความว่า ถ้าทำบาปกรรมไว้มากก็ต้องตกนรกอยู่นานและตกหลายขุม

"...พอเสวยกรรมในมหานรกแล้ว หากกรรมยังไม่สิ้นก็ต้องไปเสวยกรรมในอุสสทนรก ยมโลกนรกเรื่อยไปจนกว่าจะสิ้นกรรม บางทีตกนรกที่เป็นบริวารก่อนแล้วจึงไปตกมหานรกก็มี สุดแต่ว่ากรรมใดจะให้ผลก่อน บางที ถ้าทำบาปกรรมไว้มาก ต้องตกนรกตะเรื่อยไปผ่านมหานรกทั้ง 8 ขุมก็มี ถ้าทำบาปกรรมไว้น้อย ก็เพียงตกนรกเหล่านั้นไม่มากนัก กุศลกรรมที่ตนทำไว้บันดาล

---

[23]พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร),<u>วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี</u>,(กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,2527),หน้า 244.

[24]เรื่องเดียวกัน, หน้า 82.

ให้ระลึกถึงบุญกุศลขึ้นมา ก็เปลี่ยนสภาพจากสัตว์นรกไปอุบัติในภูมิอื่นต่อไปตามยถากรรม..."[25]

เมื่อมนุษย์ผู้มีจิตไม่บริสุทธิ์ประพฤติอกุศลกรรม ก่อนที่จะขาดใจตายจากมนุษย์ไปผุดเกิดเป็นสัตว์นรกทั้งหลายนั้น จะมีเหตุการณ์อันแสดงว่าตนจะได้ไปเกิดเป็นสัตว์นรกแน่นอนมาปรากฏอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 อย่าง คือ[26]

1. *กรรมารมณ์* ได้แก่ กรรมที่ตนกระทำไว้ในช่วงชีวิตนี้ จะปรากฏเป็นภาพให้เห็นชัดเจนในมโนทวาร

2. *กรรมนิมิตตารมณ์* ได้แก่ อุปกรณ์ที่ใช้ทำบาปกรรมในช่วงชีวิตนี้ เช่น ดาบ มีด ปืน จะปรากฏเป็นกรรมนิมิตแก่คนผู้จวนจะตาย

3. *คตินิมิตตารมณ์* ได้แก่ นิมิตที่บ่งบอกถึงลักษณะแห่งโลกที่ตนจะต้องไปเกิดหลังจากตาย เช่น เห็นเปลวไฟที่ร้อนระอุ เห็นหม้อกะทะทองแดง เห็นต้นงิ้ว เห็นยมบาลผู้ทำหน้าที่ลงโทษสัตว์นรก

นิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งใน 3 อย่างนั้น สัตว์ผู้จะต้องไปเกิดในนรกทุกคนต้องเห็นก่อนตาย เหมือนท่านผู้เป็นเศรษฐีคนหนึ่ง เคยประกอบอาชีพทุจริต เอาเปรียบเพื่อนมนุษย์สร้างความร่ำรวยแก่ตนเอง เมื่อถึงคราวเจ็บป่วย ญาติพี่น้องจะนำส่งโรงพยาบาลก็ไม่ยอมไป อยากนอนเฉพาะในที่มีดินโคลนแฉะ เพราะตัวเขาเองมีความรู้สึกร้อนอยู่ตลอดเวลา ห้องนอนสะดวกสบายสะอาดสวยงามก็นอนไม่ได้ ญาติพี่น้องจึงสร้างสถานที่จำลองภายในบ้าน โดยเอาดินผสมน้ำทำเป็นปลักโคลนและให้เปรอะเปื้อนด้วยสิ่งสกปรก ทำให้เป็นที่นอนสำหรับเขา เขาจึงพอนอนอยู่ได้ วันหนึ่ง ขณะที่หมอกำลังรักษาอยู่ คนไข้นี้พูดคล้ายกับเพ้อพร้อมกับสะอื้นว่า

"ผมมีที่ดินมาก มีนามีสวน แต่ผมจะหาที่นอนให้สบายก็ไม่มี มันมีแต่ที่ร้อนเป็นไฟทั่วไปหมดทุกหน ทุกแห่ง ต้องนอนที่ดินชื้น ๆ แฉะ ๆ เพื่อให้โคลนช่วยลดความร้อนออกไป หมอต้องช่วยผม ผม

---

[25]พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร), <u>วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี</u>, หน้า 90-91.

[26]เรื่องเดียวกัน, หน้า 101-102.

ไม่อยากตายนะหมอ...

คนไข้พยายามลืมตาดูหมอ พูดช้า ๆ อยู่เช่นนั้นด้วยความรู้สึกกลัว กอดมือหมอไว้แน่น[27] ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะนิมิตอย่างใดอย่างหนึ่งมาปรากฏแก่เขานั่นเอง

ส่วนเรื่องสวรรค์นั้นก็ตรงกันข้ามกับนรกในขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ในมนุษยโลกนี้ มนุษย์คนใดประพฤติตน นำชีวิตตนให้ดำเนินไปตามปฏิปทาทางไปสู่เทวโลกหรือโลกสวรรค์แล้ว มนุษย์ผู้นั้นก็ย่อมไม่แคล้วที่จะได้ไปอุบัติเกิดเป็นเทพบุตรเทพธิดา เสวยสุขสมบัติในสรวงสวรรค์[28] บางท่านอาจตั้งข้อสงสัยว่า สิ่งที่มนุษย์พูดกันคือสวรรค์และเทวดาหรือนรกและสัตว์นรกเหล่านี้ เป็นความจริงที่ปรากฏหรือเป็นเพียงเรื่องจินตนาการที่มนุษย์ยุคนี้ได้รับสืบทอดจากยุคโบราณ หากเราจะมองในแง่จินตนาการก็อาจเป็นไปได้ที่คนเราอาจนึกเอาเช่นนั้น แต่หากมองกันในแง่ปรัชญาทวิภาวนิยม คือการยืนยันว่า *เอกภพ*นี้จะมีแต่สภาวะที่คู่กันเสมอ เช่น ตะวันตกคู่กับตะวันออก ดวงจันทร์คู่กับดวงอาทิตย์ และความร้อนคู่กับความเย็นเป็นต้น ย่อมเป็นการยากที่ปฏิเสธทฤษฎีนี้ได้[29]

<u>นรกและสวรรค์เป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ</u>

ความสำคัญของนรกและสวรรค์เมื่อเปรียบเทียบกับศาสนาอื่นแล้ว พระพุทธศาสนาให้ความสำคัญในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ คือเป็นสถานที่เวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ ชีวิตของมนุษย์เดินทางไปในสังสารวัฏ มีหมุนขึ้นหมุนลง ตกนรกแล้วต่อไปถ้ามีกรรมดีก็กลับไปขึ้นสวรรค์ มาเกิดเป็นมนุษย์หรือที่เกิดเป็นพรหมด้วยอำนาจการบำเพ็ญฌานสมาบัติ ต่อไปสิ้นบุญแล้วกลับไปตกนรกเพราะมีกรรมชั่วในภายหลังก็ได้(ยกเว้นอริยบุคคลโสดาบัน สกิทาคามี และอนาคามี) มันเป็นที่หมุนเวียนเกิดของสัตว์อย่างนี้ [30]

---

[27]ท.เลียงพิบูลย์,<u>กฎแห่งกรรม</u>,พิมพ์ครั้งที่ 5 จำนวน 16,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุภา,2531),หน้า 39-102. เล่ม 2.

[28]พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร),<u>วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี</u>, หน้า 245.

[29]บุญย์ นิลเกษ,<u>ประจักษ์พยานตายแล้วเกิด</u>,(กรุงเทพมหานคร:สหมิตรอ๊อฟเซ็ท, 2533),หน้า 52.

"...มองดูในพระพุทธศาสนาเมื่อเปรียบเทียบกันแล้ว ความสำคัญของนรกและสวรรค์มันจะด้อยลงไป เอาสวรรค์ก็แล้วกัน เพราะมันเป็นสิ่งที่เราต้องการ สวรรค์ไม่ใช่จุดหมายของพระพุทธศาสนา จุดหมายของพระพุทธศาสนาบอกว่ามีสิ่งสูงกว่านั้น สิ่งที่สำคัญกว่าสวรรค์ คือนิพพาน..."[31]

นรกและสวรรค์จัดอยู่ในประเภทสิ่งที่พิสูจน์ไม่ได้สำหรับคนสามัญ คือจะพิสูจน์ว่ามี ก็ยังเอามาแสดงให้เห็นประจักษ์ไม่ได้ จะพิสูจน์ว่าไม่มี ก็ยังไม่สามารถแสดงให้เห็นได้ว่ามันมีอย่างไร การพิสูจน์ปรากฏการณ์ทั้งหลายให้ประจักษ์ชัดนั้น ถ้าเป็นรูป ต้องพิสูจน์ให้เห็นด้วยตา ถ้าเป็นเสียง ต้องพิสูจน์ให้ได้ด้วยหู ถ้าเป็นกลิ่น ต้องพิสูจน์ด้วยจมูก ถ้าเป็นรส ต้องพิสูจน์ด้วยลิ้น ถ้าเป็นสัมผัส ต้องพิสูจน์ด้วยกาย ถ้าเป็นธรรมารมณ์(ความคิด)ต้องพิสูจน์ด้วยใจ[32] พระพุทธศาสนากล่าวถึงเรื่องนรกและสวรรค์ไว้ 3 ระดับคือ *นรกและสวรรค์หลังการตาย นรกและสวรรค์ที่อยู่ในใจ นรกและสวรรค์แต่ละขณะจิต* สรุปรวมมี 2 สถานะ คือ เป็นสถานที่และเป็นภาวะทางจิตใจ เป็นอันยอมรับทั้ง 2 สถานะดังที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก

"...ไม่ว่านรกและสวรรค์ข้างหน้า หรือนรกและสวรรค์เวลานี้ มันก็อยู่ที่อายตนะรับรู้นี่เอง ถ้าเอาสาระแล้วมันไม่ได้ไปไหนเลย อยู่แค่นี้เอง ตกลงว่าเราจะต้องรู้จักนรกและสวรรค์ทั้ง 3 ระดับ และแก่นที่แท้ของนรกและสวรรค์มันอยู่ที่ระดับที่ 3 ที่ว่านี้ นรกและสวรรค์ระดับที่ 1 หลังจากตาย ไกลตัวยังไม่ได้รับ ปัจจุบันเรายังไม่รู้สึกแล้วมันยังเนื่องไปจากปัจจุบันด้วย ต้องสร้างในปัจจุบัน ต่อมาก็ระดับที่ 2 สวรรค์ในอกนรกในใจ มันก็อยู่ที่ชีวิตที่สร้างภูมิระดับจิตในปัจจุบัน แต่ว่ายังเป็นเรื่องที่ยังเป็นครั้งคราว เอาเฉพาะที่เป็นเรื่องใหญ่ พอมาระดับที่ 3

---

[30]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต),กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่,(กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด,2531),หน้า 93-94.

[31]เรื่องเดียวกัน, หน้า 92-94.

[32]เรื่องเดียวกัน, หน้า 94-95.

ก็ละเอียดละออ เป็นไปอยู่ประจำตลอดเวลาที่รับอารมณ์ขณะนี้..."[33]

โลกนรกและสวรรค์นั้น ถือเป็นโลกทิพย์ที่มองไม่เห็นด้วยตาเนื้อ มันอยู่ซ้อนกันกับโลกมนุษย์นี้เอง เป็นโลกที่อาจเห็นได้ด้วยจิต เป็นโลกของวิญญาณทั้งหลายคือนรก สวรรค์ เทวดา พรหม เปรต อสุรกายคือหมู่สัตว์ที่อาศัยอยู่ในโลกทิพย์

"...โลกทั้งสองนี้ ต่างก็อยู่ด้วยกันที่เรียกว่า *โลกซ้อนโลก* แต่มันเป็นคนละมิติ มนุษย์เห็นวิญญาณไม่ได้ แต่โลกวิญญาณเขาเห็นมนุษย์ได้ มนุษย์จะทำดีทำชั่วอะไรเขาเห็นหมด ชีวิตทั้ง 2 โลกนี้มีความเชื่อมโยงกัน มนุษย์ทำกรรมอะไร ตายแล้วจะต้องไปเกิดในโลกของวิญญาณ รับผลกรรมของตน สุดแต่จะทำกรรมดีหรือกรรมชั่ว บางทีก็อาจจะกลับมาเกิดในโลกมนุษย์..."[34]

ในวรรณคดีมีการปรุงแต่งภาพว่า สวรรค์อยู่ข้างบน นรกอยู่ข้างล่าง ตามความเป็นจริงแล้วจักรวาลนี้ไม่มีบนไม่มีล่าง จะกำหนดที่ไหนเป็นล่างเป็นบนได้บ้าง นรกและสวรรค์ที่เป็นภพ-ภูมินั้น สภาพชีวิตของสัตว์ต้องไม่เหมือนกับของมนุษย์

"...มันเป็นภพหนึ่ง แล้วมันมีลักษณะคนละแบบ เมื่อมันเป็นชีวิตคนละแบบ มันอาจจะอยู่ตรงไหนก็ได้ ซ้อนกันอยู่ก็ได้ อย่างที่เรียกว่าคนละมิติ ในพระไตรปิฎกมีพูดถึงหมื่นโลกธาตุ แสนโลกธาตุ โลกธาตุก็คือจักรวาล คือในทรรศนะของพุทธศาสนาถือว่าจักรวาลนี้มีมากมายเหลือเกิน แต่ที่นี้มีสวรรค์ในอรรถกถา ซึ่งคงจะได้แนวมาจากฮินดู..."[35]

---

[33]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, หน้า 97-108.

[34]ไทยดำ(นามปากกา),"ตายแล้วไปไหน," โลกทิพย์, ปีที่ 8 ฉบับที่ 158 (กรกฎาคม 2532): หน้า 47.

[35]พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่, หน้า 122-131.

โดยภาวะพื้นฐานแล้ว พวกเทวดาทุกประเภทตลอดจนถึงพรหมที่สูงสุด และสัตว์นรก ล้วนเป็นเพื่อนร่วมทุกข์เกิดแก่เจ็บตาย เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏเช่นเดียวกับมนุษย์ทั้งหลาย โดยเฉพาะพวกเทวดาในสวรรค์นั้น ส่วนใหญ่ก็เป็นปุถุชนยังมีกิเลสคล้ายมนุษย์ แม้ว่าจะมีเทวดาที่เป็นอริยบุคคลส่วนมากก็เป็นอริยบุคคลมาก่อนตั้งแต่ครั้งยังเป็นมนุษย์ เมื่อพิจารณาในแง่ระดับคุณธรรมจะเห็นว่า *มนุสสภูมิ*อยู่กลางระหว่าง*เทวภูมิหรือสวรรค์*กับ*อบายภูมิหรือนรก*[36]นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่จึงอาจจะอยู่ที่ไหนก็ได้ เพราะเป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ

<u>นรกและสวรรค์เป็นโลกของโอปปาติกะสัตว์</u>

เรื่องนรกและสวรรค์นี้ คนส่วนมากจะไม่เชื่อ แต่นรกและสวรรค์เป็นสิ่งมีจริง และพระพุทธเจ้าทรงต้องการอย่างยิ่งที่จะให้เชื่อเรื่องนี้ ผู้ที่ไม่เชื่อจัดเป็นพวกยึดถือมิจฉาทิฏฐิ เพราะเรื่องนรกและสวรรค์เป็นพุทธปรัชญาแขนงหนึ่งที่พระอริยบุคคลทุกองค์รู้แจ้ง[37] แต่การจะรู้แจ้งเรื่องนรกและสวรรค์ก็ต่อเมื่อรู้แจ้งเรื่องชีวิตนี้ให้ดีเสียก่อน และการที่จะรู้แจ้งเรื่องชีวิตนี้ได้ ต้องละความรักใคร่พอใจในร่างกายนี้ ละความยึดมั่นถือมั่นในร่างกายนี้ให้เหลือน้อยที่สุด สติปัญญาจึงจะแจ่มใสสามารถรู้แจ้งเรื่องนรกและสวรรค์[38]

นรกและสวรรค์ที่เป็นหลักพระพุทธศาสนาจริง ๆ นั้น อยู่ที่อายตนะ ในขณะใดประสบแต่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์อันไม่เป็นที่พึงประสงค์ ไม่น่ารักใคร่ไม่น่าชอบใจจนทำให้เกิดเดือดร้อนใจ ในขณะนั้นเป็นนรก ในขณะใดประสบแต่รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธัมมารมณ์ที่พึงประสงค์ น่ารักใคร่น่าชอบใจ ในขณะนั้นเป็นสวรรค์ แต่พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ปฏิเสธนรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่ เพื่อกำจัดข้อสงสัยที่ว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในชาติหน้ามีจริงหรือไม่ ต้องศึกษาเรื่องกำเนิด 4 สัตว์ทั้งหลายในสากลจักรวาล อุบัติเกิดในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งในกำเนิด 4 นี้เท่านั้น

---

[36]พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต),<u>พุทธธรรม</u>(ฉบับปรับปรุงและขยายความ),(กรุงเทพมหานคร:มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,2529),หน้า 467.

[37]พร รัตนสุวรรณ,<u>พุทธวิทยา</u>,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์วิญญาณ,2499),เล่ม 2, หน้า 146.

[38]เรื่องเดียวกัน, หน้า 150.

"...โอปปาติกะกำเนิด เป็นชีวิตประเภทที่เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่เป็นผู้ให้กำเนิด และจากตัวอย่างที่พระพุทธเจ้าให้ไว้นั้น แสดงให้เห็นว่า พวกเทวดาและนรก ล้วนแต่เกิดขึ้นมาโดยไม่ต้องอาศัยการผสมพันธุ์"[39]

โอปปาติกะกำเนิด หมายถึงการเกิดภาวะใหม่ขึ้นในทางรจิตใจในขณะปัจจุบันนี้ก็ได้ เพราะภาวะของนรกและสวรรค์ที่เกิดทางจิตใจในขณะปัจจุบันนั้น เกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยพ่อแม่ และเวลาภาวะนั้นหายไปก็ไม่มีซากเหลืออยู่เช่นเดียวกันกับโอปปาติกะกำเนิดที่หมายถึงการเกิดใน*โลกนรกและโลกสวรรค์* อันเป็นอีกโลกหนึ่ง เวลาสัตว์ในโอปปาติกะกำเนิดเหล่านั้นตายก็ไม่เหลือซากอยู่

"...ในเมื่อโลกนี้เป็นเพียงดาวเคราะห์ดวงหนึ่ง และอาจเป็นได้ทั้งโลกนรกและโลกสวรรค์ เมื่อเป็นเช่นนี้ ทำไมเราจะอนุมานไม่ได้ว่าโลกอื่นคือดาวนพเคราะห์ดวงอื่นก็อาจจะเป็นได้ทั้งโลกนรกและโลกสวรรค์เช่นเดียวกัน อย่าลืมว่าพระพุทธองค์ตรัสว่า วิญญาณสามารถจากโลกนี้ไปสู่โลกอื่นและจากโลกอื่นมาสู่โลกนี้ได้..."[40]

ชีวิตที่อยู่ในโอปปาติกะกำเนิดนั้น เป็นชีวิตที่อยู่อีกโลกหนึ่ง คือปรโลกหรือโลกทิพย์ซึ่งไม่ใช่ชีวิตในโลกมนุษย์ หมายถึงพวกเทวดา และพวกนรกนั่นเอง[41] พระพุทธศาสนาถือว่า *ชีวิต* ย่อมไม่ใช่มีอยู่แต่ในโลกมนุษย์นี้เท่านั้น ย่อมมีอยู่ในดวงดาวอีกหลายดวง บารมีหรือบุญที่แต่ละชีวิตได้ทำไว้จะเป็นผู้ตัดสินว่าจะเกิดในภูมิใด เทวดาย่อมอยู่ในภูมิที่เหนือมนุษย์ นรกก็มีอยู่หลายขุม มีนรกเย็นนรกร้อนไว้เป็นแดนสำหรับลงโทษสัตว์ผู้ทำบาป[42]

---

[39]พร รัตนสุวรรณ,พุทธวิทยา, หน้า 221.

[40]เรื่องเดียวกัน, หน้า 227.

[41]เรื่องเดียวกัน, หน้า 12,32.

[42]เอ็ดเวิร์ด คอนซ์ เขียน, แปลโดย นิธิ เอียวศรีวงศ์,พุทธศาสนา:สาระและพัฒนาการ,พิมพ์ครั้งที่ 2,(กรุงเทพมหานคร:อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด,2530),หน้า 62-63.

<u>**นรกและสวรรค์เป็นประสบการณ์เฉพาะตัว**</u>

หลักพระพุทธศาสนาแสดงว่า ยังมีดาวดวงอื่นอีกมากในสุริยจักรวาลนี้ นักวิทยาศาสตร์ในปัจจุบันเพิ่งจะเห็นและยังมีอีกมากที่นักวิทยาศาสตร์ยังค้นไปไม่ถึง เพราะฉะนั้น จึงไม่สามารถพูดได้ว่า *ดาวดวงนี้เท่านั้นมีมนุษย์และสัตว์โลกอื่นอาศัยอยู่ ดาวดวงอื่นไม่มีสัตว์โลกอาศัยอยู่เลย* ไม่มีเหตุผลเพียงพอที่จะพูดอย่างนั้นได้[43] ดาวบางดวงอยู่ใกล้ดวงอาทิตย์จึงร้อนมาก ถ้าสัตว์โลกที่เกิดอยู่บนดาวดวงนั้นก็เท่ากับเกิดอยู่ในอเวจีมหานรก หรือดาวบางดวงอยู่ไกลดวงอาทิตย์มาก อากาศก็หนาวมาก สัตว์โลกที่เกิดในที่นั้น ก็เหมือนกับเกิดในโลกันตริยนรก[44]

เรื่องเทพเจ้าหรือเทวดา เป็นส่วนหนึ่งในคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะเป็นการยืนยันถึงการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์โลกที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในสังสารวัฏ[45]นรกและสวรรค์ซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์นรกและเทวดาจึงเป็นส่วนหนึ่งของพระพุทธศาสนาที่สำคัญมิใช่น้อยเช่นกัน และเรื่องนี้มีความสัมพันธ์อย่างแยกไม่ออกกับเรื่องกรรมและการเวียนว่ายตายเกิดตามหลักพระพุทธศาสนา สัตว์โลกย่อมเกิดในกำเนิด 4 อย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะโอปปาติกะกำเนิดซึ่งหมายถึงเทวดา สัตว์นรกนั้นย่อมเป็นการแสดงให้เห็นว่า เทวดามีจริง สวรรค์ซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของเทวดามีจริง สัตว์นรกมีจริง นรกซึ่งเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์ก็มีจริง[46] นรกและสวรรค์ที่ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์ศาสนาจึงหมายถึงนรกและสวรรค์จริง ๆซึ่งเป็นโลกอีกโลกหนึ่งต่างหากจากโลกมนุษย์ เป็นโลกทิพย์ของพวกโอปปาติกะสัตว์ อาจเป็นไปได้ว่า สวรรค์เป็นโลกใดโลกหนึ่งที่เจริญรุ่งเรืองเต็มที่ในจักรวาลนี้ หรือในจักรวาลอื่น ส่วนนรกคือโลกที่ลำบากยากเข็ญ หนาวเหลือเกินร้อนเหลือเกินอดอยากเหลือเกิน วิญญาณที่ไปเกิดในโลกนั้น เรียกว่า ตกนรกหรืออาจเป็นไปได้ว่า โลกทิพย์นรกและสวรรค์ที่ละเอียดซ้อนกันอยู่กับโลกมนุษย์นี่เอง

---

[43]ฐิตวณฺโณ ภิกฺขุ, <u>ตายแล้วไปไหน</u>,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2532),หน้า 20.

[44]เรื่องเดียวกัน, หน้า 21.

[45]เรื่องเดียวกัน, หน้า 113.

[46]วศิน อินทสระ,<u>อธิบายมิลินทปัญหา</u>,(กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์บรรณาคาร, 2528),หน้า 350-351.

แต่เป็นโลกที่ละเอียดอ่อนมาก จึงไม่สามารถมองเห็นด้วยตาธรรมดา กายของสัตว์ที่เกิดในโลกทิพย์เป็นกายที่สำเร็จไปจากใจ มีรูปร่างอวัยวะน้อยใหญ่ครบถ้วน มีอินทรีย์บริบูรณ์ไม่บกพร่อง แปลว่าพวกกายทิพย์มีร่างกายเหมือนมนุษย์ทุกอย่าง แต่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเปล่าได้ ต้องเป็นผู้ที่ได้ตาทิพย์(ได้อภิญญา 5 หรือ 6)จึงสามารถมองเห็น[47] มันเหมือนกับคลื่นวิทยุที่มีอยู่ตลอดเวลาในอากาศรอบตัวมนุษย์ กระแสไฟฟ้าก็มีอยู่ทุกหนทุกแห่งรอบตัวมนุษย์ แต่ไม่สามารถมองเห็นด้วยตา เมื่อมีเครื่องมือเช่นวิทยุ เครื่องใช้ไฟฟ้านานาชนิด จึงสามารถมองเห็นประจักษ์ได้ว่าสิ่งเหล่านี้มีอยู่จริงทั่วไปรอบตัวมนุษย์นี่เอง โลกทิพย์คือนรกและสวรรค์ก็เช่นกัน แม้มีอยู่รอบตัวมนุษย์ก็หาปรากฏให้เห็นไม่เพราะขาดอุปกรณ์คือตาทิพย์ที่จะทำให้มองเห็นนรกและสวรรค์นั้น[48]

เรื่องนรกและสวรรค์จึงเป็นเรื่องจริงที่ต้องพิสูจน์ให้เห็นประจักษ์เฉพาะตัว คนที่ไม่เห็นประจักษ์แม้จะศึกษามากและได้รับคำบอกเล่ามามาก ย่อมอาจมีข้อสงสัยไปต่าง ๆ จนกว่าเขาจะประจักษ์ชัดด้วยตัวของเขาเอง

---

[47]วศิน อินทสระ, <u>อธิบายมิลินทปัญหา</u>, หน้า 385-386.

[48]เรื่องเดียวกัน, หน้า 387-388.

บทสรุป

วรรณกรรมพุทธศาสนาในยุคปัจจุบัน ที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ปรากฏแพร่หลาย เป็นการสะท้อนให้ว่านรกและสวรรค์อยู่ในความสนใจของคนเป็นจำนวนมาก เพราะเหตุว่าเป็นเรื่องที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาของทุกศาสนา และบางศาสนายังถือว่านรกและสวรรค์เป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดในหลักคำสอนของศาสดาเลยทีเดียว

ในส่วนของพระพุทธศาสนานั้น แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ถือเป็นส่วนหนึ่งของพุทธปรัชญา คือหลักคำสอนของพระพุทธเจ้ามีเรื่องนรกและสวรรค์เป็นส่วนประกอบอยู่ด้วย โดยเฉพาะหลักคำสอนที่ว่าด้วยจริยธรรมสำหรับดำเนินชีวิตให้เป็นสุขในปัจจุบัน พระพุทธเจ้าทรงสรุปเน้นเสมอว่า บุคคลทำความชั่ว เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก บุคคลทำความดี เมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไป ย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ นรกและสวรรค์จึงปรากฏอยู่ในคำสอนของพระพุทธเจ้าเกือบจะทุกครั้งที่ทรงสนทนาแนะนำวิธีการดำเนินชีวิต

ในยุคปัจจุบัน มีการนำแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์มาขยายความเพิ่มเติมอย่างมาก นักปราชญ์บางกลุ่มนำเสนอในรูปแบบแห่งวรรณคดี เป็นเรื่องเทพนิยาย มีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้ศึกษาได้ทั้งความรู้ ความเพลิดเพลินและความสลดสังเวช บางกลุ่มนำเสนอทรรศนะในเชิงวิเคราะห์ว่านรกและสวรรค์คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? บรรดาทรรศนะต่อนรกและสวรรค์มีนานาประการนั้นแบ่งออกได้เป็น 2 ฝ่าย คือ

1. *ทรรศนะที่ยอมรับนรกและสวรรค์ในฐานะเป็นภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) แต่มีท่าทีคล้ายจะปฏิเสธนรกและสวรรค์ในฐานะที่เป็นสถานที่ (รูปธรรม)*

ทรรศนะฝ่ายนี้ที่คล้ายจะปฏิเสธนรกและสวรค์ที่เป็นสถานที่ด้วยสาเหตุว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในโลกหน้านั้น ไม่มีใครให้คำตอบได้ชัดเจนว่าตั้งอยู่ที่ไหน ไม่มีใครสามารถนำมาแสดงให้ประจักษ์ชัดได้ พระพุทธเจ้าเองก็ไม่ทรงแสดงไว้ว่ามันตั้งอยู่ที่ไหน ความเชื่อว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในโลกหน้ามีอยู่จริง เป็นความเชื่อที่งมงาย โอนเอียงไปข้างสัสสตทิฏฐิซึ่งเป็นมิจฉาทิฏฐิ

ประเภทหนึ่ง

ทรรศนะฝ่ายที่ดูเหมือนจะปฏิเสธนี้ แม้แต่ภพ ภูมิ และปรโลกก็ควรจะเป็นเรื่องในปัจจุบันเท่านั้น จึงจะอำนวยประโยชน์แก่การปฏิบัติพุทธธรรม การมองปรากฏการณ์ที่ถูกต้อง ควรอยู่ในกระแสแห่งปฏิจจสมุปบาทเป็น*ขณิกวาท* นรกและสวรรค์ที่แท้จริงและน่ากลัวกว่าคือนรกและสวรรค์ที่เกิดดับที่อายตนะ ต้องดูกันที่อายตนะภายในและอายตนะภายนอก ในขณะใดที่ไม่มีสติควบคุม เมื่อคราวที่อายตนะกระทบกัน ปล่อยให้มีการคิดปรุงแต่งไปเรื่อย ถ้าปรุงแต่งไปในทางที่ดีทำให้เกิดความพอใจถือว่าเป็นสวรรค์ ถ้าปรุงแต่งไปในทางที่ไม่ดีทำให้เกิดความทุกข์ร้อนใจ ถือว่าเป็นนรก ถ้าเมื่อใดก็ตามที่อายตนะกระทบกันแล้วปล่อยให้ผ่านเลยไป ตาเห็นรูปแล้วก็แล้วกันไป หูฟังเสียงแล้วก็แล้วกันไป เมื่อนั้น นรกและสวรรค์ย่อมไม่มี นี่คือแนวคิดรวบยอดของฝ่ายที่คล้ายจะปฏิเสธนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่

2. *ทรรศนะที่ยอมรับนรกและสวรรค์ทั้งในฐานะที่เป็นภาวะทางจิตใจ (นามธรรม) และเป็นสถานที่ (รูปธรรม)*

ทฤษฎีสำคัญที่ฝ่ายนี้เอามาเป็นข้อยืนยันว่า นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่มีอยู่จริง คือ "ทฤษฎีกำเนิด 4" โดยให้เหตุผลว่า หมู่สัตว์ที่เวียนเกิดเวียนตายอยู่ในสังสารวัฏนี้ ต้องอยู่ในกำเนิดใดกำเนิดหนึ่งในกำเนิด 4 คือ

1. *ชลาพุชะ* สัตว์ที่เกิดในครรภ์คลอดออกมาเป็นตัวภายหลัง
2. *อัณฑชะ* สัตว์ที่เกิดในไข่แล้วฟักออกมาเป็นตัวภายหลัง
3. *สังเสทชะ* สัตว์ที่เกิดในเถ้าไคลและของสกปรก
4. *โอปปาติกะ* สัตว์ที่ผุดเกิดขึ้นโตเต็มตัวทันที

เพราะมีคำอธิบายเพิ่มเติมอีกว่า โอปปาติกะสัตว์คือพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และพวกมนุษย์ในยุคต้นกัป สัตว์เหล่านี้เป็นพวกกายละเอียดหรือกายทิพย์ โลกของเขาเป็นโลกทิพย์ แม้พวกเขาจะตายเกิดอยู่ในสังสารวัฏนี้ ก็ไม่สามารถมองเห็นพวกเขาด้วยตาเนื้อได้ ผู้ได้อภิญญามีตาทิพย์เท่านั้นจึงจะสามารถมองเห็นหมู่สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิดได้

เมื่อเปรียบเทียบดูแล้วจะเห็นว่า ทรรศนะทั้ง 2 ฝ่ายนี้ ไม่ได้ขัดแย้งกันมากนัก เพราะมีจุดร่วมอยู่คือ การยอมรับนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจ หมายถึงความรู้ความคิดภายในจิตใจ

ที่เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาเมื่ออายตนะภายในกับอายตนะภายนอกกระทบกันเกิดการรับรู้ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ส่วนจุดที่แตกต่างกันก็ไม่ได้แตกต่างกันอย่างตรงกันข้ามเลยทีเดียว เพราะทรรศนะเชิงปฏิเสธนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นั้น *ปฏิเสธเพราะไม่สามารถเห็นประจักษ์ได้*นรกและสวรรค์เป็นเรื่องไกลตัวเกินไป ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่วิถีชีวิตในปัจจุบัน ในขณะที่ทรรศนะฝ่ายที่ยอมรับ *ยอมรับเพราะถือว่า นรกและสวรรค์เป็นโลกทิพย์ที่นับเนื่องอยู่ในสังสารวัฏนี้* หมู่สัตว์ที่อุบัติเกิดในโลกทิพย์เป็นพวกที่มีกายทิพย์ละเอียดมาก ไม่สามารถมองเห็นด้วยตาเนื้อได้ นรกและสวรรค์จึงเป็นสิ่งที่พึงประจักษ์เฉพาะตน เฉพาะคนที่มีตาทิพย์เท่านั้น คนที่ไม่มีตาทิพย์แม้จะได้รับการบอกเล่าจากคนที่มีตาทิพย์ ก็เป็นเพียงการรับรู้ทางหู (โสตประสาท) ซึ่งไม่เพียงพอที่จะทำให้เชื่อตามอย่างสนิทใจ นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นั้น เป็นสิ่งที่ต้องเห็นประจักษ์ด้วยตาทิพย์ (จักขุประสาททิพย์) ไม่ใช่สิ่งที่จะฟังได้ด้วยหู ดมกลิ่นด้วยจมูก ลิ้มด้วยลิ้น ถูกต้องด้วยกาย หรือรับรู้ด้วยใจ

มีข้อที่ควรสังเกตอีกประการหนึ่งคือ นักปราชญ์ผู้แสดงทรรศนะทั้ง 2 ฝ่ายนี้ ต่างได้ศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสมาเหมือนกัน จึงเป็นเครื่องยืนยันได้ว่าทั้ง 2 ฝ่ายต่างได้รับรู้และเข้าใจข้อความในคัมภีร์เหล่านั้นมาเป็นอย่างดี ข้อความที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ในคัมภีร์เหล่านั้นโดยเฉพาะในคัมภีร์พระไตรปิฎก แสดงนรกและสวรรค์ทั้งในฐานะที่เป็นภาวะทางจิตใจและเป็นสถานที่ ปัญหาจึงมีว่า *เพราะเหตุไร ? ทั้ง 2 ฝ่ายจึงมีแนวทรรศนะต่อนรกและสวรรค์คล้ายกับว่าจะขัดแย้งกันเช่นนี้ ?*

แนวทรรศนะที่คล้ายกับว่าจะขัดแย้งกันนี้ น่าจะเป็นเพราะว่า ฝ่ายที่มีท่าทีเชิงปฏิเสธนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นั้น มีความมุ่งมั่นที่จะให้มนุษย์รู้จักปัจจุบัน ทำปัจจุบันให้ดีเสียก่อน จะเห็นได้ว่าฝ่ายที่มีท่าทีเชิงปฏิเสธนี้ไม่ได้บอกว่า *นรกและสวรรค์*ที่เป็นสถานที่ไม่มี แต่บอกว่า *อย่าไปพูดถึง มันไกลตัวเกินไป* ในขณะที่ฝ่ายยอมรับกลับมีความมุ่งมั่นที่จะให้มนุษย์รู้จักทั้งปัจจุบันและอนาคตและนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ไม่ได้อยู่ไกลตัวอย่างที่เข้าใจกัน มนุษย์อาจจะจุติ (ตาย) จากร่างมนุษย์ไปเกิดในนรกและสวรรค์นั้นในเวลาใดก็ได้

บทที่ 5

สรุป วิจารณ์ และข้อเสนอแนะ

สรุปลการดำเนินการวิจัย

นรกและสวรรค์มีปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาทุกระดับชั้น พระพุทธเจ้าเองก็ตรัสถึงนรกและสวรรค์เป็นประจำ และพระอริยสาวกบางรูปมีเรื่องติดต่อสัมพันธ์กับพวกสัตว์นรกและเทวดาเป็นประจำ ความสัมพันธ์ระหว่างสัตว์นรก-เทวดากับพระพุทธเจ้าและเหล่าพระอริยสาวกทั้งหลายนี้เป็นสิ่งที่ได้รับการยืนยันไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นคัมภีร์สูงสุดในพระพุทธศาสนา

มีข้อที่น่าสังเกตว่า บุคคลที่กล่าวถึงนรกและสวรรค์ตามที่อ้างไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎก ไม่ได้มีข้อถกเถียงกันเลยว่า นรกและสวรรค์มีจริงหรือไม่ ? ตั้งอยู่ที่ไหน ? แต่เป็นการกล่าวถึงข้อเท็จจริง ที่สำคัญคือ ท่านที่กล่าวถึงนรกและสวรรค์เหล่านั้น ส่วนมากเป็นพระอริยบุคคลมีญาณพิเศษสามารถที่จะจัดทำสิ่งต่าง ๆ ที่เหนือวิสัยของปุถุชนผู้มีกิเลสทั้งหลายได้ เรื่องนรกและสวรรค์จึงเป็นข้อเท็จจริงที่ประจักษ์ชัดแก่ท่านเหล่านั้น ท่านมีกิจกรรมใดก็ตามที่ต้องติดต่อสัมพันธ์กับสัตว์นรก และเทวดา ข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงกิจกรรมที่เป็นข้อเท็จจริง เป็นกิจธุระที่มีอยู่เป็นประจำระหว่างพระภิกษุในพระพุทธศาสนากับสัตว์โลกชนิดหนึ่ง

ในคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งผู้รจนาได้รับอิทธิพลอย่างมากจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกาและปกรณ์วิเสสบางเล่ม กล่าวถึงนรกและสวรรค์ตามนัยแห่งข้อเท็จจริงที่ปรากฏมาแล้วในคัมภีร์พระไตรปิฎก ผิดกันแต่ว่า นรกและสวรรค์ในคัมภีร์โลกศาสตร์นั้น ค่อนข้างจะพิสดารมากกว่า ที่เป็นเช่นนี้เพราะผู้แต่งมีจุดประสงค์ที่จะให้ผู้ศึกษาตามได้รับความรู้ ความเพลิดเพลิน ความเลื่อมใสและความสลดใจในข้อเท็จจริง ในวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน กลับมีการนำเสนอนรกและสวรรค์ในรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป บางทรรศนะเป็นไปในลักษณะที่ไม่ค่อยเห็นด้วยกับข้อเท็จจริงที่ว่า *นรกและสวรรค์คือสถานที่ซึ่งเป็นโลกของสัตว์นรกและเทวดา* บางทรรศนะเป็นไปในทำนองเห็นด้วย และยังอธิบายเพิ่มเติมในบางประเด็น กำหนดแน่นอนว่า นรกไม่ได้อยู่ข้างล่างใต้พื้นดินสวรรค์ไม่ได้อยู่บนฟ้าอย่างที่เข้าใจกัน ทั้งนรกและสวรรค์คือโลกทิพย์ซึ่งซ้อนกันอยู่ในโลกมนุษย์นี่เอง บางทรรศนะก็กำหนดว่านรกอยู่ข้างล่างใต้พื้นดินใหญ่นี้ สวรรค์อยู่บนฟ้าสูงเหนือพื้นดินนี้ขึ้นไป

ปัจจุบัน วิชาการแต่ละสาขาเจริญรุดหน้าไปมาก ในขณะที่เรื่องนรกและสวรรค์ยังคงเป็นเพียงข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์ ไม่เคยประจักษ์แก่สามัญชนทั่วไป แม้จะมีบุคคลกล่าวอ้างเสมอว่า *ตัวเขาเองตายแล้วฟื้นได้ไปเที่ยวเมืองนรกและเมืองสวรรค์มาแล้ว* แต่ก็เป็นประสบการณ์เฉพาะตัว คนที่ไม่ได้ประสบมาด้วยตัวเอง ย่อมไม่เชื่อตามเป็นส่วนมาก มีเป็นส่วนน้อยเท่านั้นที่เชื่อตาม ปัจจุบันจึงมีคำถามเสมอว่า

1. นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่มีจริงหรือไม่ ?
2. ถ้าไม่มี เพราะเหตุไรจึงปรากฏในคัมภีร์ของทุกศาสนา ?
3. ถ้ามีจริง นรกและสวรรค์มีอยู่ในลักษณะอย่างไร ?
4. นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ตั้งอยู่ที่ไหน ?

จากการศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่มีอยู่ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ (จักกวาฬทีปนี, โลกทีปกสาร, โลกบัญญัติ, และอนุโลมไตรภูมิพระร่วงด้วย) และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ สามารถสรุปสาระสำคัญได้ว่า *นรกและสวรรค์*มีอยู่ 2 สถานะคือ

1. นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ เป็นภพ-ภูมิของสัตว์ผู้เกิดในโอปปาติกะกำเนิด
2. นรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะ คือความรู้สึกความคิดทางจิตใจ เกิดดับที่อายตนะ

นรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่ เป็นดินแดนสำหรับเวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ผู้มีกิเลส นรกเป็นจุดหมายสุดท้าย (จุดหมายที่ไม่ได้ตั้งไว้) ของสัตว์ผู้ทำความชั่วทางกาย วาจา และใจ ซึ่งหมายถึงสัตว์ทุกจำพวก ไม่จำเป็นว่าต้องเป็นมนุษย์เท่านั้น บางทีสัตว์นรกเองนั่นแหละ ตายไปเกิดในนรกอีก หมู่สัตว์ผู้ทำบาปกรรม เมื่อเขาตายไปเกิดในนรกแล้ว จะถูกลงโทษด้วยวิธีการที่โหดเหี้ยมที่สุด เพื่อให้สัตว์บาปนั้นได้รับความเจ็บปวดมากที่สุด เหมาะสมกับบาปกรรมที่เขาเคยกระทำไว้เมื่อครั้งก่อนตาย สวรรค์เป็นจุดหมายระดับหนึ่งของผู้ทำความดีโดยการให้ทาน รักษาศีล และเจริญภาวนาได้ระดับหนึ่งจนถึงระดับรูปฌาน 4 และอรูปฌาน 4 แต่ไม่ใช่จุดหมายสุดท้ายของผู้กระทำความดีในทางพระพุทธศาสนา สวรรค์คือดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมดีระดับโลกิยะ ผู้ไปเกิดในสวรรค์ส่วนมากมีความสุขแบบชาวบ้านทั่วไป เสวยสุขที่เจือด้วยความทุกข์ คือมีเศษของความทุกข์ติดอยู่ ผู้ไปเกิดในสวรรค์มักเป็นผู้ที่ได้กระทำบุญด้วยการถวายสิ่งของหรือให้สิ่งของแก่ผู้อื่น หรือมี

ความเลื่อมใสในพระรัตนตรัย ประกอบด้วยอินทรียธรรม 5 คือ ความเชื่อ(ศรัทธา),ความเพียร (วิริยะ),ความระลึกได้(สติ),ความตั้งใจมั่น(สมาธิ),และความรอบรู้(ปัญญา)

นรกในคัมภีร์พระไตรปิฎกมี 9 ขุมใหญ่ คือ

1. สัญชีวนรก	6. ตาปนนรก
2. กาฬสุตตนรก	7 มหาตาปนนรก
3. สังฆาตนรก	8. อเวจีนรก
4. โรรุวนรก	9. โลกันตริกนรก(โลกันตริยนรก)
5. มหาโรรุวนรก	

นรกขุมอื่น ๆ ที่มีการระบุชื่อไว้ในคัมภีร์โลกศาสตร์นั้น เป็นการบัญญัติชื่อเรียกตามลักษณะของภูมิภาคของมหานรก 8 ขุมนั่นเอง เนื่องจากมหานรก 8 ขุมมีอาณาเขตกว้างใหญ่มาก ภูมิภาคแต่ละส่วนจึงมีลักษณะที่แตกต่างกันไปหลายรูปแบบ ภูมิภาคส่วนใดมากไปด้วยแม่น้ำ และน้ำในแม่น้ำนั้นเป็นกรด-ด่าง เรียกชื่อภูมิภาคนั้นว่า "ขาโรทกนทีนรก" ภูมิภาคส่วนใดเต็มไปด้วยสุนัขดุร้าย เรียกชื่อภูมิภาคนั้นว่า "สุนขนรก" ภูมิภาคส่วนใดซึ่งสถานที่ลงโทษสัตว์นรกเต็มไปด้วยกะทะทองแดง เรียกชื่อภูมิภาคนั้นว่า "โลหกุมภีนรก" ภูมิภาคส่วนซึ่งสถานที่ลงโทษสัตว์นรกเต็มไปด้วยต้นงิ้วเรียกชื่อภูมิภาคนั้นว่า "สิมพลีวันนรก" เป็นต้น

สำหรับโลกันตริกนรกนั้น เป็นนรกที่ตั้งอยู่นอกจักรวาล ไม่อยู่ในจักรวาลใดเลย แต่อยู่ตรงระหว่างรอยต่อแห่งจักรวาลทั้งหลาย

นรกทั้ง 9 ขุมที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก ได้รับการอธิบายเพิ่มเติมอย่างมากในคัมภีร์โลกศาสตร์ มีการระบุชื่อนรกไว้ประมาณ 30 ขุม จัดแบ่งประเภทของนรกเป็น 4 ตามลำดับฐานะคือ

1. มหานรก	8	ขุม	เป็นนรกชั้นที่ 1
2. อุสสทนรก	128	ขุม	เป็นนรกบริวารชั้นที่ 2
3. ยมโลกนรก	320	ขุม	เป็นนรกบริวารชั้นที่ 3
4. โลกันตริกนรก	1	ขุม	เป็นนรกที่อยู่นอกจักรวาล
รวมเป็นนรก	457	ขุม	

นอกจากนี้ยังได้ประมวลสรุปนรกทั้งหมดไว้ 3,600 ขุม ซึ่งเป็นเรื่องที่พิสดารเกินไป ทั้งนี้เพราะผู้รจนาได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสส รวมถึง

ลัทธิอื่นอีกมาก ความพิสดารของเรื่องนรกในคัมภีร์โลกศาสตร์นั้น จากการศึกษาตามจะเห็นว่าไม่ได้เป็นแนวคิดของผู้รจนาโดยตรง ข้อความเป็นการตัดตอนมาจากคัมภีร์ต่าง ๆ เป็นจำนวนมาก

สวรรค์ในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันมี 26 ชั้นเหมือนกันคือ

1) สวรรค์ชั้นกามาวจร 6 ชั้น

1.1 จาตุมหาราชิก	1.3 ยามา	1.5 นิมมานรดี
1.2 ดาวดึงส์	1.4 ดุสิต	1.6 ปรนิมมิตวสวัตดี

2) สวรรค์ชั้นรูปาวจรปฐมฌาน 3 ชั้น

2.1 พรหมปาริสัชชา	2.2 พรหมปุโรหิตา	2.3 มหาพรหมา

3) สวรรค์ชั้นรูปาวจรทุติยฌาน 3 ชั้น

3.1 ปริตตาภา	3.2 อัปปมาณาภา	3.3 อาภัสสรา

4) สวรรค์ชั้นรูปาวจรตติยฌาน 3 ชั้น

4.1 ปริตตสุภา	4.2 อัปปมาณสุภา	4.3 สุภกิณหา

5) สวรรค์ชั้นรูปาวจรจตุตถฌาน 7 ชั้น

5.1 เวหัปผลา	5.2 อสัญญสัตว์	5.3 อวิหา
5.4 อตัปปา	5.5 สุทัสสา	5.6 สุทัสสี
5.7 อกนิฏฐา		

6) สวรรค์ชั้นอรูปาวจร 4 ชั้น

6.1 อากาสานัญจายตนะ	6.3 อากิญจัญญายตนะ
6.2 วิญญาณัญจายตนะ	6.4 เนวสัญญานาสัญญายตนะ

นี่คือนรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่ เป็นดินแดนสำหรับผลกรรมชั่วและกรรมดี เป็นส่วนหนึ่งของหลักคำสอนในพระพุทธศาสนา และพระพุทธศาสนาถือว่าทั้งนรกและสวรรค์ในแง่ที่เป็นสถานที่เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ เนื่องจากเป็นสถานที่ที่แต่ละคนผู้เป็นปุถุชนไม่เคยประจักษ์ชัดด้วยตนเอง จึงมีข้อสงสัยและมีการอภิปรายอย่างกว้างขวางทั้งในอดีตและปัจจุบันว่า "คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ? ตั้งอยู่ที่ไหน ?" เราจะได้วิจารณ์ข้อสังสัยนี้ในตอนต่อไป

บทวิจารณ์

1. นรกและสวรรค์คืออะไร ? มีจริงหรือไม่ ?

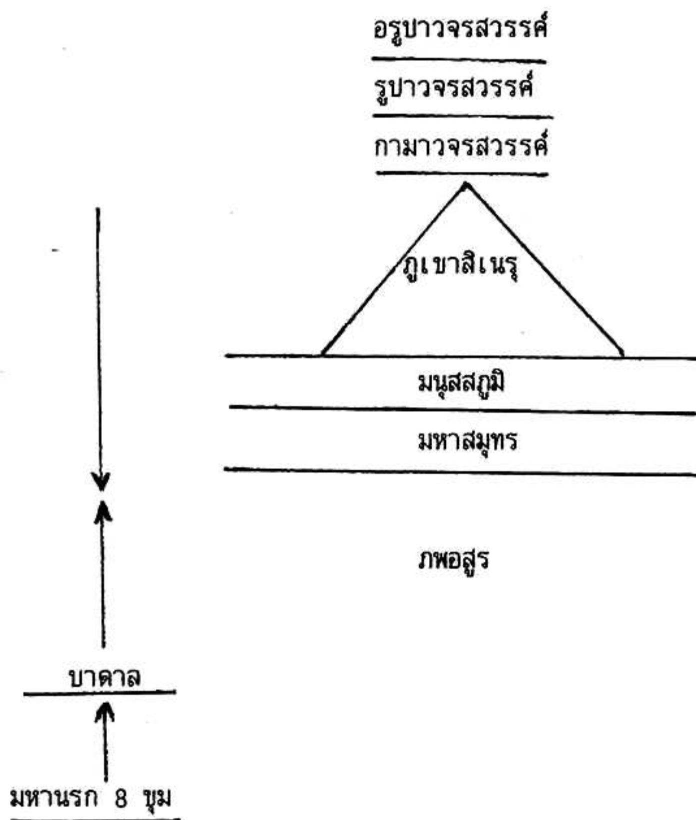
ตามนัยแห่งข้อความที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎก คัมภีร์โลกศาสตร์ และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันเกือบจะทั้งหมดที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ เป็นคำตอบได้อย่างดีว่านรกและสวรรค์คืออะไร และมีจริงหรือไม่

นรกและสวรรค์มีจริง กล่าวในแง่ที่เป็นนามธรรม นรกคือความรู้สึกที่ร้อนรนในจิตใจสวรรค์คือความรู้สึกสบายใจ กล่าวในแง่ที่เป็นรูปธรรม นรกคือดินแดนที่สัตว์ผู้ทำบาปกรรมไว้ต้องไปเสวยผลของบาปกรรมหลังจากตาย สวรรค์คือดินแดนที่สัตว์ผู้ทำบุญกรรมไว้ต้องไปเสวยผลของบุญกรรมหลังจากตาย

เมื่อพิจารณาอย่างถี่ถ้วนแล้วจะเห็นว่า นรกและสวรรค์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกซึ่งถือเป็นคัมภีร์สูงสุดในพระพุทธศาสนานั้น เป็นข้อเท็จจริงเชิงวิชาการ ข้อความปรากฏแค่ไหนคือข้อเท็จจริงเพียงแค่นั้น ที่สำคัญอย่างยิ่งคือ ข้อเท็จจริงเหล่านั้น เป็นเรื่องระหว่างพระพุทธเจ้ากับสัตว์นรก-เทวดา และพระอริยสาวกกับสัตว์นรก-เทวดา หรือบางตอนก็เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าและพระอริยสาวกกล่าวถึงสัตว์นรก-เทวดาแต่เพียงฝ่ายเดียว สรุปว่า เรื่องทั้งหมดเป็นข้อเท็จจริงในคัมภีร์ การที่จะวิจารณ์ข้อเท็จจริงเหล่านั้นว่าเป็นจริงหรือไม่เป็นจริงอย่างไร เป็นสิทธิที่จะกระทำได้ แต่ผลจากการวิจารณ์นั้นอาจจะสนับสนุนข้อเท็จจริงให้เด่นชัดยิ่งขึ้นหรืออาจจะทำให้ข้อเท็จจริงบิดเบือนไปก็ได้ พระพุทธเจ้าตรัสถึงนรกและสวรรค์ด้วยพระองค์เองว่า

> "ดูก่อนอานนท์ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริตที่เรากล่าวว่าไม่ควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดทำเข้า พึงหวังโทษต่อไปนี้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน กิตติศัพท์อันชั่วร้ายย่อมขจรไป ตายก็หลงฟั่นเฟือน เมื่อแตกกายทำลายภายหลังมรณะย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก..."
>
> "...ดูก่อนอานนท์ กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริตที่เรากล่าวว่าสมควรทำโดยส่วนเดียวนี้ เมื่อผู้ใดทำเข้า ก็พึงหวังคุณต่อไปนี้ คือ ตนเองก็กล่าวโทษตนไม่ได้ วิญญูชนทั้งหลายใคร่ครวญแล้วย่อมติเตียน กิตติศัพท์อันดีย่อมขจรไป ตายก็ไม่หลงฟั่นเฟือน เมื่อกายแตกทำลายภายหลังมรณะย่อมเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์"

พระพุทธดำรัสนี้ แสดงว่านรกและสวรรค์คือดินแดนที่บุคคลจะต้องไปเกิดภายหลังการตาย ข้อเท็จจริงมีอยู่เพียงเท่านี้ ไม่ได้ตรัสบอกว่าดินแดนนรกอยู่ข้างล่างใต้พื้นแผ่นดินใหญ่นี้ สวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นแผ่นดินใหญ่นี้ขึ้นไป การที่ผู้รจนาคัมภีร์ในยุคต่อมาได้กำหนดว่า นรกอยู่ใต้พื้นดิน สวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นดิน ย่อมเป็นสิทธิที่จะกระทำได้ แต่ไม่ได้ตรงกับข้อเท็จจริงในคัมภีร์พระไตรปิฎกโปรดดูภาพจำลองต่อไปนี้[1]

พระพุทธเจ้าตรัสถึงภูเขาสิเนรุเหมือนกัน แต่ไม่ได้ทรงกำหนดว่า เหนือภูเขาสิเนรุขึ้นไปเป็นดินแดนสวรรค์ ใต้ภูเขาสิเนรุเป็นมหานรก ๘ ขุม ดังที่ผู้รจนาคัมภีร์ในยุคต่อมาได้กำหนดไว้ พระพุทธเจ้าเพียงแต่ตรัสว่า

---

[1]มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, <u>เอกสารสอนชุดวิชาภาษาไทย 4:วรรณคดีไทย</u>, พิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 4,000 เล่ม, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, 2526), หน้า 62.

"...ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เขาสิเนรุ โดยยาว ๘๔,000 โยชน์ โดยกว้าง ๘๔,000 โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,000 โยชน์ สูงจากมหาสมุทร ๘๔,000 โยชน์..."[2]

พระพุทธเจ้าตรัสถึงมหาสมุทรซึ่งใช้เป็นเกณฑ์วัดความสูงของภูเขาสิเนรุนี้ว่าเป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ นานาชนิด แต่ไม่ได้ทรงระบุถึงพวกสัตว์นรกเลย ในมหาสมุทรนี้ซึ่งอยู่ภายใต้ภูเขาสิเนรุ เป็นที่พำนักอาศัยของเหล่าสัตว์หลายชนิด

"...มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ และสิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคลา ปลาติมิรมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ 100 โยชน์, 200 โยชน์, 300 โยชน์, ๔00 โยชน์..."[3]

แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ นับเนื่องในแนวคิดต้องห้าม(อจินไตย)สำหรับมนุษย์ปุถุชนผู้ไม่ได้ตาทิพย์(ทิพพจักขุ) พระอริยบุคคลผู้ได้อภิญญาและฌานสมาบัติ ท่านคิด พูด ทำสิ่งใด ท่านคงไม่เคยหวังที่จะให้บุคคลอื่นคิด พูด ทำตามอย่างท่านหรือวิจารณ์เรื่องที่ท่านแสดงกิริยาออกไปว่าจริง*หรือ*

---

[2]สุริยสูตร, องฺ.สตฺตก.23/63. **ที่ตั้งของเมืองนรกและเมืองสวรรค์นี้** อาจารย์เสถียร โพธินันทะ กล่าวเปรียบเทียบคติของพระพุทธศานากับศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) สรุปความได้ว่า"*สวรรค์ของพราหมณ์อยู่บนภูเขาหิมาลัย สวรรค์อยู่บนฟ้า นรกอยู่เชิงเขา ใต้เขาจักรวาลลงไปเป็นนรก ภูมิศาสตร์โลกสวรรค์และนรกของพระพุทธศาสนาไม่เป็นอย่างของพราหมณ์ โลกสวรรค์และนรกในศาสนาพุทธเป็นดาวอีกดวงหนึ่งต่างหากจากโลกมนุษย์ อยู่คนละจักรวาลกับโลกมนุษย์ มีฤดู มีอาหาร มีชีวิตประเภทแตกต่างจากมนุษย์ไปหมดทุกอย่าง สวรรค์ไม่ได้อยู่บนท้องฟ้า นรกไม่ได้อยู่ใต้ดิน บนดาวเคราะห์ดวงใด วิถีชีวิตของสัตว์เป็นไปด้วยความสะดวกสบาย เจริญรุ่งเรือง ดาวเคราะห์ดวงนั้นก็เป็นสวรรค์ บนดาวเคราะห์ดวงใด วิถีชีวิตของสัตว์เต็มไปด้วยความทุกข์ขัดสน เดือดร้อน ดาวเคราะห์ดวงนั้นก็เป็นนรก"* <u>**สรุปความจากเรื่อง"พระอินทร์"** เทปบันทึกเสียงหมายเลข 011 หน้า 2</u>, (กรุงเทพมหานคร:ห้างธรรมเจริญสาขาท่าพระจันทร์)

[3]ปหาราทสูตร, องฺ.อฏฺฐก.23/109.

ไม่จริงอย่างไร พระพุทธเจ้าทรงปรามภิกษุทั้งหลายไม่ให้คิดเรื่องเหล่านี้ คือ[4]

1. *พุทธวิสัย* เรื่องของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
2. *ฌานวิสัย* เรื่องของท่านผู้ได้ฌาน
3. *กัมมวิบาก* เรื่องของกรรม
4. *โลกจินตา* แนวคิดเรื่องโลก

เพราะเรื่องเหล่านี้มีความซับซ้อน ผู้ที่พยายามคิดเรื่องเหล่านี้ ย่อมจะได้รับความลำบากมากอาจทำให้เป็นบ้าได้ นอกจากนี้ยังก่อให้เกิดการอภิปรายถกเถียงกันอย่างไม่รู้จบสิ้น

จากการศึกษาเนื้อหาในคัมภีร์โลกศาสตร์และวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบัน ดูเหมือนว่าจะไม่ได้คำนึงข้อที่พระพุทธเจ้าทรงเคยปรามไว้ในครั้งพุทธกาลเท่าใดนัก เพราะมีการอธิบายความเรื่องนรกและสวรรค์และเรื่องโลกอย่างพิสดารทั้งโดยการพรรณนาด้วยอักษรและการแสดงภาพเขียนให้เห็นอย่างชัดเจน เป็นลักษณะแห่งวรรณคดีที่แต่งขึ้นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินและโศกสลดของผู้ศึกษ ไม่ใช่ข้อเท็จจริงทางพระพุทธศาสนา ตามความเป็นจริงแล้ว ในคัมภีร์พระไตรปิฎก พระสูตรที่พรรณนานรกและสวรรค์อย่างพิสดารมีอยู่น้อยมาก[5] แต่เนื้อหาในพระสูตรเหล่านี้ที่ว่าด้วยเรื่องนรกและสวรรค์ มีการให้ภาพของนรกน่ากลัวเหลือเกิน ที่ว่าด้วยสวรรค์ก็พรรณนาอย่างเลิศล้ำ ทำให้ผู้รจนาคัมภีร์ในยุคต่อมารับเอาแนวคิดเหล่านี้มาขยายความต่อ โดยใช้สำนวนภาษาที่มีลักษณะเป็นวรรณคดี

พุทธปรัชญา เป็นหลักสัจจธรรมสากลที่ครอบคลุมสัจจธรรมทั้งหมด คัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นคัมภีร์แม่บทที่บรรจุเนื้อหาของพุทธปรัชญาทั้งหมด การวิเคราะห์วิจารณ์พุทธปรัชญาด้วยจุดประสงค์ที่จะขยายความทฤษฎีเดิมหรือสร้างทฤษฎีใหม่ขึ้นมา ถือว่าเป็นทฤษฎีระดับ *อัตตโนทิฏฐิ* หรือ *อัตตโนมัติ* ถ้าสมเหตุสมผล ย่อมนับเนื่องในพุทธปรัชญาดั้งเดิมได้ การกำหนดว่านรกมีจำนวน 3,600 ขุมอยู่ข้างล่างใต้พื้นดินนี้ สวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นดินนี้ขึ้นไป เป็นการนำพุทธปรัชญาดั้งเดิมมาขยายความเพิ่มเติม

---

[4]อจินติตสูตร, องฺ.จตุกฺก.21/77.

[5]ดู พาลบัณฑิตสูตร,ม.อุ.14/467-481.เทวทูตสูตร,ม.อุ.14/504-525.ทูตสูตร,องฺ.ติก.20/475.สังกิจจชาดก,ขุ.ชา.28/92.เนมิราชชาดก,ขุ.ชา.20/525-599.มหาสมัยสูตร,ที.ม.10/241-242.วิมานวัตถุ,ขุ.วิ.26/1-85.

จัดเป็นข้อเท็จจริงระดับอัตตโนมัติ และการที่จะพิสูจน์ว่า *ข้อเท็จจริงนั้นจริงหรือไม่* สำหรับบุคคลผู้ได้อภิญญา 5 หรือ 6 ย่อมสามารถประจักษ์ชัดด้วยตัวเอง แต่ถ้าเป็นมนุษย์ปุถุชนผู้ไม่ได้อภิญญา การพิสูจน์ต้องเทียบเคียงกันทฤษฎีอื่น ๆ ในพุทธปรัชญาดั้งเดิม ได้ข้อเท็จจริงเพียงใด ให้ถือเป็นข้อยุติเพียงนั้นก่อน

ต่อปัญหาที่ว่า *นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในโลกอื่นมีจริงหรือไม่* ? ผู้มีความสงสัยอย่างนี้ควรย้อนกลับไปศึกษาทฤษฎีอื่น ๆของพระพุทธศาสนาให้เข้าใจถ่องแท้เสียก่อนและมีข้อพิจารณาประกอบเฉพาะในกรณีของนรกดังนี้

1. บุคคลทำอนันตริยกรรม (กรรมหนักที่สุด) เป็นบุคคลที่ไม่สามารถบรรลุมรรค ผล นิพพานได้ และไม่สามารถไปเกิดในภูมิอื่นได้เช่นกัน นอกจากอบายภูมิ อบายภูมิ 4 คือ นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกาย บุคคลทำอนันตริยกรรมตายลงจะไปเกิดที่ไหน ? การที่เขาทำอนันตริยกรรมแล้วรับผลกรรมชั่วเฉพาะในชีวิตนี้เพียงระยะเวลาประมาณ 100 ปี หลังจากตายแล้วก็กลับมาเกิดเป็นมนุษย์อีก โดยอยู่ในฐานะยากจนหรือทุกข์หนัก มันสมเหตุสมผลหรือไม่ ? ถามต่อไปอีกว่าบุคคลทำอนันตริยกรรมตายแล้ว ถ้าไม่ไปเกิดในอบายภูมิ เขาจะไปเกิดที่ไหน เกิดเป็นสัตว์ชนิดใด ?

2. ต่อไป เราต้องถามตัวเองก่อนว่าเรายอมรับทฤษฎีอบายภูมิ 4 หรือไม่ ? ถ้าไม่ยอมรับ ก็ไม่ต้องอภิปรายอะไรอีกต่อไป แต่ถ้ายอมรับทฤษฎีอบายภูมิ 4 เราลองพิจารณาต่อไปอีกว่า นรก กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน เปรต อสุรกายคืออะไรกันแน่ ที่พระพุทธเจ้าตรัสเสมอว่า บุคคลทำความชั่วเมื่อแตกกายทำลายขันธ์ไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคคติ วินิบาต นรก ซึ่งคำทั้ง 4 คำนี้เป็นคำที่ใช้กันและกันได้ พระพุทธดำรัสนี้มีความหมายที่แท้จริงอย่างไร ?

<u>*2. ความเข้าใจคลาดเคลื่อนเกี่ยวกับนรกและสวรรค์*</u>

ในครั้งพุทธกาล มีพวกเจ้าลัทธิ "นัตถิกทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิ" เป็นกลุ่มที่มีทรรศนะปฏิเสธปรากฏการณ์ในโลก นัตถิกทิฏฐิบอกว่า ในโลกนี้ไม่มีอะไรเลย อุจเฉททิฏฐิบอกว่า สรรพสิ่งมีอยู่ในตอนนี้ แต่เมื่อแตกทำลายแล้ว ย่อมสูญสิ้นทุกอย่าง พวกนัตถิกทิฏฐิและอุจเฉททิฏฐิปฏิเสธนรกและสวรรค์ด้วยเช่นกัน แม้แต่บุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนายังมีข้อสงสัยว่า นรกและสวรรค์มีจริงหรือไม่ ? อาศัยการพยากรณ์ (ตอบ) ของพระพุทธเจ้า ทำให้ท่านเหล่านั้นหมดความสงสัยไปได้

คัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงนรกและสวรรค์ ทั้งในฐานะเป็นสถานที่ และเป็นภาวะทางจิตใจ คัมภีร์โลกศาสตร์แสดงเฉพาะนรกและสวรรค์ในฐานะเป็นสถานที่ และแสดงพิสดารยิ่งกว่าในคัมภีร์พระไตรปิฎก นี่แสดงให้เห็นว่า ผู้ศึกษาเรื่องนรกและสวรรค์เริ่มมีความคิดเห็นคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้ว ทั้งนี้ อาจจะเป็นเพราะในพุทธศตวรรษที่ 20 ได้มีการรจนาและศึกษาคัมภีร์ศาสนาอย่างกว้างขวาง คัมภีร์เหล่านั้นเป็นของลัทธิพราหมณ์ก็มี เป็นของพระพุทธศาสนานิกายมหายานก็มี แม้ผู้ศึกษาจะเป็นผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายเถรวาท(หินยาน) แต่เมื่อเห็นข้อความในคัมภีร์ของลัทธิอื่นตรงกับข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกเป็นบางส่วนโดยเฉพาะเรื่องนรกและสวรรค์ เมื่อมีโอกาสรจนาคัมภีร์ขึ้น ย่อมมีการผสมผสานข้อความจากแต่ละคัมภีร์เข้าด้วยกันอย่างกลมกลืน อย่างไรก็ตาม แม้จะคลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกโดยเหตุที่พิสดารเกินไป แต่ไม่ได้มีความขัดแย้งกันมากนักกลับสนับสนุนส่งเสริมกันและกันจนทำให้ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์ชัดเจนยิ่งขึ้น แต่การที่ภาพลักษณ์ของนรกและสวรรค์พิสดารมากยิ่งขึ้นนี้ ไม่ได้หมายถึงว่าจะมีผลดีเสมอไป อาจจะสร้างแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่เพียงด้านเดียวแก่บุคคลบางคนได้ ทำให้เขาเกิดความยึดมั่นในความคิดเห็น(ทิฏฐุปาทาน)ว่า นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนา หมายถึงสถานที่เสวยผลกรรมชั่วและกรรมดีของมนุษย์ภายหลังจากตาย ไม่ได้หมายถึงภาวะทางจิตใจ ความคิดเห็นอย่างนี้ย่อมไม่เป็นผลดีแก่ใคร เพราะจะทำให้เขามัวคิดถึงเฉพาะความสุขและความทุกข์ในโลกหน้า ไม่อยู่กับปัจจุบัน

ในปัจจุบัน แนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์เริ่มคลาดเคลื่อนไปอีกลักษณ์หนึ่ง คือ มีการแสดงเฉพาะนรกและสวรรค์ที่เป็นภาวะทางจิตใจในขณะปัจจุบัน ไม่ต้องการให้คิดและศึกษานรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ในโลกอื่นที่จะไปเกิดหลังจากตาย ทรรศนะอย่างนี้ แม้จะไม่ได้ปฏิเสธตรง ๆ แต่ก็เริ่มมีความคลาดเคลื่อนออกไปแล้ว ทรรศนฝ่ายที่มีท่าทีคล้ายจะปฏิเสธนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นี้ ยังสนับสนุนให้ศึกษาทฤษฎีภพ-ภูมิ-ปรโลก-โอปปาติกะเฉพาะในขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น โดยอธิบายว่า

1. *ภพ* คือ ความมีความเป็นที่เป็นไปอยู่ในขณะปัจจุบันชาตินี้
2. *ภูมิ* คือ ระดับชั้นของจิตใจที่เป็นไปอยู่ในขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น
3. *โอปปาติกะ* คือ การเกิดขึ้นทางจิตใจในขณะปัจจุบันนี้เท่านั้น
4. *ปรโลก* คือ วินาที-นาที-ชั่วโมง-วัน-เดือน-ปีที่จะถึงต่อไปข้างหน้า

ทรรศนะอย่างนี้ย่อมมีผลดีแก่ผู้เข้าใจหลักการและเหตุผลในการนำเสนออย่างแจ่มชัดเพราะจะทำให้เขาอยู่กับปัจจุบันมากขึ้น มีกำลังใจที่สร้างความสุขขึ้นให้ได้ในขณะปัจจุบันโดยไม่รอถึงชาติ

หน้าภายหลังจากตาย แต่ข้อจำกัดของทรรศนะอย่างนี้ คือ อาจจะทำให้ผู้ศึกษาตามอย่างผิวเผินซึ่งเป็นคนรุ่นใหม่เก็บเอาไปขยายความเพิ่มเติมในปฏิเสธมากขึ้นก็ได้ เพราะการอธิบายนรกและสวรรค์ในเชิงภาวะทางจิตใจ(นามธรรม)นี้ สามารถทำให้เห็นประจักษ์และเข้าใจได้ง่ายกว่าการอธิบายนรกและสวรรค์ในเชิงสถานที่(รูปธรรม) และเนื่องจากนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ไม่มีใครสามารถนำมาแสดงให้เห็นประจักษ์แก่กันและกันได้นี่เอง จึงทำให้คนรุ่นใหม่อภิปรายถกเถียงกันตลอดมาว่า "มีจริงหรือไม่ ? ตั้งอยู่ที่ไหน ? มีลักษณะอย่างไร ?"

ต่อปัญหานี้ ผู้วิจัยเห็นว่า การที่จะตอบปัญหานี้ให้ชัดเจนที่สุดได้ เราจำเป็นต้องศึกษาทฤษฎีอื่นประกอบด้วย โดยเฉพาะทฤษฎีกำเนิด 4 ทฤษฎีเทพ 3 ทฤษฎีอภิญญา 6 ทฤษฎีกรรม และทฤษฎีการเกิดใหม่ในพระพุทธศาสนา กำเนิด 4 คือ[6]

1. ชลาพุชะ หมายถึง สัตว์ผู้เกิดในครรภ์แล้วคลอดออกมาภายหลัง
2. อัณฑชะ หมายถึง สัตว์ผู้เกิดในฟองไข่แล้วฟักออกมาภายหลัง
3. สังเสทชะ หมายถึง สัตว์ผู้เกิดในเถ้าไคลหรือของสกปรกเฉอะแฉะ
4. โอปปาติกะ หมายถึง สัตว์ผู้ผุดเกิดโตเต็มตัวทันทีโดยไม่อาศัยมารดาบิดา

จากการศึกษาตามพุทธฎีกา กำเนิด 4 เป็นเรื่องของการเกิดทางรูปกาย ไม่ใช่การเกิดทางนามกาย โอปปาติกะกำเนิดเป็นกำเนิดของเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และมนุษย์ยุคต้นกัปทฤษฎีกำเนิด 4 เราจะอธิบายในแง่นามกายก็ได้ โดยเฉพาะโอปปาติกะกำเนิด จะหมายถึงการเกิดความคิดขึ้นภายในจิตใจซึ่งไม่ต้องอาศัยมารดาบิดาก็ได้ เมื่อโอปปาติกะ หมายถึงพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย และมนุษย์ยุคต้นกัปด้วย ย่อมเป็นเครื่องยืนยันได้ในชั้นนี้ว่า *เทวดาและสัตว์นรกมีอยู่จริง* และบ่งไปถึงนรกซึ่งเป็นที่อยู่ของสัตว์นรกและสวรรค์ซึ่งเป็นที่อยู่ของพวกเทวดาว่า*มีอยู่จริงอีกด้วย* โดยเฉพาะในเรื่องของเทวดานั้น ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแบ่งเทวดาออกเป็น 3 ประเภท คือ(7)

1. สมมติเทพ คือ พระราชา พระราชินี พระราชโอรส พระราชธิดา
2. อุปปัตติเทพ คือ พวกเทวดาโดยกำเนิด เทวดาในสวรรค์
3. วิสุทธิเทพ คือ พระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า พระสาวกพุทธเจ้า

---

[6]สังคีติสูตร, ที.ปา.11/263.มหาสีหนาทสูตร, ม.มู.12/654.

[7]โสฬสมาณวกปัญหานิทเทส, ขุ.จู.30/654

ถามต่อไปอีกว่า "เพราะเหตุไร จึงมองไม่เห็นพวกเทวดาและสัตว์นรก ?" ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงไว้อย่างชัดเจนว่า สัตว์ที่เกิดในโอปปาติกะกำเนิดเป็นพวกกายละเอียด บุคคลผู้ได้อภิญญามีตาทิพย์เท่านั้นจึงจะมองเห็นสัตว์เหล่านี้ได้ อภิญญา 6 คือ[8]

1. อิทธิวิธี	ความรู้ที่ทำให้แสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ได้
2. ทิพพโสต	ความรู้ที่ทำให้มีหูทิพย์
3. เจโตปริยญาณ	ความรู้ที่ทำให้กำหนดใจผู้อื่นได้
4. ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ	ความรู้ที่ทำให้ระลึกชาติได้
5. ทิพพจักขุ	ความรู้ที่ทำให้มีตาทิพย์
6. อาสวักขยญาณ	ความรู้ที่ทำให้อาสวะกิเลสสิ้นไป

การนำทฤษฎีหลายทฤษฎีมาเชื่อมต่อกันอย่างนี้ เป็นคำตอบยืนยันได้ว่านรกและสวรรค์มีจริง สำหรับปัญหาที่ว่า นรกและสวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน ? มีลักษณะอย่างไร ? มีคำตอบบ้างแล้วในคัมภีร์โลกศาสตร์ซึ่งนำแนวคิดจากคัมภีร์อนุฎีกาวิภังคปกรณ์ แต่ยังไม่เพียงพอที่จะทำให้หมดความสงสัยได้ ในทรรศนะของผู้วิจัย การที่พระพุทธเจ้าและพระอรหันตสาวกทั้งหลายไม่ได้บอกที่ตั้งของเมืองนรกและเมืองสวรรค์ไว้ชัดเจนนั้น คงเป็นเพราะว่า ในวิสัยของท่านเหล่านั้น มันไม่มีปัญหาอะไร นรกและสวรรค์เป็นองค์ประกอบของสังสารวัฏ สังสารวัฏย่อมไม่มีบนไม่มีล่าง การที่มนุษย์ยุคปัจจุบันกำหนดเป็นข้างบนและข้างล่าง ว่าโดยปรมัตถ์แล้ว เป็นเรื่องสมมติขึ้นเพื่อจะได้สื่อความหมายกันเข้าใจระหว่างชาวมนุษยโลกด้วยกันเอง เป็นข้อตกลงของชาวมนุษยโลกเท่านั้น พระอริยบุคคลท่านมองเห็นนรกและสวรรค์เป็นประจำ จึงถือเป็นเรื่องปกติ ไม่มีบนไม่มีล่าง แต่ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกแสดงโดยนัยว่า เมื่อเปรียบเทียบกันกับมนุสสภูมิ เทวภูมิสูงกว่ามนุสสภูมิ มนุสสภูมิสูงกว่านรกภูมิ สวรรค์จึงต้องอยู่สูงเหนือเมืองนรกแน่นอน

การที่พระโบราณาจารย์ในยุคต่อมาได้บอกอย่างชัดเจนว่า สวรรค์อยู่สูงเหนือแผ่นดินใหญ่นี้ขึ้นไปเป็นระยะทางเท่านี้ นรกอยู่ใต้พื้นดินใหญ่นี้ลงไปเป็นระยะทางเท่านี้ คงจะได้แนวคิดมาจากนัยที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกส่วนหนึ่ง และจากคัมภีร์ของพราหมณ์ส่วนหนึ่ง เกี่ยวกับที่ตั้งของเมืองนรกและสวรรค์นี้ ผู้รจนาวรรณกรรมพุทธศาสนายุคปัจจุบันตอบไว้หลายนัยดังนี้

---

[8] ทสุตตรสูตร, ที.ปา.11/431. ทุติยอาหุเนยยสูตร, องฺ.ฉกฺก.22/273

นัยที่ 1 นรกและสวรรค์เป็นโลกทิพย์ซ้อนกันอยู่กับโลกมนุษย์นี่เอง แต่อยู่คนละมิติกับโลกมนุษย์สสารวัตถุในโลกทิพย์ละเอียดกว่าสสารวัตถุในโลกมนุษย์มาก เขตแดนที่กั้นระหว่างโลกทิพย์กับโลกมนุษย์ ใช้ความแตกต่างกันของความสั่นสะเทือนเป็นเขตแดนกั้น เนื่องจากว่า สสารวัตถุอันละเอียดในโลกทิพย์ มีความสั่นสะเทือนสูงกว่าสสารวัตถุในโลกมนุษย์มาก มนุษย์ธรรมดาจึงไม่สามารถมองเห็นสสารวัตถุใด ๆ ในโลกทิพย์นั้นได้[9]

นัยที่ 2 ในเมื่อนรกและสวรรค์เป็นส่วนหนึ่งของสังสารวัฏ เป็นที่เวียนเกิดเวียนตายของสัตว์ผู้ยังมีกิเลส มันจึงอาจจะอยู่ตรงไหนก็ได้ เพราะจักรวาลไม่มีบนไม่มีล่าง[10]

ผู้วิจัยเห็นว่า นรกและสวรรค์อยู่ในโลกนี้เอง ไม่ได้ซ้อนกันอยู่กับโลกมนุษย์ เป็นโลกใบเดียวกันแต่เป็นคนละมิติ เราจะเห็นว่าเทวดาที่เป็นบริวารของเหล่าเทวดากามาวจร 6 ชั้นนั้น มีทั้งเทวดาที่อยู่ตามพื้นดิน (ภุมมัฏฐเทวดา) เทวดาที่อยู่ตามต้นไม้ (รุกขเทวดา) เทวดาที่อยู่ตามภูเขา (บัพพตเทวดา) เทวดาที่อยู่ในอากาศ(อากาสัฏฐเทวดา) เทวดาเหล่านี้ใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับมนุษย์ตลอดเวลา จะเห็นได้ในคราวที่พระสุทินน์เสพเมถุน(ร่วมเพศ)กับภรรยาเก่าเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ เหล่าเทวดาตั้งแต่เทวดาประจำพื้นดินไปจนถึงเทวดาชั้นสูงสุด ได้เปล่งเสียงส่งข่าวต่อกันไปเรื่อยว่า "ท่านพระสุทินน์กลันทบุตร ก่อเสนียดขึ้นแล้ว ก่อโทษขึ้นแล้ว..."[11] เทวดาตั้งแต่ชั้นจาตุมหาราชิกขึ้นไป ต้องอยู่เหนือเทวดาบริวารเหล่านี้ในฐานะเป็นผู้มีศักดานุภาพมากกว่า ในขณะที่นรกต้องอยู่ในพื้นที่ที่ต่ำกว่ามนุษย์ แม้แต่พวกอสูรที่อยู่ในกลุ่มอบายภูมิเหมือนกับสัตว์นรก ยังอาศัยอยู่ในมหาสมุทร

---

[9]Yogi Ramacharaka, ชีวิตหลังจากตาย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ, 2515), หน้า 91-96.

[10]อาจารย์เสถียร โพธินันทะ กล่าวเสริมตรงจุดนี้อีกว่า *คนที่บอกว่าสวรรค์อยู่บนฟ้า นรกอยู่ใต้ดิน น่าจะคิดเฉลียวใจว่า โลกนี้มันหมุนตลอดเวลา ถ้าโลกมันหมุนอยู่อย่างนี้ บางครั้งสวรรค์ก็กลับไปอยู่ใต้ดิน นรกก็เปลี่ยนกลับไปอยู่บนฟ้า (ก็เลยมีความไม่แน่นอนว่าอะไรจะอยู่บนอะไรจะอยู่ล่าง-ผู้วิจัย) เพราะฉะนั้น จะไปชี้ว่าสวรรค์อยู่บนโน้น นรกอยู่บนนี้ไม่ได้ เพราะโลกมันหมุน สวรรค์ก็หมุน นรกก็หมุน*สรุปความจากเรื่อง "พระอินทร์" เทปบันทึกเสียงหมายเลข 011 หน้า 2, (กรุงเทพมหานคร: ห้างธรรมเจริญ สาขาท่าพระจันทร์).

[11]พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530: พระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์(ปฐมภาค), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา, 2530), หน้า 30-31, 378.

สัตว์นรกคงจะอาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใดส่วนหนึ่งก็ได้ที่ต่ำกว่ามนุษย์ มีเรื่องในคัมภีร์พระไตรปิฎกที่แสดงให้เห็นว่า"เมืองนรก"อยู่ในโลกใบเดียวกันกับโลกมนุษย์นี่เอง

"...พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่น้ำตโปทานี้ไหลมาแต่ห้วงใด ห้วงนั้นมีน้ำใส เย็น จืดสนิท สะอาดสะอ้าน มีท่าเรียบราบ น่ารื่นรมย์ มีปลาและเต่ามาก อนึ่ง ดอกบัวประมาณเท่ากงเกวียน แย้มบานอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แต่แม่น้ำตโปทานี้ ไหลผ่านมาในระหว่างมหานรก 2 ขุม เพราะฉะนั้น แม่น้ำตโปทานี้ จึงเดือดพล่านไหลไปอยู่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โมคคัลลานะพูดจริง โมคคัลลานะไม่ต้องอาบัติ..."[12]

แม่น้ำตโปทา เป็นแม่น้ำที่อยู่ในโลกมนุษย์ มีต้นกำเนิดอยู่ในโลกมนุษย์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า แม่น้ำตโปทาไหลผ่านมหานรก 2 ขุม เป็นหลักฐานยืนยันว่า "มหานรก"อยู่ในโลกมนุษย์นี่เอง มีกรณีตัวอย่างที่ควรนำมาพิจารณาประกอบดังนี้

<u>กรณีตัวอย่าง 1</u>

"...ในเวลานั้นเป็นช่วงเย็น ๆ ชื่อโยมอะไรอาตมาจำไม่ได้ เกิดตายขึ้น โยมเคลิ้มก็ไม่รู้ จะพายเรือไปบ้านแก มีเรือลำหนึ่งเป็นเรือมาด ข้างหน้า 2 แจว ข้างหลัง 2 แจว มีคนถือท้ายอีกต่างหาก และมีคนนั่งตรงกลาง 2 มีหนวดยาว แล้วเอาโยมที่ตายนั้นใส่ล่องมา พอมาเจอโยมเคลิ้มก็บอกไปว่า **"เฮ้า...ตาเคลิ้มไปด้วยกัน"** *โยมเคลิ้มก็ไม่รู้ว่าคนในเรือนั้นตาย โยมเคลิ้มก็บอกไปว่า* ***"ผมไปไม่ได้หรอก เดี๋ยวก็ถึงบ้านผมแล้ว"*** คนในเรือนั้นก็คะยั้นคะยออีกว่า **"ไปเถอะน่า...ไปด้วยกันหน่อย"** *พอเรือผ่านถึงหน้าบ้าน โยมเคลิ้มก็บอกว่า* ***"ถึงบ้านผมแล้ว เดี๋ยวผมจะขอแวะเข้าบ้าน"*** คนในเรือมาดบอกว่า **"เฮ้ย..ไปด้วยกันหน่อย เดี๋ยวก็กลับ"** *โยมเคลิ้มทนรบเร้าไม่ไหวก็เลยตามไป พอผ่านมาได้คุ้งหนึ่งก็หายวับไปกับตา ภาพในเมืองมนุษย์หายไปเลย เมื่อภาพหายวับไปกับตากลายเป็นเมืองเมืองหนึ่ง ถ้าคำนวณได้ก็คงจะอยู่ใกล้ ๆ ที่บ้านของโยมเคลิ้มนั่นเอง...*ส่วนโยมเคลิ้มนั้น พวกคน 4 คนนั้นพาไป เมื่อไปได้สักพัก ก็ไปเจอพระหลวงตาเล่นหมากรุกอยู่กลางแดด ผ้าจีวรก็ไม่ห่ม แต่

---

[12]<u>พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนาในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530</u>:<u>พระบาลีวินัยปิฎก มหาวิภังค์</u>, หน้า 574-575.

จากันได้ หลวงตาเอ่ยถามก่อนเลยว่า **"อ้าว...คู่หมากรุกมาแล้ว..."** *ยมเคลิ้มก็นั่งเล่นหมากรุก เล่นไปเล่นมา แดดเมืองนั้นร้อนมาก...*"[13]

<u>กรณีตัวอย่าง 2</u>

"...อาตมาก็เดินตามเขาไป เขาเปิดอุโมงค์ออกบอกว่า *เอาลิฟต์มารับ ท่านต้องหลับตานะ ลงไปข้างล่างอากาศไม่ดี แล้วลิฟต์จะพาลอยไปเอง* อาตมาก็เหยียบลิฟต์ ปิดประตู มันไหลลงเร็วที่สุดเลย มันไหลประเดี๋ยวก็ถึงแล้ว เขาบอกว่า *ในมนต์ท่านลืมตาได้* พอลืมตาขึ้นเห็นคนมากมายเหลือเกิน คุณโยมเอ๋ย อาตมาถามว่า *คนเหล่านี้มาจากไหน ?* เขาบอกว่า *คนเหล่านี้ตายแล้วทั้งนั้น* มีทั้งพระ เณรเถรชี อาตมาก็ถามอีกว่า *คนที่มานี้เป็นคนอย่างไร ?* เขาก็บอกว่า *คนที่มาเมืองยมราชนี้คือคนที่ทำบาปบ้าง ทำบุญบ้าง คนที่มีบุญมากไม่ต้องมาที่นี่ ไปสวรรค์เลย...*"[14]

มีกรณีตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า "สวรรค์"อยู่ในโลกมนุษย์นี้สูงเหนือแผ่นดินใหญ่นี้ขึ้นไป ตัวอย่างนี้แม้จะเป็นเพียงประสบการณ์ที่กล่าวอ้างไว้โดยบุคคลบางคนในปัจจุบัน แต่ในวิสัยแห่งปุถุชนนับเป็นเรื่องที่น่าพิจารณา เพื่อเป็นองค์ประกอบในการกำหนดที่ตั้งของเมืองสวรรค์

"...มีอยู่คืนหนึ่ง พ่อเล่าว่าพ่อปวดศีรษะมาก จึงบอกให้แม่เอายาให้กิน พอกินยาได้สักพัก พ่อก็ง่วงและหลับไป และพอมาฟื้นอีกที พ่อก็มายืนอยู่ทาง 3 แยก ซึ่งตรงนั้นมีต้นโพธิ์อยู่ต้นหนึ่งใหญ่มาก พ่อเดินมาหยุดอยู่ตรงต้นโพธิ์ และรู้สึกสบายตัวไม่ปวดหัวเหมือนก่อนที่พ่อจะนอน ตัวเบาสบายเหมือนกับไม่ได้เป็นอะไรมาก่อนเลย เมื่อหยุดยืนอยู่สักพัก พ่อไม่รู้จะเดินไปทางไหน เพราะมีทางเดินตั้ง 3 ทาง แต่ทันใดนั่นเอง เมื่อพ่อแหงนหน้าขึ้นมาข้างบน พ่อก็เห็นรถม้าที่มีสารถีแต่งตัวสวยงาม มีเพชรนิลจินดาประดับประดาไปทั่ว...เขาคนนั้นได้เรียกพ่อให้ขึ้นมานั่งบนรถม้าเช่นกัน

---

[13]ดูรายละเอียดใน พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ,"เที่ยวเมืองนรกเมื่อยังเป็น," <u>กฎแห่งกรรม วิปัสสนาสื่อวิญญาณ ตอนที่ 2</u>,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์เลี่ยงเชี่ยงจงเจริญ,2532),หน้า 46-61.

[14]ดูรายละเอียดใน ทองทิว สุวรรณทัต, "พระมหาศาสตราวุธ จกฺกวโร มรณภาพไปเที่ยวขุมนรก,"<u>โลกทิพย์ ตายแล้วไปไหน</u>,ปีที่ 2 ฉบับที่ 19 (มิถุนายน 2533): หน้า 19.

เมื่อพ่อได้ขึ้นไปนั่งบนรถม้า พอสักครู่รถม้านั้นก็ลอยสูงขึ้นจากพื้นดินเรื่อย ๆ จนกระทั่งเลยต้นโพธิ์ซึ่งต้นสูงใหญ่มาก...พ่อเดินชมอยู่สักครู่ก็มาถึงที่แห่งหนึ่ง ซึ่งในที่นี้มีสระน้ำใสสะอาด มองใสเหมือนกระจก และมีดอกบัวสีสวยอยู่เต็มสระ...พ่อเดินอยู่สักพักก็หันไปเห็นพระภิกษุรูปหนึ่งยืนอยู่ตรงหน้าปราสาทริมสระน้ำนั้น ท่านมองพ่อด้วยสายตาที่อ่อนโยน หน้าตายิ้มแย้ม ย่องมองท่านยิ่งมีความสุขใจ พ่อก้มลงกราบและเอ่ยถามท่านว่า *พระคุณเจ้า ที่นี่ที่ไหน เมืองอะไรขอรับ กระผมไม่เคยเห็นที่ไหนน่าอยู่เหมือนที่นี่เลยขอรับ* พระภิกษุรูปนั้นกล่าวตอบด้วยเสียงกังวาลแต่แผงไปด้วยเมตตาว่า *ที่นี่คือภพภูมิที่สูงกว่ามนุษย์มาก เรียกว่าเมืองสวรรค์ คนที่ทำบุญทำทานไว้เท่านั้น ถึงขึ้นมาที่นี่ได้ โยมก็พอมีบุญวาสนาอยู่นะ ถึงมาที่นี่ได้* "แต่กระผมก็ไม่ได้ทำบุญกุศลอะไรมากมายนี่ขอรับ แล้วทำไมกระผมถึงมาอยู่ที่นี่ได้ นี่แสดงว่ากระผมตายแล้วซิครับ". "โยมยังไม่ถึงที่ตายหรอก เพียงแต่ว่าวิญญาณของโยมได้ออกมาจากร่าง และโยมก็พอมีบุญเก่าอยู่ โยมจึงมาถึงที่นี่ และมารู้เห็นสิ่งที่โยมไม่เคยเห็น เมื่อโยมกลับไป โยมจะได้ละเสียจากอบายมุขทั้งหลาย..."[15]

กรณีตัวอย่างทั้งในเรื่องของนรกและสวรรค์ดังกล่าวมานี้ พอเป็นหลักฐานยืนยันได้ในชั้นหนึ่ง ว่านรกอยู่ใต้พื้นดิน สวรรค์อยู่บนฟ้าในโลกมนุษย์นี้ พระพุทธเจ้าตรัสว่า แผ่นดินใหญ่นี้ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้งอยู่บนอากาศ(ความว่าง) จุดที่เป็นอากาศนี่แหละคือที่ที่หมู่สัตว์จะอาศัยอยู่ได้ เมืองนรกจึงอาจจะอยู่ตรงที่ว่างนี้ก็ได้

อย่างไรก็ตาม นอกจากผู้มีตาทิพย์และพระอริยบุคคลผู้มีตาทิพย์แล้ว บุคคลอื่นที่กล่าวถึงที่ตั้งเมืองนรกและเมืองสวรรค์นั้น เป็นการกล่าวตามความรู้สึกบ้าง กล่าวตามทฤษฎีที่ปรากฏในคัมภีร์ศาสนาบ้าง เป็นเพียงอัตตโนทิฏฐิหรืออัตตโนมัติของแต่ละบุคคล จะถูกต้องตามที่นำเสนอหรือไม่ คงต้องรอเวลาพิสูจน์ให้ประจักษ์ด้วยตัวเขาเองเมื่อมีตาทิพย์หรือสิ้นชีวิตไปแล้ว

<u>*3. นรกและสวรรค์เป็นข้อเท็จจริงเชิงปริยัติ*</u>

เกี่ยวกับนรกและสวรรค์ในฐานะที่เป็นสถานที่นี้ ทรรศนะที่คลาดเคลื่อนไปจากคัมภีร์พระไตรปิฎกทั้งที่เป็นไปในเชิงสนับสนุนแต่พิสดารเกินไปและเป็นไปในเชิงปฏิเสธโดยไม่ต้องการให้ศึกษา

---

[15]ทองยุ้ย,(นามปากกา),"สวรรค์มีจริงหรือ ?,"<u>โลกทิพย์ ตายแล้วไปไหน</u>,ปีที่ 2 ฉบับที่ 17,(เมษายน 2533): หน้า 40-47.

ตามนี้ ย่อมก่อให้เกิดความเข้าใจคลาดเคลื่อนแก่คนรุ่นใหม่อย่างแน่นอน ผู้ที่มีความคิดเห็นค่อนข้างจะเชื่อมากอยู่แล้ว เมื่อได้ศึกษาตามทรรศนะที่สนับสนุนนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ ยิ่งจะมีความเชื่อมากขึ้นจนกลายเป็น "ทิฏฐุปาทาน"(ความยึดมั่นในความเห็น) อธิบายนรกและสวรรค์เฉพาะในแง่ที่เป็นสถานที่หรือเป็นดินแดน และประณามทรรศนะที่เห็นผิดไปจากตน ส่วนผู้ที่ไม่ค่อยเชื่ออยู่แล้ว เมื่อได้ศึกษาตามทรรศนะเชิงปฏิเสธ ยิ่งจะทำให้คลายความเชื่อลงไปจนโน้มเอียงไปข้าง "นัตถิกทิฏฐิ" คือเห็นว่าไม่มีอะไร โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี ซึ่งจัดเป็นมิจฉาทิฏฐิประเภทหนึ่ง เรื่องนรกและสวรรค์จึงไม่ควรนำมาวิจารณ์หรืออธิบายให้คลาดเคลื่อนไปจากข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์พระไตรปิฎกมากเกินไป แต่เป็นเรื่องที่ควรศึกษาตามให้รู้และเข้าใจอย่างลึกซึ้ง

ในทางพระพุทธศาสนา มีสัทธรรมซึ่งหมายถึงธรรมอันดีหรือธรรมของสัตบุรุษ ถือเป็นแก่นของศาสนา 3 ประเภท คือ[16]

1. *ปริยัติสัทธรรม* สัทธรรมคือคำสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ พระพุทธพจน์ ข้อเท็จจริงทั้งหลายในคัมภีร์พระไตรปิฎก

2. *ปฏิบัติสัทธรรม* สัทธรรมคือปฏิปทาอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ อัฏฐังคิกมรรคหรือไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

3. *ปฏิเวธสัทธรรม* สัทธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ มรรค ผล นิพพาน

เรื่องนรกและสวรรค์จัดอยู่ในหมวดปริยัติสัทธรรม คือเรื่องดีงามหรือเรื่องของสัตบุรุษที่*ควรศึกษาตาม จุดมุ่งหมายของปริยัติคือการก้าวเข้าไปและศึกษาปัญหาข้อเท็จจริงทั้งหลาย ปริยัติต้อง*ก้าวเดินต่อไปอย่างไม่หยุดยั้ง มีประเด็นปัญหาใดที่น่าสนใจหรือยังหาคำตอบไม่ได้หรือได้ไม่เป็นที่พอใจ หลักการของปริยัติคือต้องศึกษาประเด็นปัญหานั้นให้ลึกซึ้งมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ แม้แต่อัฏฐังคิกมรรค(มรรคมีองค์ 8) มรรค ผล และนิพพาน ก็สามารถจัดเข้าในหมวดปริยัติสัทธรรมได้ แต่เป็นหลักการที่ต้องลงมือปฏิบัติจริง ๆ หลังจากที่ได้ศึกษามาพอสมควร และมีปฏิเวธสัทธรรมเป็นจุดหมายที่ดำรงอยู่รองรับผู้ปฏิบัติตามอัฏฐังคิกมรรค

---

[16]วินย.อ.1/264.ม.อ.3/147.องฺ.อ.3/391.อ้างใน พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม,(กรุงเทพมหานคร:ด่านสุทธาการพิมพ์,2528),หน้า 125.

นักปรัชญาทุกสาขาย่อมมีทรรศนะว่า ความเชื่อและไม่เชื่อตามเรื่องใด ๆ ย่อมขึ้นอยู่กับภูมิปัญญา บริบทของสังคมและวัฒนธรรมของแต่ละบุคคล แต่ข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์สูงสุดทางศาสนานั้น นับว่าเป็นเรื่องที่ควรศึกษาตาม ในเชิงวิชาการ แม้แต่เรื่องที่ถูกประณามว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิก็ยังเป็นเรื่องที่ควรศึกษาตาม เพื่อจะได้รู้ว่าเป็นมิจฉาทิฏฐิอย่างไร ?เพราะเหตุไรจึงเป็นมิจฉาทิฏฐิ แต่จุดมุ่งหมายและวิธีการของนักปรัชญาที่ว่านี้ก็มีข้อจำกัดอยู่คือเมื่อผ่านการศึกษามามาก ย่อมมีโอกาสพลัดตกไปข้าง"ทิฏฐุปาทาน"ได้ง่าย ผู้ที่ผ่านการศึกษามามากมักจะยึดมั่นถือมั่นในทฤษฎีเกินไป จนเกิดเป็นความสำคัญตน ไม่ยอมรับคำสอนของผู้อื่นโดยดี ความรู้ตามคัมภีร์อย่างเดียว ไม่สามารถจะทำให้พ้นจากทุกข์ในสังสารวัฏได้ พระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบบุคคลผู้ศึกษาแต่คัมภีร์อย่างเดียวโดยไม่หมั่นฝึกอบรมจิตของตนว่า "เป็นเหมือนใบลานเปล่า"โดยเคยตรัสเรียกพระภิกษุผู้ทรงพระไตรปิฎกรูปหนึ่งชื่อโปฐิละว่า *"มาเกิดคุณใบลานเปล่า, นั่งเกิดคุณใบลานเปล่า, ไปเกิดคุณใบลานเปล่า,คุณใบลานเปล่าไปแล้ว"*[17] ที่พระพุทธเจ้าตรัสเรียกพระภิกษุรูปนั้นว่า " ใบลานเปล่า" เพราะท่านรูปนั้นเรียนรู้ข้อความในคัมภีร์พระไตรปิฎกมาก แต่ไม่ปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐานนั่นเอง เพราะฉะนั้น การจะพิสูจน์เรื่องนรกและสวรรค์ซึ่งเป็นข้อเท็จจริงเชิงปริยัติให้ประจักษ์ชัด จึงต้องศึกษา(เน้นปริยัติ)และลงมือปฏิบัติตามอริยมรรคมีองค์ 8 (เน้นปฏิบัติ) เพื่อให้บรรลุถึงมรรค ผล นิพพาน เป็นผู้หมดกิเลส มีความบริสุทธิ์ทางกาย วาจา และใจ มีศักยภาพเพียงพอที่จะรู้เห็นสิ่งที่อยู่เหนือสามัญสำนึกของมนุษย์ปุถุชนได้

4. <u>*แนวทางปฏิบัติเพื่อการเห็นประจักษ์ซึ่งนรกและสวรรค์*</u>

เราได้ทราบชัดแล้วว่า สัตว์นรกและเทวดาเป็นหมู่สัตว์ในโอปปาติกะกำเนิดผู้มีกายละเอียดเป็นกายทิพย์ ยกเว้นพระอริยบุคคลผู้ได้อภิญญา 6 และปฏิสัมภิทา 4 และปุถุชนผู้ได้อภิญญา 5 เสียแล้ว คนธรรมดาทั่วไปไม่สามารถมองเห็นเขาเหล่านั้นได้ เพราะขาดองค์ประกอบที่เหมาะสม คือทิพยจักษุ (อภิญญาข้อที่ 5) ซึ่งเป็นญาณพิเศษดังกล่าวมาแล้ว ปัญหาจึงมีอยู่ว่า "เราจะก้าวไปสู่อภิญญาข้อทิพยจักษุ"ได้อย่างไร ?

---

[17]มหามกุฏราชวิทยาลัย,<u>พระธรรมปทัฏฐกถา แปล ภาค 7</u>,พิมพ์ครั้งที่ 12 จำนวน 7,000 เล่ม,(กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532),หน้า 112-113.

ในทางพระพุทธศาสนาถือว่า อุปสรรคที่ขัดขวางบุคคลไม่ให้ประกอบกิจสำเร็จได้ตามต้องการ คือ นิวรณ์ 5 เป็นอุปกิเลสที่ทำให้จิตเศร้าหมอง ไม่นุ่มนวลควรแก่การใช้งาน ทำให้จิตเปราะบางไม่มั่นคงด้วยดี นิวรณ์ 5 คือ[18]

1. กามฉันทะ ความพอใจในสิ่งที่น่าใคร่
2. พยาบาท ความคิดร้าย
3. ถีนมิทธะ ความหดหู่และเซื่องซึม
4. อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านและร้อนใจ
5. วิจิกิจฉา ความลังเลสงสัย

เมื่อใดที่จิตพ้นไปจากนิวรณ์คืออุปกิเลสเหล่านี้แล้ว จึงจะเป็นธรรมชาติอ่อนควรแก่การใช้งาน มีอาการผ่องใสมั่นคงด้วยดี ปัญหาจึงมีต่อไปว่า "จะกำจัดอุปกิเลสเหล่านี้ได้อย่างไร ?" วิธีการคือ การฝึกสมาธิด้วยอิริยาบถอย่างใดอย่างหนึ่งที่เหมาะสมกับตนเองต่อไปนี้[19]

1. นั่งสมาธิ
   - นั่งขัดสมาธิชั้นเดียว แล้วบริกรรมภาวนาว่า "สมฺมาอรหํ ๆ" เรื่อยไป
   - นั่งขัดสมาธิสองชั้น แล้วบริกรรมภาวนาว่า "พุทฺโธ ๆ" เรื่อยไป
2. นั่งแบบธรรมชาติ ใช้วิธีบริกรรมภาวนาแบบใดก็ได้
3. เดินจงกรม โดยใช้วิธี "ยก,ย่าง,เหยียบ" ก็ได้
4. ยืนบริกรรมภาวนาว่า "สมฺมาอรหํ" หรือ "พุทฺโธ" ก็ได้
5. นอนสีหไสยาสน์หรือนอนหงาย แล้วบริกรรมภาวนาแบบใดก็ได้

---

[18] **อาวรณสูตร,องฺ.ปญฺจก.22/51. ขุททกวัตถุวิภังค์ ปัญจกนิเทส,อภิ.วิ.35/983.**

[19] ดูรายละเอียดใน แสง อรุณกุศล, แนวคำสอนสมเด็จโต:สมาธิ ทางสงบ ถอดจิต, (กรุงเทพมหานคร: ชมรมธรรมไมตรี,2532), หน้า 47-72.

จะเป็นวิธีใดก็ได้ ย่อมให้สำเร็จประโยชน์ทั้งนั้น ข้อสำคัญอยู่ที่ผู้ฝึกสมาธิต้องมั่นคงในธรรม 3 อย่าง คือ

1. อาตาปี มีความเพียรบากบั่นมั่นคงตลอดเวลา

2. สัมปชาโน มีความรู้ตัวอยู่ตลอดเวลา

3. สติมา มีความตื่นตัว ระลึกได้ตลอดเวลา

เมื่อหมั่นฝึกตามหลักการเรื่อยไป จิตจะสงบนิ่งอยู่กับอารมณ์ที่ตนเอามากำหนด เริ่มตั้งแต่สงบชั่วคราว (ขณิกสมาธิ) สงบเกือบจะมั่นคงตลอดไป(อุปจารสมาธิ)ไปจนถึงสงบนิ่งได้อย่างถาวร(อัปปนาสมาธิ) เมื่อจิตสงบนิ่งได้ถาวรแล้ว บุคคลจะสามารถกำจัดอุปกิเลส(นิวรณ์ 5)ได้ สภาพจิตของเขาย่อมปราศจากอุปกิเลส 5 อย่างนั้น ต่อจากนั้น จิตก็จะก้าวขึ้นสู่ขั้นรูปฌานและอรูปฌานตามลำดับ[20] อันเป็นผลของสมาธิ ซึ่งถือเป็นสมาธิขั้นสูงสุด รูปฌานและอรูปฌานนี้เรียกว่า "สมาบัติ 8" สมาบัติ 8 นี้แหละจะเป็นฐานของอภิญญา เพราะสำหรับผู้ได้สมาบัติ 8 แล้ว เมื่อต้องการอภิญญา ก็อาจทำให้เกิดขึ้นได้ ดังพระพุทธดำรัสว่า"จิตนุ่มนวลควรแก่งาน(จิตก้าวถึงขั้นสมาบัติ 8)...จะน้อมจิตไปเพื่อประจักษ์แจ้งด้วยอภิญญา ซึ่งธรรมที่พึงประจักษ์แจ้งด้วยอภิญญาอย่างใด ๆ ก็ถึงความเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่"[21]

---

[20]รูปฌานมี 4 คือ ปฐมฌาน, ทุติยฌาน, ตติยฌาน, และจตุตถฌาน. ดู สัลเลขสูตร,ม.มู.12/102. อรูปฌานมี 4 คือ อากาสานัญจายตนะ,วิญญาณัญจายตนะ, อากิญจัญญายตนะ,เนวสัญญานาสัญญายตนะ. ดู อากาสานัญจายตนฌานสูตร,วิญญาณัญจายตนฌานสูตร,อากิญจัญญายตนฌานสูตร,เนวสัญญานาสัญญายตนฌานสูตร,สํ.สฬ.18/519-522..

[21]สมุคคตสูตร,องฺ.ติก.20/542. มหาสัจจกสูตร,ม.มู.12/427-429. อุปกิเลสสูตร,องฺ.ปญฺจก.22/23. กายคตาสติสูตร,ม.อุ.14/315..

อภิญญาซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะทำให้บุคคลเห็นสัตว์นรกและเทวดาได้นั้นมี 2 ระดับ

1. โลกิยอภิญญา 5 อภิญญาที่ยังอยู่ในโลกของปุถุชนผู้มีกิเลส

2. โลกุตตรอภิญญา 1 อภิญญาที่พ้นไปจากโลกของปุถุชนทั้งหลาย ผู้ได้อภิญญาข้อนี้ย่อมหมดกิเลสโดยสิ้นเชิง

อภิญญาทั้ง 2 ระดับนี้ รวมลงเรียกว่า "อภิญญา 6" โดยผู้ฝึกสมาธิแต่ละคนจะได้อภิญญาระดับใดบ้าง มีข้อพิจารณาดังนี้

1. ผู้ฝึกสมาธิจนได้สมาบัติ 8 แล้วใช้สมาธิเท่าที่จำเป็นแก่ตนเป็นพื้นฐาน ฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไปจนถึงขั้นหมดกิเลสทุกอย่าง ย่อมได้อภิญญาทั้ง 6 ข้อ

2. ผู้ฝึกสมาธิได้ขั้นใดขั้นหนึ่งเท่าที่จำเป็นแก่ตนเองแล้วใช้สมาธินั้นเป็นพื้นฐานฝึกวิปัสสนากัมมัฏฐานต่อไปจนถึงขั้นหมดกิเลสทุกอย่าง ย่อมได้เฉพาะอภิญญาข้อที่ 6 คือ อาสวักขยญาณ

3. ผู้ฝึกสมาธิจนได้สมาบัติ 8 เมื่อมีความต้องการอภิญญา ย่อมสามารถได้อภิญญา 5 ข้อ คือ แสดงฤทธิ์ได้(อิทธิวิธี), มีหูทิพย์(ทิพพโสต), กำหนดใจผู้อื่นได้(เจโตปริยญาณ), ระลึกชาติได้(บุพเพนิวาสานุสสติญาณ),มีตาทิพย์(ทิพพจักขุ) ซึ่งอภิญญาทั้ง 5 ข้อนี้ เป็นโลกิยอภิญญา

บุคคลผู้ได้อภิญญา 5 หรืออภิญญา 6 ย่อมสามารถมองเห็นสัตว์นรกและเทวดาได้อย่างประจักษ์ด้วยตัวเอง ส่วนผู้ได้เฉพาะอภิญญาข้ออาสวักขยญาณ แม้จะหมดกิเลส แต่ถ้าไม่ผ่านการอบรมทางสมาบัติมาพอเพียงแล้ว ย่อมไม่สามารถมองเห็นประจักษ์ได้

จากการตรวจสอบเส้นทางที่จะทำให้ได้อภิญญาแล้ว เราจะเห็นว่า บันไดขั้นแรก คือ การฝึกสมาธิจนถึงขั้นกำจัดอุปกิเลส 5 ได้เด็ดขาด(นิวรณ์ 5) สมาธินั้น นอกจากจะเป็นเหตุให้ได้อภิญญาสามารถรู้เห็นสัตว์นรกและเทวดา และทำสิ่งที่เหนือวิสัยประสาทสัมผัสของผู้ไม่ได้อภิญญาแล้ว บุคคลผู้ได้สมาธิขั้นแน่วแน่(อัปปนาสมาธิ)เอง เมื่อตายลงจากอัตตภาพนี้แล้ว ย่อมไปเกิดเป็นเทวดาชั้นพรหมปาริสัชชา บุคคลผู้ได้สมาธิขั้นเกือบจะแน่วแน่(อุปจารสมาธิ) เมื่อตายลงจากอัตตภาพนี้แล้ว ย่อมไปเกิดเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร 6 ชั้นตามกำลังกรรม[22]

---

[22]ธัมมหทยวิภังค์ อุปปาทกัมมอายุปมาณวาระ,อภิ.วิ.35/1107.

5. ข้อเสนอแนะ

เราได้ทราบแล้วว่า นรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนามีอยู่ 2 สถานะ คือเป็นสถานที่และเป็นความรู้สึกทางจิตใจ ในคัมภีร์พระไตรปิฎกกำหนดไว้ว่านรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่คือดินแดนสำหรับเสวยผลกรรมของสัตว์ผู้ทำความชั่วและความดี แต่ไม่ได้กำหนดว่านรกและสวรรค์ตั้งอยู่ที่ไหน มีเพียงข้อความที่แสดงโดยนัยว่านรกอยู่ข้างล่าง มนุสสภูมิอยู่ตรงกลาง สวรรค์อยู่ข้างบนในคัมภีร์โลกศาสตร์ ซึ่งได้รับอิทธิพลโดยตรงจากคัมภีร์อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา และปกรณ์วิเสสบางเล่มได้กำหนดไว้ว่าแน่นอนว่าสวรรค์อยู่สูงเหนือพื้นดินนี้ขึ้นไปเป็นระยะทาง 42,000 โยชน์ จะถึงสวรรค์ชั้นแรกคือจาตุมหาราชิก และแสดงโดยนัยว่านรกอยู่ข้างล่างใต้พื้นดินนี้ลงไปเป็นระยะทาง 49,000 โยชน์ ข้อเท็จจริงที่ปรากฏในคัมภีร์เหล่านี้ ทำให้เราทราบแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ที่เป็นของพระพุทธศาสนาจริง ๆ และวิวัฒนาการของแนวคิดนี้ในยุคต่อมา นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่นั้นได้รับการยืนยันไว้ในคัมภีร์ของทุกศาสนาว่า "มีจริง" แต่กลับเป็นปัญหาถกเถียงกันในหมู่ของนักศึกษาคัมภีร์ศาสนานั้น ๆ ว่า "มีจริงหรือไม่และตั้งอยู่ที่ไหน ?"

มนุษย์จำเป็นต้องมีศาสนาอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เพราะมนุษย์ทุกคนมีความกลัวต่ออำนาจลึกลับและต้องการที่พึ่งเพื่อต่อต้านอำนาจลึกลับนี้ และมนุษย์ทุกคนก็ลงความเห็นว่า ศาสนาคือสิ่งที่สามารถต่อต้านอำนาจลึกลับนั้นได้ เพราะฉะนั้น มนุษย์ทุกคนจึงมีศาสนาแน่นอน ในฐานะที่เป็นศาสนิก มนุษย์จึงต้องได้รับแนวคิดเรื่องนรกและสวรรค์ไม่โดยการศึกษาเองก็โดยการฟังจากนักบวชในศาสนา เมื่อได้รับรู้แนวคิดนี้แล้ว บางกลุ่มเห็นด้วยว่า "มีจริง" บางกลุ่มปฏิเสธว่า "ไม่มีจริง เป็นแต่เพียงคำสอนที่ขู่เพื่อให้เหล่าศาสนิกนำสักการะไปถวายแก่นักบวชทั้งหลายเท่านั้น"

ในทรรศนะของพระพุทธศาสนา นรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ ได้รับการยืนยันไว้ในคัมภีร์พระไตรปิฎกแล้วว่า "มีจริง" และในความเป็นจริง มีเหตุผลหลายอย่างที่สามารถยืนยันได้ว่า "มีจริง" โดยเฉพาะทฤษฎี*กรรม* ทฤษฎี*การเกิดใหม่* และทฤษฎี*กำเนิด 4* คือทฤษฎีที่จะรองรับให้เรื่องนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่มีเหตุผลมากขึ้น แต่การที่จะพิสูจน์ให้ประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส

ของมนุษย์ปุถุชนผู้ยังมีชีวิตอยู่นั้น เป็นการเหลือวิสัยจริง ๆ วิธีการที่ดีที่สุดที่จะให้ภาพของนรกและสวรรค์ที่เป็นสถานที่ปรากฏชัดเจนที่สุด คือการนำทฤษฎีอื่นมาศึกษาประกอบด้วย และการศึกษาเปรียบเทียบ เพราะฉะนั้น ในขั้นต่อไป ผู้วิจัยเห็นว่า น่าจะมีการศึกษาเปรียบเทียบนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับนรกและสวรรค์ในคริสต์ศาสนา หรือนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับนรกและสวรรค์ในศาสนาประเภทเทวนิยมอื่น เพื่อให้ทราบชัดว่ามีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร และจากการศึกษาวิจัยในประเด็นปัญหานี้ จะทำให้ทราบรายละเอียดต่อไปอีกว่า ในแต่ละศาสนา กระบวนการในการสืบต่อชีวิตจากภพนี้ไปสู่ภพใหม่มีรูปแบบอย่างไร ? หลักกรรมมีความเหมือนและความต่างกันอย่างไร ?สัตว์ที่ตายจากอัตตภาพนี้แล้วไปเกิดในนรกและสวรรค์เป็นสัตว์ตัวเดียวกันหรือไม่ ? อะไรเป็นสาระสำคัญของทฤษฎีอัตตาและอนัตตา ? ปัญหาเหล่านี้จะมีความชัดเจนมากขึ้น ถ้ามีการศึกษาเปรียบเทียบนรกและสวรรค์ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับนรกและสวรรค์ในศาสนาประเภทเทวนิยมอื่น

บรรณานุกรม

ก. เอกสารชั้นที่ 1

พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับสังคายนา ในพระบรมราชูปถัมภ์ พุทธศักราช 2530:พระบาลีวินัยปิฎกมหาวิภังค์(ปฐมภาค).กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์การศาสนา,2530

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระสูตรและอรรถกถา แปล เล่ม 9-33. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์,2526.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎกวิภังค์และอรรถกถา แปล เล่ม 35. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์,2527.

มหามกุฏราชวิทยาลัย, พระอภิธรรมปิฎกธาตุกถา-ปุคคลบัญญัติ แปล เล่ม 36. กรุงเทพมหานคร: เฉลิมชาญการพิมพ์,2527.

ข. เอกสารชั้นที่ 2

1. หนังสือ

ฐิตวณฺโณ ภิกฺขุ. ตายแล้วไปไหน.กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532.

ทวีวัฒน์ ปุณฑริกวิวัฒน์.วิถีแห่งมหายาน,พิมพ์ครั้งที่ 2 จำนวน 3,000 เล่ม.กรุงเทพมหานคร, สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,2531.

ท.เลียงพิบูลย์,(นามปากกา).กฎแห่งกรรม เล่ม 2,พิมพ์ครั้งที่ 5 จำนวน 16,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์สุภา,2531.

บุญย์ นิลเกษ. ประจักษ์พยานตายแล้วเกิด. กรุงเทพมหานคร: สหมิตรอ๊อฟเซ็ท,2533.

บรรจบ บรรณรุจิ. จิต มโน วิญญาณ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,ม.ป.ป.

พระเทพมุนี(วิลาศ ญาณวโร). วรรณกรรมไทยเรื่องภูมิวิลาสินี. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม,2527.

พระเทพเวที(ประยุทธ์ ปยุตฺโต). กรรมและนรกสวรรค์สำหรับคนรุ่นใหม่. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้ง กรุ๊พ จำกัด,2531.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์. กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์การพิมพ์,2527.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต).พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม. กรุงเทพมหานคร: ด่านสุทธาการพิมพ์,2528.

พระราชวรมุนี(ประยุทธ์ ปยุตฺโต).พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ),พิมพ์ครั้งที่ 3 จำนวน 11,010 เล่ม.กรุงเทพมหานคร: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2529.

พระครูสังวรสมาธิวัตร(ประเดิม โกมโล).บทเรียนไตรภูมิพระร่วง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์พิทักษ์อักษร,2528.

พระยาสัจจาภิรมย์. เทวกำเนิด. กรุงเทพมหานคร: เสริมวิทย์บรรณาคาร,2511.

พุทธทาส ภิกขุ. ลักษณะ 80 ประการของพระพุทธศาสนา.กรุงเทพมหานคร:อตัมมโย, ม.ป.ป.

พุทธทาส ภิกขุ. ปรมัตถสภาวธรรม. กรุงเทพมหานคร: สวนอุศมมูลนิธิ,2518.

พุทธทาส ภิกขุ. สันทัสเสตัพพธรรม. กรุงเทพมหานคร: ธรรมทานมูลนิธิ,2525.

พุทธทาส ภิกขุ. อุปสรรคของการเข้าถึงธรรม อุปสรรคที่มีอยู่ในคำพูด. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สุขภาพใจ,2530.

พุทธทาส ภิกขุ.ปฏิจจสมุปบาทคืออะไร ?.กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ธรรมบูชา,2532.

พร รัตนสุวรรณ. กำเนิดที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ,2529.

พร รัตนสุวรรณ. พุทธวิทยา เล่ม 2. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดศิวพร,2499.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 2,พิมพ์ครั้งที่ 12 จำนวน 10,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2531.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 3,พิมพ์ครั้งที่ 14 จำนวน 10,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532.

มหามกุฏราชวิทยาลัย.พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 6,พิมพ์ครั้งที่ 11 จำนวน 10,,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2529.

มหามกุฏราชวิทยาลัย. พระธัมมปทัฏฐกถา แปล ภาค 7,พิมพ์ครั้งที่ 12 จำนวน 10,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2532.

มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. เอกสารการสอนชุดวิชาภาษาไทย 4:วรรณคดีไทย.นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช,2526.

วศิน อินทสระ.อธิบายมิลินทปัญหา.กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์บรรณาคาร,2528.

วิสุทฺธิมคฺคสฺส นาม ปกรณวิเสสสฺส ทุติโย ภาโค,พิมพ์ครั้งที่ 7 จำนวน 1,000 เล่ม. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย,2531.

ศิลปากร,กรม. ไตรภูมิพระร่วงของพระญาลิไทย. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2509.

ศิลปากร,กรม. จักกวาฬทีปนีของพระสิริมังคลาจารย์. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดเซ็นทรัลเอ็กเพรสศึกษาการพิมพ์,2523.

ศิลปากร,กรม. โลกบัญญัติของพระสัทธัมมโฆษเถระ. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อักษรไทย,2528.

ศิลปากร,กรม. โลกทีปกสารของพระสังฆราชเมธังกร. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัดสามัญนิติบุคคลสหประชาพานิชย์,2529.

เสฐียรโกเศศ. เล่าเรื่องในไตรภูมิ. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คลังวิทยา,2518.

เสฐียรโกเศศ และนาคประทีป.เมืองสวรรค์ และผีสาง เทวดา. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร,2515.

เสถียร โพธินันทะ. ปรัชญามหายาน. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์บรรณาคาร,2522.

Yogi Ramacharaka. ชีวิตหลังจากตาย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาณ,2515.

2. บทความ

พระครูภาวนาวิสุทธิคุณ."เที่ยวเมืองนรกเมื่อยังเป็น," กฎแห่งกรรม วิปัสสนาสื่อวิญญาณ ตอนที่ 2. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลี่ยงเชียงจงเจริญ,2532.

ศิษย์ธรรมสัญจร,(นามปากกา)."เยี่ยมนรก,"โลกทิพย์ ตายแล้วไปไหน ปีที่ 2 ฉบับที่ 19 (มิถุนายน 2533): หน้า 57-63.

ไทยดำ,(นามปากกา). "ตายแล้วไปไหน," โลกทิพย์ ปีที่ 8 ฉบับที่ 158 (กรกฎาคม 2532): หน้า 46-63.

ทองทิว สุวรรณทัต. "พระมหาศาสตราวุธ จกฺกวโร มรณภาพไปเที่ยวเมืองนรก," โลกทิพย์ ตายแล้วไปไหน ปีที่ 2 ฉบับที่ 19 (มิถุนายน 2533): หน้า 6-27.

ทองยุ้ย,(นามปากกา)."สวรรค์มีจริงหรือ ?,"โลกทิพย์ ตายแล้วไปไหน ปีที่ 2 ฉบับที่ 17 (เมษายน 2533): หน้า 40-47.

ประวัติของผู้วิจัย

พระมหาสมจินต์ สมฺมาปญฺโญ (วันจันทร์) นามเดิมคือ "สมยง" เกิดวันที่ 28 กันยายน พ.ศ. 2503 ที่บ้านหนองขวาง ต.โคกกลาง อ.ลำปลายมาศ จ.บุรีรัมย์ จบการศึกษา ศษ.บ. จากมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช และเปรียญธรรม 9 ประโยค จากสำนักเรียนวัดปากน้ำ ภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันเป็นอาจารย์สอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลีอยู่ที่โรงเรียนพระปริยัติธรรมภาวนานุสนธิ์ วัดปากน้ำ ภาษีเจริญ เข้าศึกษาต่อชั้นปริญญาโท ที่บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ 15 มิถุนายน พ.ศ.2531